

การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
เถรวาทกับศาสนาขงจื้อ
A COMPARATIVE STUDY OF ASSOCIATION WITH FRIENDS
IN BUDDHISM AND CONFUCIANISM

VEN. KIM YI YOU

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

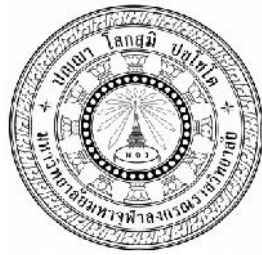
การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
เถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

VEN. KIM YI YOU

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

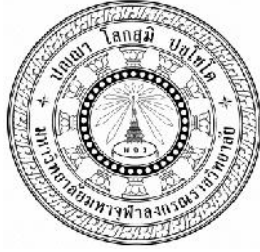
A Comparative Study of Association with Friends
in Buddhism and Confucianism

Ven. Kim Yi You

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2558

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

.....
(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ (พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร.)
	กรรมการ (พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์,ดร.)
	กรรมการ (ผศ.บุญมี แทนแก้ว)
	กรรมการ (ผศ.กฤต ศรียะอาจ)
	กรรมการ (ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์,ดร.	ประธานกรรมการ
	ผศ.บุญมี แทนแก้ว	กรรมการ
	ผศ.กฤต ศรียะอาจ	กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(Ven. Kim Yi You)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

ผู้วิจัย : Ven. Kim Yi You

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์,ดร. ป.ธ. ๔, พธ.บ.(ปรัชญา), Ph.D (Phil.)

: ผศ.บุญมี แท่นแก้ว ป.ธ. ๕, พธ.ม.(ปรัชญา), M.A. (Phil.)

: ผศ.กฤต ศรียะอาจ ป.ธ. ๔, พธ.ม.(ปรัชญา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ กันยายน ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ และ (๓) เพื่อเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คั่นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเพื่อประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโลกนประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน เช่น เมตตาพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตาพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตาภรรยาเป็นความรัก เมตตาภักเป็นความหวังดี เมตตาภรรยาคือความรักดี เมตตาภักคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อพบว่า

๑) การคบมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนามุ่งการคบหาคนดี คนที่ฉลาดมีความรู้ และเป็นสัตบุรุษ คือ คนมีหลักธรรมของคนดีเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนในทัศนะของศาสนาขงจื้อ การคบมิตรคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลกับบุคคลโดยอาศัยเมตตาธรรมเป็นเครื่องประสาน

๒) บริบทเรื่องการคบมิตร ทั้งสองศาสนามีทัศนะเรื่องการคบมิตรในบริบทเหมือนกัน คือ บริบททางการเมือง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ

๓) มิตรในศาสนาทั้ง ๒ มีประเภทและลักษณะเหมือนกัน ได้แก่ มิตรที่ดี คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งด้านกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม และมิตรชั่ว คือ คนที่คิดเอาแต่ประโยชน์ตน

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาทั้งสองนั้น อยู่於การสร้างสัมพันธภาพระหว่างมิตรด้วยการใช้ใจเป็นเครื่องประสาน คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความกลมเกลียวเป็นบ่อเกิดแห่งความสมานฉันท์ เมื่อทำได้ดังนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังมหาศาลที่สามารถบันดาลให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุได้ดังหวัง

Thesis Title : A Comparative Study of the Association with the Friends
in Buddhism and Confucianism

Researcher : Ven.Kim Yi You

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Phrakhru Ghositbudhisat Pal IV, Ph.D. (Phil.)

: Assist. Prof. Bunmee Taenkeo Pal V, M.A. (Phil.)

: Assist. Prof. Krit Sriya-ad Pal IV, M.A. (Phil.)

Date of Graduation : 25 Sep 2015

ABSTRACT

This research study There are 3 main objectives: (1) the union follow the teachings of Theravada Buddhism (2) to study the relationship follow the tenets of the religion of Confucianism and (3) to compare the union-friendly principles. The teachings of Theravada Buddhism, the religion of Confucianism. This research study document. The results showed that the friendly relationship based on the tenets of Buddhism is to know people who are kind to each other intimately familiar, affectionate, sincere, considerate of each other. Relations between the parties involved need to look for the daily necessities. Or refers to various environmental friendly manner, it has the same importance. If the person is pretty good and has various publications as well, it was still a great friend. Called a "good friend".

The friendly relationship based on the tenets of the religion of Confucianism is to have compassion between people with such kindness to parents as gratitude. Mercy is a bond with siblings. Mercy with her husband's love. Mercy with a great hope. Mercy is loyal to the king. Mercy is trust companion and kindness to others is sincerity. Compare union follow the teachings of Theravada Buddhism, the religion of Confucianism is found.

1) The relationship of Buddhism friendly attitude towards good fellowship. Intelligent person with knowledge and be faithful to the principles of good people who have a monastic life. In view of the religion of Confucianism. The union is to create a friendly relationship between a person by virtue of mercy as solder.

2) The context of a friendly relationship. Both religions have a friendly attitude about dating in the same context is the political context. Social Context and economic context

3) There are two types of religion in friendly and unfriendly alike are good friends who help each other. Both physical verbal mental acrobatics and friendly people who think evil is their only advantage.

4) The friendly relationship based on religious tenets of the two. Is to build friendly relations with the mind as soldier is to be faithful to each other. Sincere to each other. The cause of unity is the beginning of reconciliation. When do the following: It caused massive power that inspires various entities to achieve the aim.

กิตติกรรมประกาศ

กราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานวัตร (เทียบ สิริธำโน, ผศ.ดร.) คณบดีคณะพุทธศาสตร์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระราชสิทธิมนี วิ. (บุญชิต ญาณส่วโร, ดร.) ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ ขอบพระคุณ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร. รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการตรวจสอบ วิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ และชี้ประเด็นต่างๆ ในการทำวิทยานิพนธ์เพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอบพระคุณอาจารย์พระครูโฆสิตพุทธิศาสตร์, ดร. ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ เจริญพรขอบพระคุณอาจารย์ ผศ.บุญมี มีแท่นแก้ว และอาจารย์ ผศ.กฤต ศรียะอาจ ที่ให้ความช่วยเหลือ ให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสมบูรณ์ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง เจริญพร ขอบพระคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยเมตตาธรรมอย่างยิ่ง

เจริญพรขอบพระคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ดร.แสง นิลนามะ ที่ช่วยกระตุ้นและแนะนำทั้งด้านศึกษาและการทำงานวิจัย พระสมุห์พิจิตร ธมมวิจิโต คุณไชยา เสนแสนยา เจ้าหน้าที่ประจำโครงการ ที่ช่วยตรวจสอบรูปแบบวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำเป็นอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณพระครูวรพตสิทธิพงษ์ เจ้าอาวาสวัดวรจรยาวาส ที่มีความเมตตา ให้ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในครั้งนี้ และเพื่อนๆ มีพระมหาสากล กิตติโก พระมหาสุธี จันทสาโร พระจุกไทย สมมงคลเถโร พระมหาพรชัย สงปาโล พระวิสิทธิ์ อคฺคพหุสุตฺโต พระสิน อภิโกธสีโล ท่านเหล่านี้ได้ช่วยให้กำลังใจมาตลอด พร้อมให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไข และเพื่อนๆ รุ่นพี่ศาสนา เปรียบเทียบและสาขาอื่นๆ รูป/คน ที่ได้แบ่งปันข้อมูลในการวิจัยเป็นอย่างดี ขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เอื้อเอื้อในการเข้าใช้ห้องสมุด ด้วยมิตรไมตรียิ่ง

ขอบพระคุณและอนุโมทนา บิดา-มารดา ญาติพี่น้อง ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เพื่อน สหธรรมิกและผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดทั้งญาติโยม ที่มีส่วนช่วยอย่างสูง ต่อการดำรงเพศสมณะ ต่อการปฏิบัติศาสนกิจ และต่อการศึกษาเล่าเรียนตั้งแต่ต้นจนกระทั่งถึงวันนี้

ขอพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ดำรงมั่น เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาตลอดกาลนาน เทอญ

Ven. Kim Yi You

๒๕ กันยายน ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
สารบัญตารางเปรียบเทียบ	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๙)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๒
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๓
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร	๑๓
๒.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๘
๒.๓ มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา	๓๑
๒.๔ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา	๔๔
๒.๕ บทสรุป	๕๑
บทที่ ๓ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ	๕๔
๓.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร	๕๔
๓.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ	๕๘
๓.๓ มิตรและลักษณะของมิตรในศาสนาขงจื้อ	๗๓
๓.๔ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ	๗๖
๓.๕ บทสรุป	๘๑

บทที่ ๔ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อ	๘๔
๔.๑ เปรียบเทียบความหมายและความสำคัญของการคบมิตร	๘๔
๔.๒ เปรียบเทียบบริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของศาสนา	๘๗
๔.๓ เปรียบเทียบมิตรและลักษณะของมิตรในศาสนา	๘๙
๔.๔ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา	๙๔
๔.๕ บทสรุป	๙๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๓
บรรณานุกรม	๑๐๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๗

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

ตารางที่	หน้า
๑	เปรียบเทียบความหมายและความสำคัญของการคบมิตร
๒	เปรียบเทียบบริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของศาสนา
๓	เปรียบเทียบมิตรและลักษณะของมิตรในศาสนา
๔	เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิง สำหรับการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกำหนดแหล่งที่มาด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่นำมาอ้างอิงแล้วตามด้วยตัวเลขที่บอก เล่ม/ข้อ/หน้า ของคัมภีร์ดังกล่าว นั้น เช่น ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรคภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๒๕๔ หน้าที่ ๒๐๗ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.ภิกขุณี. (ไทย) = พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรคบาลี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิปาตบาลี	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	นิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๙๓ หมายถึง ขุททกนิกาย ชาตกอฏฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ หน้า ๑๙๓ เป็นต้น

พระสูตรตันตปิฎก

ที.ปา.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฏิกวรรคคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย	ปปลยสุทนี	อุปริปณณาสกคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	=	องคตตตรนิกาย	มโนรธปุรณี	ทูกาทินิปาตคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตลโขติกา	ขุททกปาฐคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตลทีปนี	อิติวุตตกคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ปรมตลโขติกา	สุตตนิปาตคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	ชาตกคอฏฐกถา		(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย	สทุทธมมปปกาสินี	ปฏีสสมภิทามคคอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมทุกคนเกิดมาเป็นคนอยู่เป็นหมู่คณะ ไม่สามารถอยู่คนเดียวตามลำพังได้ ทุกชีวิตเอาเพียงแต่แน่นอนไม่ได้ บางคนก็ทุกข์บางคนก็สุข โชคดีมีร้ายในชีวิตรำไป จึงต้องมีมิตร บางคนมีความดีมากกว่า ส่วนมากทำอะไรก็มีแต่ประสบความสำเร็จไปหมด เช่น ทำการค้ามักได้กำไร ทำการเกษตรก็ได้ผลที่พอใจ มีศัตรูเบียดเบียนปองร้าย หรือมีโรคร้ายเจ็บไข้ได้ป่วย แม้ถึงคราวตายก็มีคนช่วยจัดงานศพให้ เป็นต้น เมื่อมีมิตรเป็นจำนวนมาก และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้ปัญหาที่มากขึ้น คือมีคนมากปัญหา เช่น ปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาครอบครัว ปัญหาละเมิดสิทธิส่วนบุคคล ปัญหายาเสพติด ปัญหาเล็กเล็ขโมยน้อย เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุมาจากไม่รู้จักการคบมิตรเป็นประเด็นสำคัญ

การคบมิตร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่สอนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลและสัตว์อื่น ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคล หรือสัตว์ที่ตนคบโดยถูกต้อง ด้วยน้ำใสใจจริง ทำให้สังคมมนุษย์มีการคบมิตร และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นสำหรับบุคคลในสังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคม และชีวิตประจำวัน การคบมิตร แม้ไม่ใช่หลักธรรมที่ถือว่า สูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ตาม แต่ก็ได้รับความยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่งแก่คนทุกคน ดังพระพุทธพจน์ว่า “อเสวนา จ พาลานํ ปณฺธิตานญฺจ เสวนา เอตมมฺงคฺลมฺตตมฺ” แปลความว่า การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ ข้อนี้เป็นมงคลสูงสุด”^๒

ในสังคาลยสูตร กล่าวไว้ว่า “ครั้นในเวลาเช้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในวัดพระเวฬุวัน เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นสังคาลยะ คหบดีบุตรผู้ลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบนแล้ว ได้ตรัสถามสังคาลยะ คหบดีบุตร ดังนี้ว่า “คหบดีบุตร เธอลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลีไหว้ทิศ ๖ คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบนอยู่ เพราะเหตุไร” สังคาลยะ คหบดีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บิดาของข้าพระองค์ก่อนตาย ได้กล่าวไว้อย่างนี้ว่า ‘นี่แน่ลูก เจ้าพึงไหว้ทิศทั้งหลาย’ ข้าพระองค์สักการะ เคารพนับถือ บูชาคำของบิดา จึงลุกขึ้นแต่เช้า ออกจากกรุงราชคฤห์ มีผ้าเปียก มีผมเปียก ประคองอัญชลี

^๑ สภาการศึกษามหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, มงคลดลทีปนี (ปรโม ภาโค), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^๒ บุญสืบ อินสาร, คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

ไหว้ทิศทั้งหลาย คือ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน อยู่

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “คหบดีบุตร ในอริยะวินัย เขาไม่ไหว้ทิศ ๖ กันอย่างนี้” สิงคาลก คหบดีบุตรทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในอริยะวินัย เขาไหว้ทิศ ๖ กันอย่างไร ขอประทาน พระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ตามวิธีการไหว้ทิศ ๖ ในอริยะวินัยเถิด”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสทิศ ๖ แก่คหบดีบุตรว่า “คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบ ว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม คือ

๑. คนที่ถือเอาแต่ประโยชน์ฝ่ายเดียว พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๒. คนดีแต่พูด พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๓. คนพูดประจบ พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม
๔. คนที่เป็นเพื่อนชักนำไปทางเสื่อม พึงทราบว่า ไม่ใช่มิตรแท้ เป็นมิตรเทียม^๓

คหบดีบุตร คน ๔ จำพวกนี้ เธอพึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้) คือ

๑. มิตรมีอุปการะ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี
๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี
๓. มิตรแนะนำประโยชน์ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี
๔. มิตรมีความรักใคร่ พึงทราบว่า เป็นมิตรมีใจดี^๔

การคบมิตรนี้ เป็นหลักธรรมที่ดี เมื่อคนเลือกเอาไปใช้ให้ถูกต้อง ก็จะมีความสำเร็จในชีวิต เช่นเรื่องของอุปติสสะกับโกลิตะ ซึ่งเป็นมิตรสหายกัน มีความรักกัน ซื่อตรงต่อกันและกัน หลังดูการ แสดงมหรสพ เกิดความสังเวชสลดใจขึ้น ก็คิดว่า ชีวิตนี้ไม่มีแก่นสาร แล้วพากันออกบวชเพื่อแสวงหา โมกษะ จะได้หลุดพ้นจากความทุกข์ ไปพักอยู่ในสำนักของสัทธชัย ปริพาชก เมื่อได้เรียนธรรมกับสัทธ ชัย แล้วสอบถามธรรมต่อไป อาจารย์ได้ตอบว่า ธรรมหมดแล้ว อุปติสสะก็คิดว่า ไม่สามารถบรรลุ โมกษะได้ ทั้งสองสหาย ก็ขออาจารย์สัทธชัยออกแสวงหาธรรม โดยแยกทางกันเดิน อุปติสสะได้สัญญา กับโกลิตะเพื่อนรักว่า ถ้าใครได้บรรลุโมกษะก่อน ต้องมาบอกกันให้บรรลุธรรมด้วย ต่อมาอุปติสสะได้ พบพระอัสสชิเถระ แล้วก็ได้สอบถามธรรมกะท่าน เมื่อได้รับคำตอบจากพระอัสสชิเถระ ก็ได้บรรลุ โสดาบัน แล้วกลับไปบอกแก่โกลิตะ และโกลิตะก็ได้บรรลุโสดาบันเหมือนกัน แล้วพากันไปพบพระ ศาสดา ณ วัดเวฬุวัน^๕ เรื่องสองสหายนี้ ชี้ให้เห็นว่า การคบมิตรดี มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรมีความ รักใคร่ ทำให้บรรลุผลสำเร็จในชีวิตความเป็นอยู่

^๓ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗.

^๔ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙.

^๕ สภาการศึกษามหาภูมิบาลวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๑.

ส่วนศาสนาของจื้อ ท่านของจื้อให้ความสำคัญแก่การคบมิตรอย่างมาก เพราะของจื้อเห็นว่า หากเรารู้จักเลือกคบมิตรที่ดีงามก็จะช่วยสนับสนุนคุณธรรมของเราให้ดีขึ้นด้วย ซึ่งในความเห็นของของจื้อมีเพื่อนอยู่ ๓ จำพวก ที่คบแล้วมีแต่ก่อให้เกิดประโยชน์ คือ

- ๑) เพื่อนที่มีความซื่อตรง
- ๒) เพื่อนที่มีความจริงใจ
- ๓) เพื่อนที่เป็นพหูสูตร^๖

เมื่อเพื่อนกับเพื่อนได้ถูกอบรมด้วยคุณธรรมเหล่านี้แล้วย่อมทำให้เกิดความรักใคร่ และความหวังดีต่อกันและกัน คอยช่วยเหลือกันในยามตกทุกข์ได้ยาก โดยที่สุด แม้ในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตเพื่อนก็สามารถเป็นที่พึ่งช่วยรับภาระในการจัดการเรื่องพิธีศพให้ การที่เพื่อนแต่ละคนจะทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ได้นั้น ก็เพราะมิตรสหายต้องมีคุณธรรมพื้นฐาน คือเอาใจเขามาใส่ใจเรา เรา รักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด เพื่อนเกลอของเราก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ภาษาจีนเรียกว่า “สฺวี่” อย่างเช่น ครั้งหนึ่ง จื้อกังถามของจื้อว่า “จะมีคำสักรักคำไหน ที่จะนำมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต” ของจื้อตอบว่า “มีอยู่คำหนึ่ง คือ คำว่า “สฺวี่” ได้แก่ สิ่งใดที่ตนเองไม่ปรารถนา ก็จงอย่าทำสิ่งนั้นแก่คนอื่น”^๗ และคำสอนทั้งหมดของของจื้อก็รวมลงในคำว่า “สฺวี่” นี้ด้วย

สำหรับปรัชญาในการคบมิตรสหายของของจื้อนั้น ท่านได้เน้นให้ทำตนให้เป็นคนดีมีความรู้แจ้งมีความจริงใจ มีคำสัตย์ทั้งต่อตนเอง และต่อบุคคลผู้เป็นเพื่อน เช่น ของจื้อได้กล่าวให้โอวาทเตือนสติแก่ จื่อเซี่ยวว่า “เจ้าพึงเป็นวิญญูบัณฑิต มิพึงเป็นทูลบัณฑิต” จื่อเซี่ยวได้ปฏิบัติตาม และในด้านคติธรรม จื่อเซี่ยว กล่าวว่า “ในการคบหามิตรสหาย พึงมีสัจจะวาจา คนที่ทำได้เช่นนี้ แม้จะไม่เคยเรียนหนังสือ แต่ข้าก็ถือว่า เขาเป็นผู้มีการศึกษาดีแล้ว”^๘ ในแง่ของหลักธรรมที่เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน ของจื้อเสนอความจริงใจที่เป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ความจริงใจนี้จะสะท้อนออกมาในรูปของการพูด การกระทำที่มีความเชื่อมั่นต่อเพื่อน เมื่อเพื่อนทำความผิดก็ตักเตือนด้วยความปรารถนาดี ทั้งนี้เพื่อให้เพื่อนนำไปปรับปรุงแก้ไขได้ถูกต้อง ของจื้อมักกล่าวสอนให้เลือกคบคนตามฐานะที่ดีหรือสูงกว่า ไม่คบค้าสมาคมกับคนที่ด้อยกว่าตน ดังของจื้อกล่าวว่า “พึงยึดมั่นในความภักดีแลสัจจะ ไม่คบหาสหายที่ต่ำกว่า ครั้นมีความผิดก็ไม่กลัวการแก้ไข”^๙ การที่บุคคลมีคุณธรรมประจำใจคือมีความสัตย์ต่อตนและคนอื่นย่อมเป็นพลังทำให้ได้สำเร็จเป้าหมายที่ตนประสงค์ ดังของจื้อกล่าวว่า “มีคุณธรรมจะมีโชคเดียว และจักมีมิตรร่วมอุดมการณ์”^{๑๐} การช่วยตักเตือนเมื่อเพื่อนมีความประมาทที่ต้องดูโอกาสไม่ควรว่ากล่าวบ่อยนัก จะทำให้เพื่อนเบื่อหน่ายได้ เช่น จื่ออวิกล่าวว่ “ทูลทัดทานพระประมุขจนบ่อยครั้ง ก็จะได้รับ ความอับยศ ตักเตือนมิตรสหายจนซ้ำซาก ก็จะทำให้เกิดความเหินห่าง”^{๑๑}

^๖ พระมหาบุญเรือง ปญญาชีโร (เจนทร), มนุษยนิยมในปรัชญาของจื้อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๔.

^๗ อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอี่วี่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมหวัดร จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

การที่คนเอเชีย มีหลักการคบมิตร มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก็เนื่องมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อ จึงนับว่าศาสนาทั้งสองมีบทบาทสำคัญมากในการหล่อเลี้ยงจิตใจของคนเอเชีย จะเห็นได้ว่า วิถีชีวิตของคนเอเชียในอดีต มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน คือ คบกันเป็นมิตรสหาย ได้แก่ กษัตริย์ เป็นพระสหายกับกษัตริย์ พ่อค้าเป็นมิตรกับพ่อค้า ชาวบ้านเป็นเพื่อนเกลอกับชาวบ้าน เป็นต้น มีความรักใคร่กัน ส่งทูต ส่งบรรณาการ และของกำนัลไปมา หรือเยี่ยมเยียนกันไปมาเป็นประจำ ด้วยความระลึกรู้ถึงซึ่งกันและกัน จนมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ โลกมีความพัฒนาทางเทคโนโลยี ทางด้านขนส่ง ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ ทั้งสื่อสารมวลชนก็เจริญมากขึ้นหลายด้าน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์สาย โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต ข่าวสังคมเฟสบุ๊ค เป็นต้น ทำให้การติดต่อสื่อสารกันสะดวกขึ้น เมื่อการติดต่อไปมาหาสู่กันสบายขึ้น การรู้จักกัน และการคบเพื่อนก็ง่ายขึ้นไปด้วย เพื่อนนั้น มีทั้งคนดี และ คนไม่ดี เพื่อนดีมีประโยชน์ ส่วนเพื่อนไม่ดีย่อมทำความเสียหายให้ มักมีข่าวออกทางโทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ ว่า เพื่อนชาวต่างชาติหลอกให้โอนเงินให้ เพื่อนชายที่รู้จักกันตามเฟสบุ๊ค หลอกเพื่อนหญิงไปข่มขืนกระทำชำเรา เพื่อนรู้จักกันทางโปรแกรมไลน์ในโทรศัพท์มือถือ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า สังคมมนุษย์ไม่มีหลักธรรมประจำใจพอ คือ การปฏิบัติตนอยู่ในกรอบการคบมิตร หรือหลักคำสอนเรื่องการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อ ทำให้ได้รับความเสียหายอันเกิดแต่ทรัพย์สินเงินทอง และเดือดร้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่

ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะได้ศึกษาแนวความคิดเรื่องการคบมิตรในประเด็นเหล่านี้ คือ ความหมาย พัฒนาการ การคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อ ประโยชน์ และโทษของการคบมิตร รวมทั้งแนวทางแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตเพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมมองเห็นคุณค่า และความสำคัญของการคบมิตร เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ในชีวิตที่ดั่งามในสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ
- ๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

๑.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๓.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นหลัก และคัมภีร์หลุนฮื้อของศาสนาขงจื้อ

๑.๓.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) คืองานที่เป็นวิทยานิพนธ์ทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่คัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รวมถึงตำรา และเอกสารงานวิจัย ทั้งภาษาไทย เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาทั้งของพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาขงจื้อ

๑.๓.๓ เปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการคบมิตรทั้งสองศาสนา

๑.๓.๔ นำเสนอเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

๑.๔ ขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบวิเคราะห์ (Analytical Study) โดยศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Research) เปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรทั้งของพระพุทธศาสนาเถรวาท และของศาสนาขงจื้อ ซึ่งปรากฏอยู่ทั้งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และคัมภีร์หลุนอี่วของศาสนาขงจื้อรวมถึงงานนิพนธ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

มิตร หมายถึง มิตรในทศ ๖ คือ มิตรแท้ เป็นมิตรมีใจดี ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ เป็นต้น มิตร ๒ จำพวก คือ มิตรเทียม ๑ มิตรแท้ ๑

การคบมิตร หมายถึง การรับเป็นพวกกัน การร่วมกันทั้งในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกิจการงานต่างๆ และเพื่อเป้าหมายบางอย่างของผู้คบ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การคบมิตรตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอี่วของศาสนาขงจื้อ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ใน “หนังสือสวดมนต์ฉบับวัดสวนโมกข์” พบว่า การคบมิตรให้มีความรักเมตตาต่อกันและกัน ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นรวมทั้งสัตว์มีชีวิตทุกชนิดซึ่งเป็นเพื่อน รวมโลกมีค่าแผ่เมตตาในหนังสือสวดมนต์ฉบับวัดสวนโมกขพลารามว่า สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีเวรต่อกันและกันเลย จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้พยาบาทเบียดเบียน ซึ่งกันและกันเลย จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด อย่าได้มีความทุกข์กายทุกข์ใจเลย จงมีความสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด^{๑๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงเรื่องการคบมิตรไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสน์” ในทศ ๖ คือ ทศเบื่องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย พึงบำรุงมิตรสหาย ดังนี้ ๑. เมื่อแผ่แบ่งปัน ๒. พุดจามีน้ำใจ ๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ๕. ชื่อสัตย์จริงใจต่อกัน มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้ ๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน ๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน ๓. ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้ ๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก ๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร^{๑๓}

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, *บทสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น แปลไทย ฉบับสวนโมกขพลาราม*, (นครศรีธรรมราช : เจริญพานิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๖๙.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓.

ศาสตราจารย์พิเศษเสฐียร พันธรัชนี ได้กล่าวถึงการคบมิตรซึ่งเป็นคำสอนของเม่งจื๊อไว้ในหนังสือ “ศาสนาเปรียบเทียบ” ว่า มิตรภาพต้องตั้งอยู่โดยฐานะ ปราศจากการคำนึงถึงอายุ ฐานะความเป็นไปในหมู่ญาติ มิตรภาพซึ่งมีต่อบุคคลใด หมายความว่า เราต้องการความดีของบุคคลนั้น นอกจากนั้นไม่ดีเลย การแสดงมิตรภาพต่อบุคคลที่ต่ำกว่าตน เท่ากับเป็นการให้ปัญญาและคุณธรรมต่อบุคคลนั้น จะเป็นมิตรภาพส่วนใด หากเป็นไปโดยเที่ยงตรง มิตรภาพนั้นก็เที่ยงตรงเหมือนกัน^{๑๔}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ปรัชญา” พบว่าหลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีอยู่ ๕ คู่ หรือ ๕ กลุ่มชน ได้แก่ ๑. ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ๒. บิดากับบุตร ๓. สามีกับภรรยา ๔. พี่ชายกับน้องชาย ๕. เพื่อนกับเพื่อน ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน อันเป็นหลักจริยศาสตร์ในครอบครัว และสังคมส่วนหนึ่ง^{๑๕}

พระมหาบุญเรือง ญาณวชิโร ได้เขียนไว้ในหนังสือ “มนุษยนิยมในปรัชญาขงจื๊อ” พบว่า ขงจื๊อให้ความสำคัญแก่การคบเพื่อนมาก เพราะขงจื๊อเห็นว่า หากเรารู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดีงาม ก็จะช่วยสนับสนุนเกื้อกูลต่อคุณธรรมด้วย ซึ่งในทัศนะของขงจื๊อ มีเพื่อนอยู่ ๓ ประเภทที่คบแล้วมีแต่ก่อให้เกิดประโยชน์ คือ (๑) เพื่อนที่มีความซื่อตรง (๒) เพื่อนที่มีความจริงใจ และ (๓) เพื่อนที่เป็นพหุสูตร ความเป็นเพื่อนเมื่อถูกร้อยรัดด้วยคุณธรรมเหล่านี้แล้ว ย่อมก่อให้เกิดความรักและความปรารถนาดีต่อกัน ค่อยช่วยเหลือกันและกันในยามทุกข์ยาก โดยที่สุดแม้เพื่อนเสียชีวิตไป หากเพื่อนไม่มีญาติเหลืออยู่เลย ในฐานะเพื่อนก็ยินดีรับภาระในการจัดการเรื่องพิธีศพให้^{๑๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ธรรมบุญชีวิต” พบว่า มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อ่อนน้อมเกรงกัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือน ทิศเบื้องซ้าย ดังนี้ พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้ ๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน ๒. พุดจามีน้ำใจ ๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๔. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย ๕. ซื่อสัตย์จริงใจ^{๑๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับกัลยาณมิตรไว้ในหนังสือ “พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ” ไว้ว่า กัลยาณมิตร คือ ผู้แนะนำสั่งสอนที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดีความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมอยู่กับผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนับสนุน ชักจูงชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิตการประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ นอกจากนั้น กัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดี ในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึง บุคคลผู้เฝ้ายามพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอนแนะนำชี้แจงชักจูงช่วยบอกช่องทางหรือ

^{๑๔} เสฐียร พันธรัชนี, ศาสตราจารย์พิเศษ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖๗.

^{๑๕} บุญมี แท่นแก้ว, ผศ., **ปรัชญาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^{๑๖} พระมหาบุญเรือง ญาณวชิโร (เจนทร), **มนุษยนิยมในปรัชญาขงจื๊อ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๔.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๐.

เป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรมอย่างถูกต้อง เช่นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครูอาจารย์และผู้เป็นพหูสูตรทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำ เป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า^{๑๘}

รองศาสตราจารย์ ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ปรัชญาจีน” พบว่าหลักความสัมพันธ์ขั้นมูลฐานทั้ง ๕ ประการ ที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ขงจื้อได้กล่าวถึงวิธีปฏิบัติที่ปัจเจกชนพึงปฏิบัติต่อผู้อื่นหรือบุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกัน โดยหลักเกณฑ์กว้าง ๆ ไว้ ๕ ประการ คือ ๑. ความสุภาพ ๒. ความโอบอ้อมอารี ๓. ความจริงใจ ๔. ความตั้งใจจริง ๕. ความเมตตากรุณา^{๑๙}

พิน ดอกบัว ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ปวงปรัชญาจีน” พบว่า ขงจื้อมีความเห็นว่า ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในสังคม ก็เพราะไม่ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เช่น บิดามารดาไม่เลี้ยงดูบุตรธิดาให้ดี บุตรธิดาก็ไม่มีความกตัญญูทักเตือนบิดามารดา สามิภรรยาต่างนอกใจกัน เพื่อนกับเพื่อน ต่างก็ไม่ทำตัวให้น่าเชื่อถือและไว้วางใจกันได้ เป็นต้น ผลก็คือ ความเดือดร้อนต่าง ๆ ก็จะมาตกแก่สังคม ทำให้สังคมเดือดร้อน แต่ตรงกันข้าม หากทุกคนทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ปัญหาความวุ่นวายของสังคมก็จะหมดไป เพราะฉะนั้น การทำหน้าที่ของตนให้ดีของตนจึงสำคัญ^{๒๐}

อุดมพร อมรธรรม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ยอดคุณธรรมของขงจื้อ” ว่า หลักคำสอนของขงจื้อนั้น มีความหมายหลายประการด้วยกัน แต่นับได้ว่า เป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนมากที่สุด ก็คือ คุณธรรม ๘ ประการ เหล่านี้คือ ๑. เ้า ความกตัญญูทักเตือน ๒. ดี ความเคารพรักใคร่ และปรองดองระหว่างญาติมิตรพี่น้อง ๓. ตง ความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ๔. สิ่ง ความมีสัจวาจา ๕. โล้ย ความมีมารยาท ๖. หงี ความซื่อตรง สุจริตใจต่อหน้าที่ ๗. เนี่ยม ความบริสุทธิ์ (ทั้งกายและใจ) ๘. ซี้ ความละเอียดรอบคอบ เกรงกลัวบาป^{๒๑}

ศรีวารี ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ระเปียงภาพ ๗๒ ศิษย์ ของขงจื้อ” ว่า ขงจื้อเคยกล่าวว่า “หากธรรมะของข้าพเจ้าไม่เป็นที่ยอมรับของอาณาประชาราษฎร์แล้วไซ้ ข้าพเจ้าก็ใช้แผ่นไม้ต่างเรือล่องลอยไปยังทะเลอันไกลโพ้น เมื่อถึงเวลานั้น ข้าพเจ้าเกรงว่าจะมีเพียงจื่อหลู่คนเดียวเท่านั้นที่จะติดตามข้าพเจ้าไปด้วย” จื่อหลู่ให้ความปกป้องขงจื้ออย่างระมัดระวัง เขาไม่ยอมให้ขงจื้อถูกบุคคลใดกล่าวโจมตี เหตุนี้ขงจื้อจึงกล่าวว่า “นับแต่วันที่ข้าพเจ้าได้จื่อหลู่มาเป็นศิษย์ ข้าพเจ้าก็ไม่เคยได้ยินคำกล่าวร้ายต่อข้าพเจ้าอีกเลย”^{๒๒}

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “เมธีตะวันออก” ว่า กษัตริย์ต้องทำหน้าที่ของกษัตริย์ให้สมบูรณ์ ขุนนางต้องทำหน้าที่ขุนนางให้สมบูรณ์ บิดามารดาต้องทำหน้าที่ของบิดามารดาให้

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๓.

^{๑๙} ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, รศ.ดร., **ปรัชญาจีน**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘), หน้า ๖๑.

^{๒๐} พิน ดอกบัว, **ปวงปรัชญาจีน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓.

^{๒๑} อุดมพร อมรธรรม, **ยอดคุณธรรมของขงจื้อ**, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

^{๒๒} ศรีวารี, **ระเปียงภาพ ๗๒ ศิษย์ของขงจื้อ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ค.ศ. ๑๙๙๑), หน้า ๓๒.

สมบูรณ์ บุตรธิดาต้องทำหน้าที่บุตรธิดาให้สมบูรณ์ สามิภรรยาต้องทำหน้าที่ของสามิภรรยาให้สมบูรณ์
เพื่อนกับเพื่อนต้องทำหน้าที่ของเพื่อนให้สมบูรณ์^{๒๓}

ศาสตราจารย์ เฝิงอว่หลัน เขียน แปลโดย ส. สุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปรัชญา
จีนจากขงจื๊อถึงเหมาเจ๋อตง” ว่า ขงจื๊อกล่าวไว้ว่า อันเมตตาธรรมนั้น คือตนเองต้องการตั้งตัวได้ ก็
ต้องการให้คนอื่นตั้งตัวได้ด้วย ตนเองต้องการประสบความสำเร็จก็ต้องการให้คนอื่นประสบ
ความสำเร็จด้วย หากทำตามตัวอย่างที่พบเห็นอยู่ใกล้ตัวเช่นนี้ ถือว่าเป็นวิธีปฏิบัติเมตตาธรรมแล้ว^{๒๔}

อมร ทองสุก ได้อธิบายคำสอนของขงจื๊อว่าด้วยการคบมิตรไว้ใน “คัมภีร์หลุนอวี่” พบว่า
ขงจื๊อ กล่าวว่า “นบนอบโดยไร้จริยธรรม ก็จะเหินห่างเปล่า รอบคอบโดยไร้จริยธรรม ก็จะตื่นตระหนก
อาจหาญโดยไร้จริยธรรม ก็จะมั่วหะลุ เทียงตรงโดยไร้จริยธรรม ก็จะบุ่มบ่าม หากวิญญูชนเทิดทูน
บุรพการี ประชาราชภูร ก็จะมีมั่งมีในเมตตาธรรม หากไม่ทอดทิ้งสหายเก่า มวลชนก็จะแน่นแฟ้นมิจิด
จาง”^{๒๕}

อริคม สวัสดิญาณ ได้แปลคำสอนของขงจื๊อใน “ขงจื๊อ ฉบับปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งรจนา
โดย อองซก พบว่า ขงจื๊อตอบว่า “องค์ราชันหากเคารพพระราชบิดา ราชภรรยา ย่อมรู้จักกตัญญู หาก
นอบน้อมต่อผู้อาวุโส ราชภรรยา ย่อมรักกันฉันท์มิตรสหาย”^{๒๖}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุภวิชัย วิราม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรตามหลักพุทธ-
จริยศาสตร์ที่คณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนวัดปากน้ำ และโรงเรียนสุวรรณ
พลับพลาพิทยาคม กรุงเทพมหานคร” โดยศึกษาแห่งละ ๑๘๐ คน เป็นการศึกษาลักษณะความเป็น
กัลยาณมิตรในทัศนะของมิตรที่เป็นเพื่อน เกี่ยวกับเพื่อนที่ดีที่ต้องการคบมากที่สุด พบว่า นักเรียนทั้ง
สองโรงเรียนมี ทัศนะคติที่แตกต่างกันต่อเพื่อนที่ดีที่ต้องการคบมากที่สุด เพื่อนที่ไม่ดีที่ไม่ ต้องการคบ
มากที่สุด เพื่อนที่ดี ที่คบบ่อยที่สุด และเพื่อนที่ไม่ดีที่คบบ่อยที่สุด ในห้าอันดับแรก^{๒๗}

พระมหาธัมม ชุตติโก (ดั่งได้) สรุปผลการวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธ
ปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล” พบว่า มิตรภาพในพุทธปรัชญา หมายถึง ความเป็นเพื่อนที่รักใคร่คุ้น
กัน มิไม่ตรีจิตต่อกัน อาจจะร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยหรือไม่ก็ได้มี ๒ ประเภท คือ (๑) มิตรเทียม (๒) มิตร
แท้ คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่าง ๆ ที่บุคคลมี
และแสดงออกต่อผู้อื่น ส่วนมิตรภาพในทัศนะของอาริสโตเติล หมายถึง คุณธรรมอย่างหนึ่งที่จำเป็น

^{๒๓} เสฐียร โพนันทะ, เมธีตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

^{๒๔} เฝิงอว่หลัน, ศาสตราจารย์ เขียน แปลโดย ส.สุวรรณ, ปรัชญาจีนจากขงจื๊อถึงเหมาเจ๋อตง,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

^{๒๕} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมหวัดร จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๓.

^{๒๖} อองซก รจนา แปลโดย อริคม สวัสดิญาณ, ขงจื๊อ ฉบับปราชญ์ชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒.

^{๒๗} พระมหาสุภวิชัย วิราม, “การศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่คณะของนักเรียน
ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนวัดปากน้ำ และโรงเรียนสุวรรณพลับพลาพิทยาคม กรุงเทพมหานคร”, วิทยา
นิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๕๕.

สำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต หรือทางแห่งความยุติธรรมเพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขมี ๓ ประเภท คือ มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ มิตรภาพเพื่อความสำเร็จ และมิตรภาพเพื่อความดี มิตรภาพทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของอาริสโตเติลสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็น ระหว่างบิดา-มารดาและบุตร ครู-อาจารย์และศิษย์ระหว่างสามี-ภรรยา ระหว่างคนหนุ่มกับคนอาวุโส หรือนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง และระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ แม้ในบางครั้งจะเป็นมิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ความสนุกสนานหรือมิตรเทียม แต่สามารถพัฒนาไปถึงมิตรแท้หรือมิตรภาพ เพื่อความดีได้ในที่สุด ขอเพียงแต่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจในความเอื้ออาทร หน้าที่ หรือคุณธรรมของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน^{๒๘}

พระจะจุ ญาณวิโช ให้ความหมายคำว่ามิตรไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ” คำว่า มิตร หมายถึง บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูงตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ประสบผลดีและมีความสุข เจริญก้าวหน้าพัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือเป็นมารดาบิดา ครูอาจารย์ ตลอดทั้งพระสงฆ์จนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตร แต่เป็นมิตรใจดี หรือมิตรมีธรรมที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม นอกจากนี้ ยังปรากฏความหมายของกัลยาณมิตรที่ท่านอธิบายไว้ในพุทธธรรม๗ ดังความว่า คนดีคนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้างบัณฑิตบ้าง ถ้าคนดี คือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอน ชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น ตลอดจนมีความสนใจระตือหรือรันทที่จะเข้าไปหาซักถามขอคำชี้แนะแนวทางจากสัตบุรุษ หรือบัณฑิตไปปฏิบัติ การกระทำของเขาย่างนี้เรียกว่า การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดีไม่ว่าสัตบุรุษจะมาทำหน้าที่ให้ หรือบุคคลนั้นจะไปคบหาสัตบุรุษเองก็ตาม ในเมื่อมีการยอมรับหรืออิทธิพลต่อกันเกิดขึ้นแล้ว ก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตร และเรียกภาวะนั้นว่า กัลยาณมิตรตา แปลว่า ความมีกัลยาณมิตร^{๒๙}

พระครูประโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์) ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของ คนพาลกับบัณฑิตในพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่เป็นบัณฑิตว่า “คนเราอาจจะคิดชั่วหรือพูดชั่วได้ แต่ท้ายที่สุดเมื่อทำตัวอย่างต่อเนื่องเป็นปกติ ไม่ได้เกิดจากการเสแสร้งแล้ว หลักของศาสนาเอง ก็พิจารณาถือเอาความประพฤตินั้นเป็นเครื่องตัดสินว่าเป็นคนดี หรือเป็นคนชั่ว เพราะมีหลักความจริงที่ศาสนาเองก็ต้องยอมรับว่า การเกิดเป็นคนนั้นมีทั้งดีและชั่วปะปนกันอยู่ ไม่ได้ดีหรือชั่ว เพราะชาติกำเนิด หรือชาติตระกูล แต่ดีชั่วเพราะเกิดจากความประพฤติ ดังนั้น จึงกล่าวว่า “ดีหรือชั่วนั้น ให้ดูได้จากความประพฤติหรือการกระทำ”^{๓๐}

^{๒๘} พระมหาศรี ฐติโก, “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

^{๒๙} พระจะจุ ญาณวิโช, “การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{๓๐} พระครูประโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์), “ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของ คนพาลกับบัณฑิตในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

พระมหาไสว สนมโน (ฤทธิ์วิชัย) ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู” ผลการศึกษาพบว่า มิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู มีนัยที่เหมือนกัน คือ มิตรแท้และมิตรเทียมโดยมิตรแท้นั้นมีลักษณะที่ควรแก่การคบหาสมาคมด้วย ส่วนมิตรเทียมหรือหุ้มิตร มิตรชั่ว ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะมีแต่การชักนำไปสู่ความเสื่อมทั้งตัวเองและส่วนรวมความสำคัญของมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป้าหมายของการคบมิตร ๒ ลักษณะคือ การคบมิตรเพื่อเป้าหมายอันเป็นโลกียะหมายถึงมิตรสหายทั่วไป กับการคบมิตรเพื่อเป้าหมายอันเป็นโลกุตระ เพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ส่วนศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ก็มีเป้าหมายคือการเข้าสู่ความเป็นเพื่อนกับพรหมหรือพระผู้เป็นเจ้า โดยมุ่งแสวงหาบุคคลผู้ชี้หนทางแห่งโมกษะ^{๓๑}

มาศโมฬี จิตวิริยธรรม ได้ศึกษาคุณธรรมที่ส่งเสริมการเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ผลการวิจัย คุณธรรมที่ ส่งเสริมคุณสมบัติ ความเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ประกอบด้วยทศธรรม ๒ พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ พละ ๕ อริยวัฑฒิ ๕ อคติ ๕ สปัปฺริสธรรม ๗ ศีล สุตตะ ขันติ โสรัจจะ รวมถึงหลักการพูด และวิธีการสอนที่ดี โดยคุณธรรมแต่ละประการเป็นตัวส่งเสริมคุณสมบัติความเป็นกัลยาณมิตรได้ทุกข้อ ไม่มี คุณธรรมใด ส่งเสริมคุณสมบัติเพียงข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้น คุณธรรมทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงจำเป็นต้องมาพร้อมกันจึงจะเกิดผลอย่างสมบูรณ์^{๓๒}

ยุภาติ ปณะราช ได้ทำการพัฒนาลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครูมหาวิทยาลัยราชภัฏ การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ศึกษาผลของการฝึกอบรมเพื่อพัฒนา ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาวิชาชีพครู และ ๒) ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างการฝึกอบรม เพื่อพัฒนา ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรกับการเป็นแบบอย่างการปฏิบัติ ทางพุทธของบิดา มารดา ที่ส่งผลต่อลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของนักศึกษาวิชาชีพครู กลุ่มตัวอย่าง เป็นนักศึกษา วิชาชีพครูชั้นปี ที่ ๓ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จำนวน ๔๘ คน สุ่มแบบมีระบบเพื่อจัด กลุ่มตัวอย่าง เข้ากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ ๒๔ คน ในแต่ละกลุ่มมีนักศึกษาที่มีแบบอย่างการปฏิบัติ ทางพุทธของบิดามารดามากและน้อย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้ แก่ ๑) ชุดฝึกอบรมเพื่อฝึก ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นสร้างศรัทธา ขั้นฝึกลักษณะความเป็น กัลยาณมิตร และขั้นบูรณาการ ๒) แบบวัดลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร และ ๓) แบบวัดการเป็น แบบอย่างการปฏิบัติทางพุทธของบิดามารดา ดำเนินการฝึกอบรมใช้ เวลา ๒๘ ชั่วโมง มีการวัด ก่อนการฝึกอบรม วัดหลังการฝึกอบรม และวัดหลังการฝึกอบรม ๑ เดือน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ วิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบวัดซ้ำ (ANCOVA Repeated Measure) ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่ไม่ ได้รับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนา ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร หลังการฝึกอบรม ๑ เดือนมี

^{๓๑} **พระมหาไสว สนมโน (ฤทธิ์วิชัย)**, “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗.

^{๓๒} **มาศโมฬี จิตวิริยธรรม**, “คุณธรรมที่ส่งเสริมการเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๒.

ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรลดลงจากการวัดหลังการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕ หลังการฝึกอบรม และหลังการฝึกอบรม ๑ เดือน กลุ่มที่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนา ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๓๓}

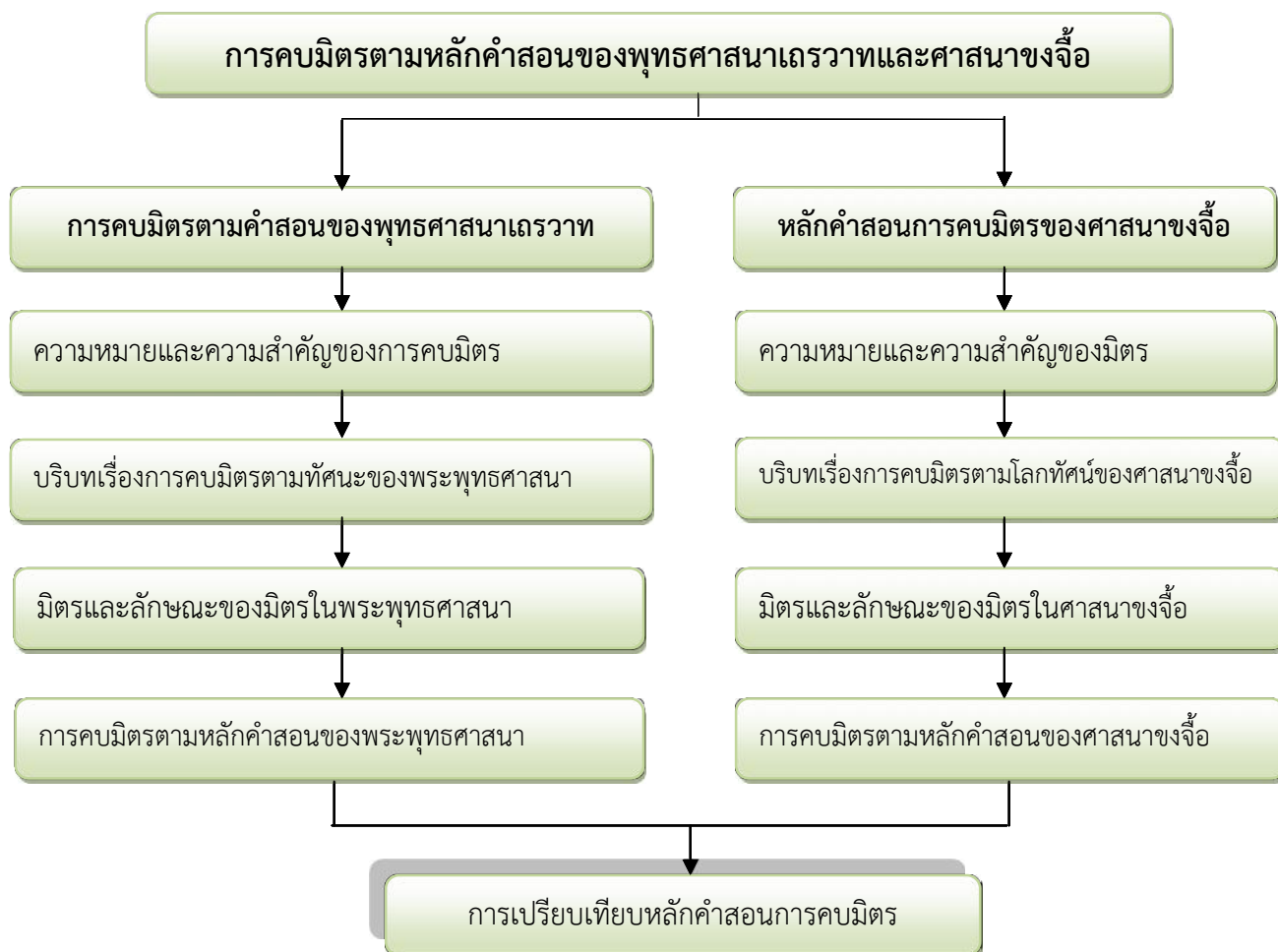
มนสภรณ์ วิฑูรเมธา ได้พัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเอง ของ นักศึกษาพยาบาล พบว่า ระบบกัลยาณมิตรทำให้ นักศึกษาผู้เป็นกัลยาณมิตรมี ความรัก ความเอื้อ ออาทรเป็นมิตรกับผู้อื่น พัฒนาบุคลิกภาพให้ ยิ้มแย้ม ใจเย็น หนักแน่น อดทน รับฟัง พุดดี คิดดี เห็น คุณค่าในตนเอง ผลการทดลอง ด้านความเป็นกัลยาณมิตร พบว่า นักศึกษาผู้ เป็นกัลยาณมิตร ได้ พัฒนาคุณลักษณะของ กัลยาณมิตรอย่างเด่นชัด เห็นได้ จากผลการ สัมภาษณ์นักศึกษาคือผู้เป็น กัลยาณมิตร พบว่า นักศึกษาผู้เป็นกัลยาณมิตร มีความหนักแน่น อดทน ขยัน คิดดี พุดดี ทำดี ประพฤติดี เป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีวินัย ใจเย็น สุขุม เข้าใจตนเอง มั่นใจในตนเองมากขึ้น กล้าแสดงออก อย่างเหมาะสม มองโลกในแง่ดี รับฟังผู้อื่น รู้จักการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นที่พึ่งยามยาก เป็น มิตรกับทุกคน มีความเมตตากรุณาอยู่ร่วมกับทุกคนได้^{๓๔}

จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เพื่อนในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตร และสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหาย แต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อน ร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายด้วยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะ ขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกลไม่ อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย

^{๓๓} ยุภาติ ปณะราช, “การพัฒนาลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยราชภัฏ”, *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์สุขภาพบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๕๑.

^{๓๔} มนสภรณ์ วิฑูรเมธา, “การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของ นักศึกษาพยาบาล”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและต่างระหว่างการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

บทที่ ๒

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร

มิตรโดยความหมายของคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจ เช่น เพื่อน เกลอส ผู้ที่ทำงานแล้วถูกใจตน เป็นต้น โดยปกติแล้วคนทั่ว ๆ ไปเข้าใจว่ามีมิตรกับสหายนั้นมีความหมายเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร บางครั้งเขียนคำสองคำนี้ติดต่อกันเป็นคำเดียวกันว่า “มิตรสหาย” แท้ที่จริงแล้วเป็นคนละคำ และมีความหมายที่แตกต่างกัน

คำว่า มิตร ท่านให้คำจำกัดความว่า เมตตายุติ มิตโต ผู้มีความเมตตา คือความชอบพอรักใคร่กันชื่อว่าเป็นมิตร เมื่อจะว่าโดยรากศัพท์ในภาษาบาลี หมายถึงคนที่รักใคร่ชอบพอกัน คำนี้มาจากศัพท์ว่า เมตตา แปลว่า ความรัก^๑ เพราะเหตุว่า เมตตากับคำว่า มิตตะ เป็นศัพท์ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีเช่นเดียวกัน โดยการแปลง อี เป็น เอ แล้วแปลตามไวยากรณ์เป็นภวานนาม อ ก็กลายเป็น อา เท่ากับ เมตตาก็คือน้ำใจของมิตรนั่นเอง ให้ทุกคนรักใคร่ปรารถนา มีความเป็นมิตรต่อกันนั่นเอง^๒

ในอภิธรรมวิภังค์ปรากฏความไว้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา”^๓ และอีกแห่งหนึ่งคือในขุททกนิกาย มหานิเทศได้ขยายความหมายของเมตตาไว้ว่า “เมตตา ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย”^๔

ในอรรถกถาขุททกนิกาย ซาดก กล่าวไว้ว่า มิตร หมายถึง ผู้ต้อนรับ ได้แก่ผู้กระทำความสเนหาต่อมิตร^๕ หมายความว่า บุคคลที่จะเป็นมิตรย่อมมีความรักใคร่และความสเนหา ซึ่งจะเป็นการแสดงออกในทางความห่วงอาทร ความผูกพัน รวมไปถึงการแสดงความรักใคร่ ความห่วงใย

^๑ ชุ.ชา.อ.(ไทย) ๒๙/๒๒๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๙.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^๔ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^๕ ชุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๑๙๓.

ต่อกันในลักษณะต่างวัย เช่น ผู้ใหญ่แสดงออกถึงความรักใคร่ ความเอ็นดูต่อผู้น้อย หรือความผูกพันกันทางสายโลหิตระหว่างบิดามารดาและบุตร สามีและภรรยา บ่าวกับเจ้านาย เป็นต้น เพราะผู้มีใจดี และมีหทัยอ่อนโยน^๖ ต่อกันและกัน

ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง ผู้ไปร่วมกัน ร่วมนอน ร่วมการทำงาน ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า “สหายเป็นมิตรของผู้มีความต้องการเนื่อง ๆ”^๗ สหายนั้นอาจจะไม่มีความรักต่อกัน เพราะเป็นเพียงเพื่อนร่วมงานหรือเพื่อนร่วมอุดมการณ์เดียวกันเท่านั้น ซึ่งยังไม่จำเป็นว่าเป็นมิตรต่อกัน แต่มีน้ำใจให้กัน มองกันและกันด้วยความเมตตาต่อกัน ดังนั้นสหายอาจจะกลายเป็นมิตรได้ในการต่อมา “ดังนั้นคนเราเมื่อพบประสังสรรค์กัน ไม่อาจจะทำให้เป็นมิตรกันได้เพียงเพราะพบประสังสรรค์กัน เพราะความเป็นมิตรนั้น เกิดจากการยอมรับคุณค่าของกันและกัน ความเป็นมิตรนั้นถือว่ามี ความผูกพันกัน การยอมรับกันและกัน มองให้เห็นแก่นแท้ของมิตรนั้นๆ เพราะถ้ามองไม่เห็นคุณค่าภายในของแต่ละฝ่ายความเป็นมิตรก็จะไม่เกิดขึ้น

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า มิตรตามภาษาที่คนทั่วไปเข้าใจหมายถึง เพื่อน เกลือ หรือคนที่ทำอะไร แล้วถูกใจตน ทางภาษาธรรมหมายถึงธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ ซึ่งก็หมายถึงมรรคมีองค์ ๘ นอกจากนั้นแล้วท่านยังขยายคำว่ามิตรหมายถึง ผู้ที่มีความรักและหวังดีต่อเรา แต่ไม่ได้หมายถึงรักหวังงามคุณ^๘ แต่เป็นความรักที่บริสุทธิ์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน^๙ และหมายถึงผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ผู้รักใคร่คุ้นเคยกัน และทำความดีต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งทางลับและทางเปิดเผยโดยไม่ได้เลือกเพศหรือว่าอายุ แม้ว่าจะต่างศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และประเพณี เป็นผู้ร่วมธุระกัน อยู่ในสภาพและลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๑๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า มิตร หมายถึง บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม ให้ประสบผลดีและมีความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือว่าเป็นบิดามารดา ครู อาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตรได้นั้น หรือที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม^{๑๑}

^๖ ชุ.สุ.อ.(บาลี) ๓/๓๗.

^๗ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๕๓/๖๘.

^๘ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธรรมจิตฺโต), **เพื่อน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒ – ๓.

^๙ พุทธทาสภิกขุ, **ภาษาคน ภาษาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๓๖.

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, **ทิศธรรม การไหว้ทิศอย่างอารยชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๙.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, **โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแด่..ยุวชน**, นิราลัย รวบรวม และเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า เพื่อน ในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายโดยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกลไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย^{๑๓}

ปาน จันทราบุตร กล่าวว่า เพื่อน หมายถึง คนที่เราคบหา ทำความสนิทสนมหรืออยู่ใกล้ชิด อาจเป็นผู้ใหญ่เหนือเรา หรือเป็นคนเสมอหรือต่ำกว่าเราก็ได้^{๑๔}

สรุปแล้วความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีมิตรต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เราเข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถือเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา

ในลักกัณฐ์ พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการรู้จักเลือกคบคน ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ คนดีและคนไม่ดี

เพราะผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน
การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับ
ศัตรู การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์มีแต่ความสุขเหมือนอยู่ในหมู่
ญาติ

เพราะฉะนั้นแล บุคคลควรคบผู้เป็นปราชญ์ มีปัญญาเป็น
พหูสูตร มีปกติเออาธุระ มีวัตร เป็นพระอริยะ เป็นสัตบุรุษ มี
ปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนดวงจันทร์โคจรไปตามทางของดาว
นักษัตร ฉะนั้น^{๑๕}

^{๑๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **เพื่อน**, หน้า ๒-๓.

^{๑๔} ปาน จันทราบุตร, พ.อ.พิเศษ, **ศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตนการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕๗๘.

^{๑๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๐๗ - ๒๐๘/๘๗.

เนื่องจากคนในสังคมมีทั้งคนดีและคนชั่วอยู่ปะปนกัน คนชั่วย่อมให้โทษซึ่งบุคคลทั่วไปไม่ควรคบ ไม่ควรพูดจาสมาคมด้วย ดังคำบาลีในมงคลทิพนีวว่า “การไม่คบ คือ การไม่ไปรวมกัน ได้แก่ ความไม่เข้าเป็นพวกกับพวกคนพาลนั้น ชื่อว่า อเสวนา”^{๑๖}

การไม่คบ มีความหมายว่า การเลือกคบแต่บัณฑิต การไม่คบคนพาล เป็นผู้ทุศีลหรือเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข มีความประพฤติไปในทางเสื่อม เป็นประจำ เช่น เป็นนักเล่นสุรา เป็นคนขี้เมา ทั้งการงาน ไม่เอาถ่าน เป็นนักเที่ยวผู้หญิงตามช่อง เข้าคลับเข้าบาร์ติดโรคร้าย เช่นโรคเอดส์ เป็นต้น ทั้งลูกเมียและบ้านเรือนไม่รักษาทรัพย์ของตนที่มีอยู่ เป็นนักเล่นการพนัน ตามบ่อนกาสิโนเป็นการผลาญทรัพย์สิ้นเงินทอง สั่งเวรผิการพนันจนหมดตัว ครอบครัแตกแยก คบมิตรชั่ว คือคบคนไม่ดีเป็นเพื่อน ได้แก่คนพาลย่อมพาไปทำความชั่วต่าง ๆ มีการลักทรัพย์วิ่งราวทรัพย์ของคนอื่น ไปเสพยาเสพติดและค้าขายยาเสพติดของผิดกฎหมาย ในพหูรธาตุกสูตร ได้กล่าวถึงภัยทุกอย่างเกิดจากคนพาล ไม่ได้เกิดจากบัณฑิตเลย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกลามจากเรือนไม้หรือเรือนหญ้า ไข่ม่มแมเรือนยอดที่เขวโปกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัทวะ บัณฑิตไม่มีอุปัทวะ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัทวะไม่มีจากบัณฑิต อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^{๑๗}

คนพาลมีการให้สังเกตได้หลายอย่างด้วยท่าทางและความประพฤติของเขา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของคนพาล เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการ ลักษณะของคนพาล ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ คนพาลในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว ชอบทำแต่กรรมชั่ว”^{๑๘}

ส่วนการคบคนดีเป็นมิตรนั้น บุคคลจะสามารถเลือกคบคนดีที่ประกอบด้วยสุจริต ๓ คือ คนที่คิดดี พูดดี ทำดี จึงเป็นเพื่อนที่ดี คือ ผู้เป็นบัณฑิต หมายความว่า ผู้ที่ดีพร้อมในทวารทั้ง ๓ อย่าง เช่น

^{๑๖} บุญสืบ อินสาร, **คู่มือแปลมงคลทิพนี ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : เจริญผล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๑๗} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๑๒๔/๑๖๐.

^{๑๘} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๙๑, ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติ.อ.(บาลี) ๒/๓/๗๙, ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๔๘/๒๘๓. ๑) **ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิขมา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ๒) **ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท (พูดเท็จ) (๒) ปิสุนาวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ๓) **ชอบทำแต่กรรมชั่ว** หมายถึง ประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต (ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิฉาจาร (ประพฤติผิดในกาม)

ในมงคลทีปนีวว่า “สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ผู้ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า บัณฑิต”^{๑๙}

บุคคลผู้เป็นบัณฑิตนั้นสามารถสังเกตได้ตามกริยาท่าทางของคำพูดและการกระทำ คือคนที่พูดจริงทำจริง หมายความว่า ผู้ที่มีใจตรงกับปาก พูดเช่นใด ทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตรอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการ ลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ บัณฑิตในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี”^{๒๐}

การคบเพื่อนที่เป็นบัณฑิต คือ ผู้รู้จักประโยชน์ และมีประโยชน์ เป็นผู้ฉลาดในกิจหลายอย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ในอุโฆตถสูตร โกสลสังยุต อย่างนี้ว่า “ธีรชนท่านเรียกว่าบัณฑิต เพราะได้เฉพาะประโยชน์ทั้ง ๒ คือทิฐยธรรมมกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์”^{๒๑} ในคนพาลและบัณฑิตทั้ง ๒ พวกนั้น พวกบัณฑิตเท่านั้นควรคบ พวกคนพาล คือพวกคนโหดเหี้ยม เขาปัญญาไม่ควรคบ เพราะพวกคนพาลเป็นเช่นกับไฟ มันจะไหม้ และทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า ดังเรื่องบุรุษเฝ้าสวนคนหนึ่งอยู่ในชนบท ใกล้เชิงภูเขา มีลิงฝูงใหญ่ฝูงหนึ่ง มักพากันลงมากินผลไม้ในสวนเป็นประจำ วันหนึ่งมีเขาเล่นมหรสพในกรุงพาราณสี คนเฝ้าสวนอยากไปเที่ยวมหรสพมาก แต่ไม่มีใครเฝ้าสวนให้ บังเอิญฝูงลิงลงมากินผลไม้พอดี บุรุษที่เฝ้าสวนคนนั้น ก็ออกปากฝากสวนกับลิงผู้ตัวจำฝูงว่า “เรามีธุระจะไปกรุงพาราณสี และขอฝากสวนไว้กับเจ้าด้วยจะได้ไม่ ลิงจำฝูงก็รับว่าได้เจ้านาย บุรุษเฝ้าสวนบอกว่า พวกเจ้าพากันเก็บผลไม้กินไป และพากันรดน้ำต้นไม้เล็ก ๆ ด้วย เมื่อคนเฝ้าสวนออกไปยังกรุงพาราณสีแล้ว ฝูงลิงก็พากันออกจากป่ามากินผลไม้ตามใจชอบ แล้วก็พากันรดน้ำต้นไม้ เมื่อพวกมันพากันไปตักน้ำมาแล้ว แต่ไม่รู้จะรดน้ำอย่างไร จึงถามลิงตัวเป็นจำฝูงว่า ต้องรดน้ำเช่นไร ลิงจำฝูงก็ตอบลูกน้องว่า ให้ดูรากของมัน พวกลิงที่เป็นลูกน้องก็ถามอีกว่า ทำเช่นไร จึงเห็นรากของมัน ลิงจำฝูงบอกว่า ให้ถอนโคนของมันดู ต้นไหนมีรากยาวก็รดน้ำเยอะ ต้นไหนมีรากสั้นก็รดน้ำน้อย ฝูงลิงก็ทำตามเช่นนั้น ทุกๆ วัน คือก่อนจะรดน้ำพวกมันถอนโคนต้นไม้ดูรากแล้วเสียบบลงไปที่ดิน จึงเทน้ำลงไปตามหลัง พวกลิงทำอย่างนี้เป็นประจำ ตลอดหนึ่งสัปดาห์ เมื่อบุรุษผู้เฝ้าสวนกลับมาถึง แล้วเห็นต้นไม้ตายเต็มสวนทีเดียว ก็เสียดยิ่งนัก”^{๒๒} ดังนั้น การคบมิตร คือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คั่นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภคประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดี ก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

^{๑๙} บุญสืบ อินสาร, คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑, หน้า ๑๔.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๕๙.

^{๒๑} บุญสืบ อินสาร, คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑, หน้า ๑๖.

^{๒๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), กิร ดังได้สดับมา ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๒.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่ทำนา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. การคบมิตรในบริบททางการเมือง ๒. การคบมิตรในบริบททางสังคม ๓. การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ ดังนี้

๒.๒.๑ การคบมิตรในบริบททางการเมือง

ความสัมพันธ์เฉพาะบุคคล ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ประเทศอินเดียมีการแบ่งคนเป็นชั้นวรรณะ เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นในสังคมอินเดีย ที่มีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่กว่าพุทธศาสนามาก่อน เพื่อจะทำการปกครองพวกชาวมีลักษณะที่เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมให้อยู่ใต้อำนาจของตน พวกอารยันที่เข้ามารุกรานประเทศอินเดีย ได้วางแผนปกครองชาวอินเดียอย่างเคร่งครัด โดยการแบ่งชั้นวรรณะในศาสนาของตน คือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู^{๒๓} เป็น ๔ วรรณะ คือ ๑. วรรณะพราหมณ์ ๒. วรรณะกษัตริย์ ๓. วรรณะแพศย์ และ ๔. วรรณะศูทร มีการห้ามแต่ละวรรณะไม่ให้แต่งงานกัน โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์กับวรรณะกษัตริย์จะแต่งงานกับวรรณะแพศย์และศูทรไม่ได้ ส่วนวรรณะพราหมณ์สามารถแต่งงานกับวรรณะกษัตริย์ได้ แสดงว่าการที่จะเป็นเพื่อนกันได้ ก็จะเป็นได้เฉพาะวรรณะเท่านั้น เนื่องจากความรังเกียจเดียดฉันท์ แล้วต้องถูกกดขี่จากวรรณะสูงลงมาถึงวรรณะต่ำสุด คือพราหมณ์เป็นเพื่อนได้เฉพาะพราหมณ์ กษัตริย์เป็นเพื่อนกับกษัตริย์ แพศย์เป็นเพื่อนกับแพศย์ และศูทรเป็นเพื่อนกับศูทร ดังความในวาสุเดทสูต^{๒๔} ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้พระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้บ้านอิจฉานังคละคาม ก็ในสมัยนั้น พราหมณ์มหาศาลเป็นอันมากที่มีชื่อเสียง มีจึงกีพราหมณ์และโตทยพราหมณ์ เป็นต้น อาศัยอยู่ในบ้านอิจฉานังคละคาม ครั้นนั้น วาสุเดทสูตมาณพและภารทวาชมาณพ เทียวเดินเล่น ได้สนทนากันในระหว่างขึ้นว่า ท่านผู้เจริญ อย่างไรก็ตาม บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ ภารทวาชมาณพ กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายบิดาและมารดามีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิอันบริสุทธิ์ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงชาติได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ วาสุเดทสูตมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้มีศีล และถึงพร้อมด้วยวัตร ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น บุคคลจึงจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งสองคนไม่สามารถทำให้กันและกันยินยอมได้ จึงได้พากันไปหาพระพุทธเจ้า ณ ราวป่าอิจฉานังคละ แล้วทูลถามปัญหานั้นกะพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม แสดงว่าคนทุกคนบนโลกนี้ ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ไม่มีสีผิวพรรณเป็นสำคัญ ถ้าบุคคลใดประพฤติดี มีคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อกัน บุคคลนั้นสามารถคบกันเป็นมิตรสหายได้

^{๒๓} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๔๙๙ - ๖๖๒/๖๔๔ - ๖๕๕.

ในมงคลทิพปี^{๒๕} มีเรื่องสัตว์ ๓ มิตรสหายกัน คือช้าง ลิงและนกกระโทก สัตว์ทั้งสามคบกันเป็นเพื่อนด้วยไม่ถือเชื้อชาติกำเนิดซึ่งกันและกัน วันหนึ่งสัตว์ทั้งสามพบกันได้ต้นไทรต้นหนึ่งถากกันถึงอายุของกันและกัน ช้างได้พูดขึ้นว่า ตอนยังเด็กอยู่ ต้นไทรนี้สูงเสมอท้องเพราะเดินเอาท้องระต้นไทรบ่อยๆ ลิงพูดว่า ตอนเป็นเด็ก ต้นไทรนี้สูงเสมอศีรษะ และลิงก็เก็บยอดมันกินบ่อย ๆ ส่วนนกกระโทกก็พูดขึ้นว่า “ต้นไทรนี้ ก้นกินลูกไทรแล้วมาปล่อยเร้วที่นี้ แล้วมันขึ้นจากเร้วของกัน” เมื่อสัตว์ทั้งสามได้รู้จักกันแล้วก็ให้ความเคารพนกกระโทกเป็นผู้อาวุโส

ตั้งแต่อดีตกาลมา การปกครองรัฐหรือประเทศเพื่อให้มีความสงบสุขแก่ประเทศของตน ผู้นำประเทศ หรือพระมหากษัตริย์ย่อมทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับผู้นำประเทศใกล้เคียง และไกล เพื่อจะได้ไปมาหาสู่กัน และเพื่อความมั่นคงแก่ประเทศชาติ มีเรื่องเล่าว่า

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระเจ้าจักรพรรดิปกครองชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดีย ในปัจจุบันนี้ พระองค์ทรงเป็นพระสหายกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงเป็นผู้ปกครองลังกาทวีป ได้แก่ ประเทศศรีลังกาทุกวันนี้ เนื่องจากความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างกษัตริย์ผู้เป็นพระสหายกันทั้งสองพระองค์ ทำให้ราษฎรทั้งสองพระนครมีความเป็นอยู่ร่มเย็นเป็นสุข เมื่อพระปาตลีบุตรติสสเถระได้นำคณะสงฆ์ทำตถิยสังคายนา คือ สังคายนาครั้งที่ ๓ ณ กรุงปาตลีบุตร ซึ่งมีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์ราชูปถัมภ์ ครั้นพระสงฆ์ทำสังคายนาเสร็จแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระประสงค์จะให้ชาวโลกได้รู้พระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงได้จัดส่งสมณทูตไปสู่ประเทศต่าง ๆ ถึง ๙ สายด้วยกัน ในบรรดาสมณทูต ๙ สายนั้น มีสายหนึ่งไปสู่ประเทศศรีลังกาซึ่งมีพระมหามหิณฑเถระผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระหัวหน้าสายของพระสมณทูต ครั้นพระเทวานัมปิยติสสะได้ทรงทราบข่าวพระมหามหิณฑเถระเป็นพระโอรสของพระสหายของพระองค์ แล้วทรงดำริว่าเหมือนพระโอรสของพระองค์ด้วย ก็ได้ทรงต้อนรับขับสู้อย่างดี แล้วพระองค์ทรงนิมนต์พระคณะสมณทูตทุกรูปเข้าไปในพระนคร เมื่อพระองค์ได้สดับพระธรรมเทศนาที่แสดงโดยพระมหามหิณฑเถระแล้ว ทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ก็ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธศาสนูปถัมภก และพระราชทานที่ดินสร้างพระอารามถวายแก่พระสงฆ์ซึ่งมีพระมหามหิณฑเถระเป็นหัวหน้า ได้ทำให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วแผ่ไปทั่วเกาะศรีลังกามาตลอดจนถึงปัจจุบันนี้^{๒๖}

การเมืองเป็นงานใหญ่ คือ เป็นการทำงานของประเทศชาติ เพื่อจะให้งานใหญ่สำเร็จลุล่วงไปได้ ผู้นำประเทศต้องรู้จักคนหลายคนผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ส่วนมากเป็นคนที่เปี่ยมมิตรสหายกัน ที่ไว้น้ำใจเชื่อใจกันได้ทั้งนั้น การคบหามิตร สมาคมรักใคร่ต่อกัน ด้วยการคบมิตรเป็นการส่วนตัวบ้าง การคบมิตรระหว่างผู้นำชนเผ่าบ้าง และการคบมิตรระหว่างกษัตริย์ หรือผู้ปกครองประเทศบ้าง เรียกว่าการคบมิตรสหายเพื่อการเมือง เหมือน

^{๒๕} บุญสืบ อินสาร, คู่มือแปลมงคลทิพปี ภาค ๒ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๘.

^{๒๖} สุเทพ พรหมเลิศ, คัมภีร์มหาวงศ์ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓.

พระสิทธัตถะราชกุมารทรงคบเป็นพระสหายกับพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นมคธ ณ กรุงราชคฤห์ เมื่อพระสิทธัตถะราชกุมารเสด็จออกผนวช พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพบเห็นพระบรมโพธิสัตว์ ก็เสด็จชักชวนพระสิทธัตถะราชกุมารให้เลิกที่จะเสด็จออกผนวช แล้วทรงขอร้องให้พระบรมโพธิสัตว์กลับเข้าพระนครกับพระองค์ จะแบ่งแผ่นดินให้ครึ่งหนึ่ง แต่ถูกพระบรมโพธิสัตว์ปฏิเสธ พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงขอร้องพระบรมโพธิสัตว์ว่า ถ้าพระบรมโพธิสัตว์ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ขอให้มาแสดงธรรมโปรดพระองค์ด้วย พระบรมโพธิสัตว์ก็ได้ทรงตอบตกลง เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมแล้วได้นึกถึงพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระสหายของพระองค์ จึงได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรด เมื่อพระองค์ทรงสดับรับฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน^{๒๗}

การเมืองระหว่างประเทศ มีความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างมิตรประเทศ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมา เพื่อการเมืองการปกครองรัฐหรือประเทศให้มีความแน่นแฟ้นและความสงบสุขแก่ประเทศของตน ผู้นำประเทศหรือพระมหากษัตริย์ย่อมทรงผูกสัมพันธ์ไมตรีกับผู้นำประเทศใกล้เคียงและไกล โดยทรงส่งราชทูตไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีบ้าง ทรงส่งบรรณาการไปมาสู่กันบ้าง ทรงเกี่ยวดองเป็นทองแผ่นเดียวกันบ้าง เพื่อความมั่นคงแห่งประเทศชาติ มีเรื่องเล่าว่า

พระเจ้ามหาโกศลกษัตริย์แห่งกรุงสวตถิได้ทรงยกพระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระองค์ให้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงแต่งตั้งพระนางเวเทหิเป็นพระเอกอัครมเหสี และพระเจ้ามหาโกศลก็ทรงยกหมู่บ้านกาลิกคามให้แก่พระเจ้าพิมพิสารเพื่อเป็นของขวัญ แคว้นทั้ง ๒ อยู่กันเป็นมิตรและมีความสงบสุขเรื่อยมา จนพระเจ้าอชาตศัตรูหรือเวเทหิบุตรกระทำปิตุฆาตปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารแล้วยึดอำนาจขึ้นครองราชย์เป็นพระราชอาแคว้นมคธเอง เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์กรุงสวตถิ ซึ่งทรงเป็นพระเชษฐภคินีของพระนางเวเทหิและทรงเป็นพระเจ้าลุงของพระเจ้าอชาตศัตรุนั้น ได้ทรงทราบข่าวว่าพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระราชบิดาแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงโกรธมาก พระองค์จะยึดเอาบ้านกาลิกคามคืนจากพระเจ้าอชาตศัตรู โดยทรงตรัสว่า ลูกที่ฆ่าพ่อก็มีสิทธิในทรัพย์สินของพ่อ แล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงยกทัพรบกับพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ แต่ทรงรบแพ้พระเจ้าอชาตศัตรูตลอด ในครั้งที่ ๓ จึงทรงรบชนะแล้วทรงจับเป็นพระเจ้าอชาตศัตรูได้ แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าอชาตศัตรูเพียงปลดจากราชบัลลังก์ ด้วยพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า เป็นพระญาติคือเป็นพระราชนัดดาของพระองค์ ต่อมาทรงปล่อยพระเจ้าอชาตศัตรูให้กลับกรุงราชคฤห์ครองราชสมบัติในแคว้นมคธแล้วทรงยกพระนางวิสาขาซึ่งเป็นธิดาของพระองค์ให้แก่พระเจ้าอชาตศัตรูและทรงมอบบ้านกาลิกคามให้ปกครองตามเดิม ตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกรุงราชคฤห์กับกรุงสวตถิมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น ต่อมาเจ้าวิฑูทกะซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ยึดอำนาจจากพระบิดาด้วยการยุยงของวัสสการอำมาตย์ ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอยู่ เมื่อพระองค์ทรงทราบว่าเจ้าวิฑูทกะยึดอำนาจ ทรงพิโรธมากด้วยทรงดำริว่าจักจับเจ้าวิฑูทกะฆ่าเสีย แล้วได้ทรงเดินทางไปยังแคว้น

^{๒๗} สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๐.

มครด้วยรถม้ากับสนมคนหนึ่ง เมื่อเสด็จไปถึงกรุงราชคฤห์ประตูเมืองถูกปิดเสียแล้วไม่สามารถเข้าออกได้ ในคืนนั้นทรงบรรทมอยู่ที่ศาลาพักร้อนนอกเมือง อากาศเย็นมากด้วย ทรงเหนื่อยในการเดินทางด้วยและทรงชราภาพด้วย ก็ได้ทรงสิ้นพระชนม์ในคืนนั้นในพระชนมายุ ๘๐ พรรษา นางสนมคนหนึ่งไปกับพระองค์ได้นั่งร้องไห้จนสว่าง เมื่อประตูเมืองเปิด พระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงทราบเรื่องแล้ว ทรงโกรธเจ้าวิทูททะมาก เมื่อพระองค์ได้จัดพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระศพแล้วก็ได้ทรงทราบข่าวว่า เจ้าวิทูททะถูกน้ำพัดสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว ทำให้นครสาวิตรีว่างกษัตริย์ เนื่องจากพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเป็นพระโอรสของพระนางโกศลเทวีจึงทรงยึดเอาแคว้นโกศลมาเข้ากับแคว้นมคธ แล้วทรงเอาแคว้นวัชชีและแคว้นอวันตีมารวมกับมคธทั้งหมด ทำให้แคว้นมคธเป็นแคว้นที่ใหญ่มากและมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในชมพูทวีป^{๒๘}

เพื่อนยาก คือเพื่อนที่ไม่ทอดทิ้งกันในยามยาก คนเหล่านั้นย่อมเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ดังอุทาหรณ์เรื่องพระเจ้าสุทโสม ในสุทโสมชาดก^{๒๙}ว่า

กาลครั้งหนึ่ง มีพระราชกุมารสองพระองค์ ได้ทรงเดินทางไปยังกรุงตักกสิลา แคว้นคันธาระ เพื่อจะทรงศึกษาวิชาการศิลปวิทยาต่าง ๆ นานา พระกุมารองค์หนึ่ง ทรงมาจากกรุงพาราณสี ประเทศกาสิ ทรงมีพระนามว่า พรหมทัตราชกุมาร อีกพระองค์หนึ่ง ทรงมีพระนามว่า สุทโสมราชกุมาร มีชนมายุมากกว่าพรหมทัตราชกุมาร จากกรุงอินทปัตต์ แคว้นกुरु พระกุมารทั้งสองพระองค์ได้ทรงพบกัน ณ ศาลาพักร้อนริมทางแห่งหนึ่ง แล้วทรงได้ถามถึงจุดประสงค์และชาติกำเนิดของกันและกัน เมื่อพระองค์ได้รู้จักกันแล้ว จึงได้ทรงเดินทางร่วมกันมุ่งหน้าสู่กรุงตักกสิลา เมื่อเสด็จถึงมหาวิทยาลัยแล้วก็ทรงพากันเข้าไปหาอาจารย์ทศปาโมกข์ หลังทรงแจ้งความประสงค์ให้อาจารย์ ได้ทราบแล้ว ท่านอาจารย์ทศปาโมกข์ก็ได้จัดหาห้องเป็นที่พักให้แก่พระราชกุมารทั้งสองพระองค์ แล้วพระกุมารทั้งสองพระองค์ก็ทรงเข้าศึกษาอยู่ด้วยกัน สุทโสมราชกุมารทรงมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมากและทรงมีความหมั่นเพียรในการศึกษา พระองค์ศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ จำได้รวดเร็วมาก ทรงใช้เวลาไม่กี่ปีก็จบหลักสูตรตามที่กำหนดไว้ คือ จบทั้ง ๑๘ ศาสตร์ จบก่อนศิษย์ที่เรียนรุ่นเดียวกันทั้งหมด และพระองค์ก็มีพระชนมายุมากกว่าศิษย์ร่วมรุ่นทุกคนด้วย โดยท่านอาจารย์ทศปาโมกข์ขอร้องพระองค์ว่าอย่าเพิ่งกลับบ้านให้อยู่ช่วยเพื่อนนิสิตที่เรียนด้วยกันให้จบทุกคนเสียก่อน แล้วค่อยกลับบ้านพร้อมกัน ส่วนพรหมทัตราชกุมารทรงยังเรียนไม่จบต้องทรงศึกษาต่อไปอีก ด้วยความอาลัยอาวรณ์ในพระสหาย สุทโสมราชกุมารทรงไม่ยอมกลับมาตุภูมิของพระองค์แต่เพียงผู้เดียว โดยพระองค์ทรงอยู่ช่วยพรหมทัตราชกุมาร และเพื่อนนิสิตทุกคนให้ทำบทเรียนให้จบทุกข้อ และทำวิทยานิพนธ์เสร็จเรียบร้อยด้วยกันทุกคน จึงเสด็จกลับมาตุประเทศพร้อมกัน เมื่อพระราชกุมารทั้งสององค์เสด็จกลับถึงประเทศของพระองค์แล้ว พระเจ้ากาสิกราช ซึ่งทรงเป็นพระราชบิดาได้ทรงสละราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ คือ พรหมทัตราชกุมาร ให้ทรงขึ้น

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๓๖๘.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **ปรีชาท คนกินคน**, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

ครองราชย์สมบัติแทนพระองค์ เป็นพระเจ้าพรหมทัตของแคว้นกาสิ ส่วนพระเจ้าโกรพยะ เป็นกษัตริย์ครองราชย์สมบัติในอินทปัตถราชธานีแห่งแคว้นกุรุ พระองค์ก็ได้ทรงสละราชสมบัติให้แก่พระโอรสของพระองค์ มีพระนามว่า สุตโสมราชกุมาร ให้ทรงขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์ของแคว้นกุรุต่อไป เมื่อกษัตริย์ทั้งสองพระองค์ได้รับราชาภิเษกแล้ว ทั้งสองพระองค์ได้เป็นพระสหายสนิทสนมกันมากยิ่ง พระองค์ก็จะช่วยเหลือกัน ถ้ามีเหตุจำเป็น ราชอาณาจักรทั้งสองก็ได้เป็นมิตรประเทศกันด้วย มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน พลศนิกรของพระองค์ก็อยู่เย็นเป็นสุข

จากประเด็นเรื่องการคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง จะเห็นได้ว่า การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศแล้ว จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

๒.๒.๒ การคบมิตรในบริบททางสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ พวกเขาต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะ เล็กหรือใหญ่ตามที่พวกเขาไว้วางใจกันได้ว่า จะสามารถป้องกันภัยต่างๆ นานา มีโรคภัย โจรภัย ทุพภิกขภัย อุทกภัย อัคคีภัย เป็นต้น เมื่อภัยเหล่านี้ใดเหล่านี้หนึ่ง เกิดขึ้นแก่เพื่อน พวกเขาก็สามารถช่วยเหลือกันได้ สังคมมนุษย์มีหลายอย่าง โดยแบ่งตามอาชีพการงาน เช่น สังคมการเกษตร สังคมอุตสาหกรรม สังคมสมัยใหม่ เป็นต้น ในแต่ละสังคม ล้วนแล้วแต่ใช้แรงงานคนทั้งนั้น ด้วยการรับจ้างของคณงาน พวกเขาเป็นเพื่อนร่วมงานกัน ต้องร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อขอขึ้นค่าแรงและค่าสวัสดิการต่างๆ เป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงอภิธานียธรรม ๗^{๓๐} ของกษัตริย์วัชชี หรือ วัชชีอภิธานียธรรม ๗ คือ ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชน หรือผู้บริหารบ้านเมือง ดังนี้

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ
ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมือง พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้
(ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
๔. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านผู้นั้น เห็นถ้อยคำของท่าน
ว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
๕. บรรดากุลสตรี กุลกุมารทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรืออดคร่ำครวญใจ

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑๑.

๖. เคารพสักการบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่างๆ) ของवंชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป

๗. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่า ขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่ในแว่นแคว้นด้วยผาสุก

เมื่อต่างคนต่างมีคุณธรรมที่ทำให้ความเป็นมิตรแน่นแฟ้นขึ้นและทำให้สังคมที่ดีได้ คือเกิดความรักความเข้าใจกันในสังคม ดังนี้ เช่น

๑) สังคมเกษตรกรรม พวกชาวนามักร่วมมือกันทำงาน ช่วยกันและกัน ในเมื่อถึงเวลาทำไร่ไถนาและเก็บเกี่ยวผลผลิตทางสิกรรมจนเสร็จเรียบร้อย พวกเขาช่วยเหลือกันด้วยความสำนึกในความเป็นเพื่อนบ้านเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหายกัน ย่อมมีความพร้อมเพรียงกัน สามัคคีช่วยเหลือกันในเมื่อมีใครเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

๒) สังคมอุตสาหกรรม เป็นสถานที่ที่เป็นโรงงานขนาดใหญ่แล้วใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก คนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็รวมกลุ่มกันจัดตั้งองค์กรแรงงานขึ้น เพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมอาชีพที่ถูกนายจ้างรังแก หรือนัดรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องขอขึ้นค่าแรง ค่าสวัสดิการอื่น ๆ หรือขอเวลาหยุดพักงานในวันเทศกาลต่าง ๆ มีวันขึ้นปีใหม่ หรือวันสงกรานต์ เป็นต้น

๓) สังคมสมัยใหม่ เมื่อโลกมีความเจริญด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ทำให้คนที่อยู่บนโลกใบนี้สามารถรับรู้ข่าวสารได้ทางวิทยุ เช่น วิทยุ บีบีซีของอังกฤษสามารถออกกระจายเสียงได้ทั่วโลก เมื่อคนฟังเปิดวิทยุ บีบีซี ก็จะได้ยินเสียงนาฬิกาบิ๊กเบน (BIG BEN) ที่ตั้งไว้บนอาคารรัฐสภาของอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน ดังไปทั่วโลก หรือ โทรศัพท์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น และติดต่อสื่อสารกันได้ตามโทรคมนาคมทางไกล และไกลไปทั่วโลกตามโทรศัพท์ หรือโทรศัพท์ที่ทันสมัยที่สุดที่ใช้ระบบสามจี (๓ G) เวลาโทรหาพูดจากันสามารถเห็นหน้ากันและกันได้ หรือก็ติดต่อสื่อสารกันตามข่าวสังคมออนไลน์เฟสบุ๊คได้ด้วย มันจึงทำให้คนสามารถรู้จักสนิทสนมกันและคบหากันเป็นเพื่อนกันได้ไปทั่วโลก อย่างสะดวกสบายมากยิ่งขึ้นด้วย กิจกรรมของสังคมนี้ เนื่องจากชาวพุทธได้รับการอบรมให้อยู่ในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงรู้จักประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น ที่มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการเสียสละ ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ในสมัยพุทธกาล มีเรื่องเล่าว่า

นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้มีอายุยืนยาวมากถึง ๑๒๐ ปี และนางมีลูกหลานเป็นจำนวนมาก เมื่อชาวบ้านมีงานมงคลสมรสย่อมเชิญนางไปในงานนั้นเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานของพวกเขา นางได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านเป็นอันมาก โดยที่สุด แม่พ่อตาของนาง และนางวิสาขานี้แหละเป็นสตรีที่เสียสละเพื่อเพื่อนมนุษย์ เพื่อสังคมมากมาย ในสมัยพุทธกาล นางได้ทำการสละทรัพย์ถึง ๒๘ โกฏิหาปณะ เพื่อสร้างวัดบุปผารามมีโลหปราสาท เป็นต้น ถวาย

แก่พระสงฆ์ผู้มีพระภาคเป็นพระประมุข และช่วยดูแลภิกษุผู้อาพาธ และทำนุบำรุงภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่เป็นเนื่องนิจ^{๓๑}

การมีกัลยาณมิตรอยู่ในชุมชนเป็นการดี เพราะว่าบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรหรือเป็นปราชญ์มักมีการให้การศึกษาแก่สังคม ช่วยพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น การให้การอบรมแก่ประชาชนเพื่อให้ได้รับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การสอนคนที่อยู่ในประเทศให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง รู้จักเหตุและผล คิดเป็น พูดเป็น และทำเป็นด้วยตนเอง ดังนั้น ครั้งก่อนพุทธกาล ผู้นำประเทศ หรือพระมหากษัตริย์ ทรงโปรดเข้าหาเจ้าลัทธิหรือผู้นำศาสนาต่าง ๆ มีพวกพราหมณ์เป็นต้น เพื่อทรงศึกษาหลักคำสอนของศาสนาต่าง ๆ จะได้เป็นประโยชน์ในการปกครองราชอาณาจักร และพระองค์ทรงทำนุบำรุงสมณะพราหมณ์ที่อยู่อาศัยในราชอาณาจักรให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยไม่ให้มีใครเบียดเบียนเพื่อให้พวกพราหมณ์ได้อยู่สั่งสอนหลักคำสอนแก่เหล่าราษฎรของพระองค์ด้วย ต่อมาถึงสมัยพุทธกาล เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ ๆ ครั้นออกพรรษาแรกแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นความสำคัญในการให้ความรู้แก่พสกนิกรบ้านที่ต้องการความรู้ จึงทรงส่งภิกษุทั้งหลายไปยังนิคมและชนบทต่าง ๆ เพื่อการสั่งสอนพระธรรมความรู้อันเลิศที่ทรงได้ตรัสรู้มา แก่พสกนิกรบ้าน ในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนจำนวนมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ เป็นต้น”^{๓๒} พระพุทธเจ้าได้ส่งภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นครูชั้นเลิศไปเพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชาวบ้านเพื่อทำให้สังคมดีขึ้น ส่วนพระองค์เสด็จไปยังแคว้นมคธ และพระเจ้าพิมพิสาร เป็นกษัตริย์ผู้ครองราชย์ ณ แคว้นนั้น เสด็จพาเหล่าอำมาตย์ และข้าราชการบริพารไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ สวนตาลหนุ่มอยู่นอกเมืองราชคฤห์ แล้วพระองค์สดับธรรมเทศนาของพระพุทธผู้มีพระภาค ทรงได้ดวงตาเห็นธรรม พระองค์ได้ถวายสวนไผ่เวฬุวัน แก่พระสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานเพื่อเป็นที่พักสงฆ์ คือวัดพระเวฬุวัน ซึ่งเป็นพระอารามแรกในพระพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข ด้วยปัจจัยสี่ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ได้ทรงอนุญาตให้พวกพ่อค้าประชาชนได้ฟังธรรม ได้รับความรู้ที่ถูกต้องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างกว้างขวาง ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปสู่พสกนิกรของพระองค์อย่างรวดเร็วทั่วราชอาณาจักร พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรย่อมทรงทูลถามปัญหาธรรมต่าง ๆ แก่พระพุทธเจ้า ดังเรื่องเล่าว่า

ในคืนวันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารกำลังบรรทมได้ทรงยินเสียงดังกระหึ่มขึ้น ทำให้ทรงตกพระหทัยกลัวมาก ก็ได้เสด็จไปยังพระเวฬุวันแล้วทรงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ทรงทูลเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นให้พระพุทธผู้มีพระภาคทรงทราบ ครั้นเมื่อพระพุทธผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า มหาราช เสียงนั้นเป็นเสียงแห่งพระญาติของพระองค์ในปางก่อน พวกเขาดกไปในอบายได้เกิดเป็นเปรตมีความหิวโหยมาก พวกเขามาขอส่วนบุญจากมหาราช เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทราบแล้ว และทูลถามวิธีการอุทิศกุศลแก่พวกเปรตเหล่านั้นแล้ว พระองค์ตรัสบอกให้พระราชพาประเคนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ พระราชาทรงกล่าวคำอุทิศ

^{๓๑} สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฎกเถาแปล เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๔-๑๐๕.

^{๓๒} วิ.ภิกขุณี.(ไทย) ๔/๓๒/๓๙.

กุศลว่า “อิหิ โว ภาติณ โหตุ สุขิตา โหนตุ ภาตโย ขอทานนี้แล จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นผู้ถึงความสุขเถิด”^{๓๓} ครั้นเมื่อพระราชชาติได้ทรงประเคนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว ในเวลากลางคืนถัดมา พวกเปรตผู้เคยเป็นพระญาติได้พากันมาเปลือยกายทำเสียงโห่ร้องดังลั่นในพระบรมมหาราชวังอีก พระราชาทรงสดับเสียงอันน่ากลัวนั้นแล้ว และทรงทอดพระเนตรเห็นพวกเปรตเหล่านั้น มีกายเปลือยเปล่า ก็ทรงตกพระหทัยกลัวเป็นอันมาก จึงได้เสด็จไปยังพระเวฬุวันแล้ว ทูลถามปัญหานี้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ทรงสดับปัญหาของพระราชชาติแล้ว ได้ทรงตรัสตอบว่า มหาราช พระองค์ได้ทรงประเคนภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว แต่พระองค์มิได้ทรงประเคนผ้าสบงสไปไตรจีวรแก่ภิกษุสงฆ์ พวกเปรตจึงมีกายเปลือยเปล่า เมื่อพระราชชาติทรงทราบเรื่องแล้ว พระองค์ได้จัดผ้าไตรแล้วทรงประเคนแก่พระภิกษุสงฆ์ อันมีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข พวกเปรตทั้งหลาย เมื่อได้รับส่วนบุญแล้ว ก็ได้แสดงตนที่มีผ้านุ่งผ้าห่มสวย ๆ และมีผิวพรรณงดงามให้ราชาได้ทอดพระเนตรเห็น^{๓๔}

จากประเด็นการคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มิมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ สถาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม พวกชาวนามักร่วมมือกันทำงาน ๒) สังคมอุตสาหกรรม เป็นสถานที่ที่เป็นโรงงานขนาดใหญ่แล้วใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก คนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมก็รวมกลุ่มกันจัดตั้งองค์กรแรงงานขึ้น เพื่อช่วยเหลือเพื่อนร่วมอาชีพที่ถูกนายจ้างรังแก หรือนัดรวมกลุ่มกันเพื่อเรียกร้องขอขึ้นค่าแรง ค่าสวัสดิการอื่น ๆ หรือขอเวลาหยุดพักผ่อนในวันเทศกาลต่าง ๆ มีวันขึ้นปีใหม่ หรือวันสงกรานต์ เป็นต้น และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยี ที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกลยุธมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

๒.๒.๓ การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ

เครื่องอุปโภคบริโภคทุกชนิดที่ได้มาจากการผลิตทางกสิกรรม หรืออุตสาหกรรมด้วยแรงงานของคนงาน หรือ ด้วยแรงของเครื่องยนต์ประเภทต่าง ๆ ก็ตาม ล้วนแต่เป็นผลิตผลทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น สิ่งของใดที่ผู้บริโภคมีความต้องการมากขึ้น กำลังการผลิตก็มีแรงสูงขึ้นทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวได้รวดเร็ว การส่งสินค้าไปยังผู้รับซื้อสินค้า หรือลูกค้ามากขึ้น เรียกว่า เศรษฐกิจดี ส่วนสินค้าที่ผลิตได้แต่ขายไม่ออก คือ ไม่มีคนรับซื้อ เรียกว่า เศรษฐกิจไม่ดี หรือทรุดลง เศรษฐกิจมี ๓ ระดับ คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก เศรษฐกิจทั้ง ๓ อย่างนั้น ดังนี้

๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว หลักเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาเป็นเศรษฐกิจที่ดีสำหรับคนทุกคน ได้แก่ ติฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง^{๓๕} คือ

^{๓๓} บุญสืบ อินสาร, *คู่มือแปลมงคลปิณี ภาค ๑*, หน้า ๓๒๒.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/๒๘๒ – ๒๘๔.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism*, หน้า ๑๑๖.

๑) อุภูฐานะสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายรับเหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

การเกิดเป็นคนต้องรู้จักหลักการในการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ ชีวิตจึงจะเจริญก้าวหน้าราบรื่นไปได้ มีความเชื่อมั่นในหน้าที่การงานที่สุจริต ขยันหมั่นเพียรไม่ละทิ้งหน้าที่การงานที่ตนทำอยู่ จนประสบผลสำเร็จตามที่หวังไว้ บางครอบครัวเป็นชาวนา บ้างก็เป็นพ่อค้าแม่ค้า บ้างก็เป็นข้าราชการ ทุกคนเป็นทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย ต่างคนต่างอาศัยซึ่งกันและกัน คือคนขายไม่เก่งเอากำไรมากเกินไป จนคนซื้อไม่อาจซื้อได้ ส่วนคนซื้อก็ไม่กดราคาลงมากนัก ทำให้คนขายขาดทุนอยู่ไม่ได้เช่นกัน มีคำของชาวตะวันตกกล่าวว่า ต้องเห็นลูกค้าเป็นเจ้านาย แต่ในพระพุทธศาสนา ไม่จำเป็นถึงขนาดนั้น ขอให้เห็นลูกค้าทุกคนเป็นเพื่อนที่ดี คือมีเมตตาต่อกัน ฝ่ายลูกค้าก็เช่นกัน คือแสดงน้ำใจไมตรีต่อกันและกัน ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เศรษฐกิจครอบครัว มนุษย์ทุกคนที่จะมีชีวิตอยู่ได้สมบูรณ์แบบต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ ผ่านู้งผ่านู่ม ข้าวปลาอาหาร ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ดังนั้น คนทุกคนต้องขยันทำงานเพื่อหากำไรมาเลี้ยงตนและครอบครัว ในสมัยพุทธกาล เนื่องจากประเทศอินเดียยังมีการแบ่งชั้นวรรณะกันอยู่ ทำให้มีการเหลื่อมล้ำกันทางเศรษฐกิจมาก พวกชนชั้นสูงเป็นเจ้าของที่ดิน และทรัพย์สินต่าง ๆ นานา มีเศรษฐกิจดี มีความเป็นอยู่สุขสบายมาก ส่วนพวกชนชั้นต่ำเป็นทาสคนรับใช้ ไม่มีที่ดิน ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตัวเอง เมื่อพวกเขาอยากได้เงินทองแล้ว ก็ไม่มีใครอยากคบเป็นเพื่อนด้วย

มนุษย์ที่อยู่บนโลกนี้ ทุกคนย่อมมีความปรารถนาเหมือนกันบ้าง ไม่เหมือนกันบ้าง พวกที่ปรารถนาเหมือนกัน ก็รวมกันคิด รวมกันทำเพื่อประโยชน์ร่วมกันแล้วค่อยแบ่งปันกันทีหลัง หรือก็เก็บไว้เป็นส่วนร่วม เพื่อเป็นประโยชน์สาธารณะของชุมชนและของสังคมในเวลาที่ต้องการใช้ เมื่อมีมิตรในชุมชน คนใดคนหนึ่งประสบเคราะห์ตกทุกข์ลำบากขึ้น ไม่สามารถจะช่วยเหลือตัวเองได้ เพื่อนบ้านในชุมชนต้องช่วยกันให้เต็มที่เพื่อให้เขาได้เบาใจลงบ้าง ส่วนคนผู้ที่มีความปรารถนาไม่เหมือนกันนั้น ก็ต่างคนต่างทำไป เมื่อได้สิ่งของมาแล้วจึงเอามาแลกเปลี่ยนกัน บางสิ่งบางอย่างเขาไม่สามารถที่จะทำคนเดียวได้ ก็ต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อนกัน เพื่อให้ได้ความสำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ บุคคลที่มีการคบคนดี มีคุณธรรมเป็นเพื่อน ย่อมเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยธรรม ตามสัมมาอาชีวะ เป็นผู้ที่มีศีล มีธรรมประจำใจ ประพฤติสุจริตทั้ง ๓ อย่าง คือ กายสุจริต กระทำการงานดีไม่ผิดศีลธรรม ทำด้วยแรงกายของตน วาจสุจริต พูดจาด้วยคำพูดที่ดี คำพูดที่เอิบอาบใจ เพื่อนฟังแล้วเกิดความสบายใจ มโนสุจริต คิดสิ่งที่คิดดี ไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของๆ เพื่อนมีความคิดถูกต้อง มีเหตุมีผล เป็นผู้ประกอบการงานในการแสวงหาทรัพย์เงินทองซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเลี้ยงชีวิต อำนวยความสะดวกสบาย

แก่ความเป็นอยู่ทั้งเป็นนักบวชบรรพชิต และคฤหัสถ์ชาวบ้าน ปัจจัย คือ สิ่งจำเป็นเบื้องต้นของชีวิต สิ่งที่ต้องอาศัยเลี้ยงอัตภาพ มีอยู่ ๔ อย่าง^{๓๖} คือ ๑) จีวร ผ้านุ่งห่ม ๒) บิณฑบาตอาหาร ๓) เสนาสนะ ที่อยู่อาศัย ที่นั่งที่นอน ๔) คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร หรือ เภสัช ยาและอุปกรณ์รักษาโรค

บุคคลที่อุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัย ๔ ก็นับว่าเป็นผู้มีความสุขทางร่างกายเพราะมีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องแต่งตัว มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีบ้านช่องพักอาศัยอยู่ มีรถพาหนะสำหรับใช้โดยสาร และอุปกรณ์ใช้ทำการงานต่าง ๆ นานา มีโค กระบือ เครื่องยนต์สำหรับทำการเกษตร เครื่องทำไร่นา มีรถขนส่งสิ่งของครบครัน มียาและอุปกรณ์รักษาโรคในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย หรือสามารถไปหาหมอให้รักษาที่โรงพยาบาลได้ เพราะว่าปัจจัยที่ ๔ นี้ นับว่า เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ไม่อาจขาดได้ ทุกบ้านหรือที่อยู่อาศัยต้องมียารักษาโรคประจำบ้านไว้ และต้องมีโรงพยาบาลอยู่ใกล้บ้านที่สามารถไปหาหมอได้ เมื่อเวลาใครคนใดคนหนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วย มีคำกล่าวว่า ในสถานที่ที่ไม่มีหมอและโรงพยาบาล ในสถานที่นั้นไม่เหมาะที่จะอยู่อาศัย เพราะเวลาเจ็บไข้ไม่มีหมอจะรักษา เมื่อมีปัจจัย ๔ นี้เพียงพอแล้ว เรียกว่า ความสุขสบายทางกาย หรือประโยชน์สุขในปัจจุบัน แต่ยังขาดความสุขทางใจ เพื่อนที่เป็นคนดีมีคุณธรรม ไม่อาจขาดความสุขด้านใดด้านหนึ่งได้ เขาต้องทำประโยชน์ทั้งสองไปพร้อมกัน คือ ประโยชน์ปัจจุบัน เป็นอาหารด้านร่างกาย และประโยชน์ปรโลกเป็นอาหารด้านจิตใจ เนื่องจากชีวิตของคนเรานั้นมีส่วนประกอบอยู่ ๒ อย่าง คือ กายกับใจ ถ้าเขามีความสุขทางร่างกายแล้ว แต่ขาดความสุขทางใจ ก็เรียกว่า มีความสุขไม่สมบูรณ์ คือ ไม่สามารถจะทั้งความสุขด้านใดด้านหนึ่งได้ ฉะนั้น บุคคลแต่ละคนต้องกระทำทั้งประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ปรโลกควบคู่กันไป ถ้าหากมีการงานมากติดไม้ติดมือทำการงานทุกวันๆ จนหาเวลาว่างไม่ได้ ก็ควรจะทำสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์แต่พอประมาณไปตามเวลาที่สามารถทำได้ เพื่อให้จิตใจได้พักผ่อน มีความปลอดโปร่งจากความกังวลต่าง ๆ นานา เมื่อจิตใจได้พักผ่อนเสถียรธรรมะเป็นอาหารแล้ว จิตใจของเขาก็มีความสุข สงบ สดชื่นแจ่มใส เพราะเป็นความสุขทางด้านจิตใจ เป็นความสุขที่คนทั่วไปหาได้ไม่ถ้อยนัก ประโยชน์ท่ามกลาง หรือ สัมปรายิกัตถะประโยชน์ ซึ่งเป็นอาหารทางด้านจิตใจ

ในคัมภีร์สามนต์ปาสาทิกา^{๓๗} มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เสด็จสู่เมืองเวรัญชาแล้ว ได้รับนิมนต์จากพราหมณ์ชื่อเวรัญชะให้ทรงอยู่จำพรรษาในเมืองนั้น ณ เมืองเวรัญชานั้นเกิดทุพภิกขภัย ทำให้ข้าวยากหมากแพง ชาวเมืองไม่มีอาหารที่จะกินก็พากันอดตายเป็นจำนวนมาก จนมีกระดูกสีขาวเต็มพื้นดินไปหมด ส่วนเวรัญชะพราหมณ์ก็ถูกภุมไฟเข้าสิงไม่ได้ถวายเป็นอาหารแด่พระผู้มีพระภาคกับพระภิกษุสงฆ์ตลอดพรรษา ทำให้พระภิกษุบางรูป อดอาหารจนซูบผอม บางรูปก็มรณภาพไป บังเอิญมีพ่อค้าม้า นำฝูงม้าเป็นจำนวนมากพร้อมกับคนใช้ผ่านมาทางเมืองเวรัญชา แล้วตั้งที่พักอยู่นอกเมืองนั้น โดยให้พวกคนใช้เอาข้าวสารแดงหุงข้าวให้ม้ากินวันละสองมือ เพื่อให้ม้าอ้วนแล้วขายได้ราคาดี วันหนึ่งพ่อค้าได้เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้เห็นว่พระสงฆ์ไม่มีอาหารฉัน จึงได้บอกคนใช้ให้หุงข้าวแดงให้ม้ากินเวลาเดียว และให้เก็บข้าว

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๓.

^{๓๗} สภาการศึกษามหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔๘.

ที่เหลืออีกเวลาหนึ่ง เอาไปประเคนพระสงฆ์กับพระผู้มีพระภาค เมื่อออกพรรษาแล้ว เวรัญชะพราหมณ์ก็หายดีขึ้น จึงได้ถวายภัตตาหารกับผ้าไตรแก่พระสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประธาน

การที่มีเพื่อนกันเยอะ ๆ จะได้พึ่งพากันในเวลาตกทุกข์ได้ยาก ในคัมภีร์ธรรมบท ขุททกนิกาย มีเรื่องกล่าวว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร นครสาวัตถี เสด็จไปโปรดบุรุษเข็ญใจคนหนึ่ง ในเมืองอาฬวี ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ ๓๐ โยชน์ เมื่อเสด็จไปถึงหมู่บ้านนั้นก็มีชาวบ้านเป็นจำนวนมากเอาข้าวปลาอาหารมาประเคนแต่พระองค์ มีชาวบ้านคนหนึ่งลุกขึ้นแต่เช้าเอาโคไปเลี้ยงใกล้ ๆ หมู่บ้าน แล้วได้ยินชาวบ้านพูดกันว่า วันนี้ พระพุทเจ้าจะทรงแสดงธรรมในหมู่บ้านของเรา บุรุษคนนั้น เมื่อได้ยินเสียงชาวบ้านพูดกัน ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสอยากฟังธรรม แต่มีอากรหิวข้าวมาก จึงคิดว่า ถ้าเราไปกินข้าวก่อน แล้วค่อยกลับมาฟังธรรมทีหลัง ก็กลัวว่า พระพุทเจ้าจะทรงแสดงธรรมจบเสียก่อน ถ้าหากว่าไปฟังธรรมก่อน เราก็กินข้าวเหลือเกิน ก็ตัดสินใจไปฟังธรรมก่อน เมื่อเข้าไปถึงแล้วก็กราบไหว้พระผู้มีพระภาค ๆ ได้ทอดพระเนตรเห็นชวานา นั้นแล้วก็ทรงทราบว่า บุรุษผู้นี้ยังไม่กินอาหาร เมื่อความหิวเกิดขึ้น ก็ฟังธรรมไม่ได้ พระองค์จึงตรัสถามชาวบ้านเหล่านั้นว่า มีอาหารเหลืออยู่บ้างไหม พวกชาวบ้านก็กราบทูลว่า มีพระเจ้าค่ะ พระองค์ จึงทรงให้ชาวบ้านนำอาหารมาให้บุรุษคนนั้นกินให้เรียบร้อย เมื่อได้กินอาหารเสร็จแล้ว จิตใจของเขาก็สงบ ไม่มีความกระวนกระวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง เมื่อเขาได้ฟังธรรมแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม^{๓๘}

๒. เศรษฐกิจระดับชาติ ประเทศทุกประเทศในโลกนี้จะต้องมีความมั่นคง ตั้งมั่นอยู่ได้ ต้องมีเศรษฐกิจดี คือมีการผลิตสิ่งของเป็นจำนวนมาก ๆ และมีการส่งออกไปจำหน่ายแจกทั้งในประเทศและนอกประเทศ เพื่อจะได้นำเงินตราเข้ามาคลังอย่างพอประมาณ อีกอย่างหนึ่ง รัฐก็ต้องเก็บภาษีอากรจากการนำเข้าและการส่งออกอย่างถูกต้องโดยความเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าประชาชน ก็ทำให้ประเทศชาติมีรายได้มากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจดีและประเทศร่ำรวย ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุข เป็นมิตรต่อกัน ไม่มีการลักขโมยเป็นโจรปล้นทรัพย์สินเงินทองของคนอื่น พวกข้าราชการก็ได้เงินเดือนใช้จ่ายเพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ ไม่ต้องขูดรีดประชาชน พวกเขาก็กินได้เป็นเพื่อนดีกับประชาชน เป็นที่พึ่งของประชาชนได้เพราะมีความกรุณาต่อกัน และเกิดมีความสุขในประเทศ ความพร้อมเพรียงใจกันของเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือพวกเพื่อนที่ทำงานอยู่ในสถาบัน หรืออยู่ในกระทรวง ทบวง กรม เดียวกันต้องมีการพบกันเรื่อย ๆ เพื่อจะได้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ปรับความเข้าใจกัน และพูดปรึกษาหารือกันถึงเรื่องกิจการงานในที่ทำงานของตนที่ติดค้างอยู่ จะต้องแก้ไขกันอย่างไร และกิจการงานที่จะต้องทำต่อไปข้างหน้า เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้รู้ไว้เพื่อไม่ให้ผิดพลาดได้อีก ในกลุ่มเพื่อนที่เป็นสมาชิกก็มีความรักสามัคคีกันและกัน การงานย่อมมีความเจริญก้าวหน้า เพื่อการผูกมัดใจของเพื่อนให้แน่นแฟ้นในหมู่มิตรหรือเพื่อนร่วมชาติไม่ให้เกิดแยกกัน

ในประเทศหนึ่งที่จะเจริญขึ้นได้อยู่ที่เศรษฐกิจของประเทศนั้นดี ประชาชนมีความสามัคคีกัน ประชุมกันฟังนโยบายของประเทศที่จะต้องดำเนินชีวิตอย่างไรเพื่อให้ถูกต้องตามสถานการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ จะต้องมีนโยบายรัดเข็มขัด หรือดำเนินตามนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง ประชุม

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

ปรึกษาหารือกันหรือฟังคำชี้แจงของนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น เป็นกิจกรรมที่ครองเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์ เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตของมนุษย์นั้นใช้ไปใน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ถ้าจะให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ก็ จะต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตก็ดี การทำงานก็ดี การบริโภคก็ดี การ แจกจ่ายก็ดี เป็นกิจกรรมในการสร้างสรรค์คุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม เรา สามารถทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกอย่าง เป็นกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ตลอดเวลา และนี่เป็นทางหนึ่งที่ทำให้เศรษฐศาสตร์มีคุณค่าที่แท้จริง^{๓๙}

การที่เราเป็นเพื่อนของชุมชนต้องพร้อมเพรียงกันให้ความร่วมมือกัน ในเวลาประชุม ตั้งอกตั้งใจฟังการอภิปรายของนักวิชาการแต่ละคน พวกเขาพูดเรื่องอะไรบ้าง ค่อยจับจุดจับประเด็น ที่สำคัญๆ ก็จะได้จดไว้เพื่อได้เป็นความรู้เอาไปประพจน์ปฏิบัติได้ถูกต้อง ตรงไหนที่ไม่ชัดเจนขัดแย้ง คำก็ สามารถถูกขึ้นถามได้ เพราะการได้เห็นได้ฟังข้อมูลจากผู้รู้ นักวิชาการและเพื่อนที่ได้พบกันในงาน สัมมนา กัน ทำให้รู้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงทางราคาสินค้าตลอดเวลา ก็จะได้ แก้ไขและปรับปรุงตัวให้อยู่กับสถานการณ์นั้นได้ ฉะนั้น คนที่จะเจริญไปได้อาศัยการคบมิตรเป็นปัจจัย การที่เขาคบคนดีผู้เชี่ยวชาญด้านทำมาค้าขายเป็นเพื่อน ทำให้เขาได้ประสบการณ์จากเพื่อนด้วยการ ได้เห็นได้ฟังบ่อย ๆ กลายเป็นผู้ฉลาดเชี่ยวชาญได้ เพราะการที่เขาได้คบบัณฑิตเป็นเพื่อน เมื่อเขา ประชุมจบแล้วก็เลิกประชุมพร้อมกัน การรักษาไว้ซึ่งขนธรรมเนียมประเพณี หรือ กฎระเบียบ หลักการที่ดีมีมานาน ต้องรักษาไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์ หรือ รักษาอัตตสัจญ์ของชาติไว้ อนุชนรุ่นหลัง จะได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ ต้องมีความเคารพต่อผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ เพราะพวกเขา เป็นผู้มือุปการะ มีพระคุณแก่เรา ห่วงใหญ่เราตลอดเวลา

๓. เศรษฐกิจระดับโลก ประเทศใหญ่ ๆ ที่มีความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม รวมกลุ่มเป็นมิตรประเทศด้วยกัน ประเทศเล็ก ประเทศใหญ่ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ ต้องรวมกลุ่ม เป็นประเทศสัมพันธ์มิตร เช่น องค์การสหประชาชาติ องค์การด้านความมั่นคงของสหประชาชาติ กลุ่มประเทศจีเจ็ด (G ๗) องค์การสหภาพยุโรป องค์การป้องกันแอตแลนติกเหนือ นาโต องค์การ สมาคมอาเซียน เป็นต้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประเทศพันธมิตรต้องร่วมกันในภูมิภาค เพื่อรักษา สันติภาพในตำบล เมื่อประเทศใดประเทศหนึ่งเกิดความไม่สงบ คือมีสงครามกับอีกประเทศหนึ่ง ก็ เป็นเหตุให้เศรษฐกิจปั่นป่วน ราคาสินค้าตกต่ำลง กิจกรรมงานถูกปิดลง คนงานก็พากันตกงานไปด้วย ค่า ครองชีพขึ้นราคาสูง ข้าวยากหามาแพง มีคนหิวโหยขาดอาหาร ประเทศที่เป็นสัมพันธ์มิตรกันก็พลอย เดือดร้อนด้วย แล้วต้องช่วยกันหาอุบายสงบศึกยุติสงครามให้กลับมาสู่ปกติเหมือนเดิม การกระทำ การค้าใหญ่โตระหว่างรัฐกับรัฐ หรือประเทศกับประเทศ ต้องรื้อนั้น ๆ เป็นมิตรประเทศกัน ส่งทูตไป ประจำที่มิตรประเทศนั้น ๆ ผู้นำรัฐหรือผู้นำประเทศเป็นมิตรสหายกัน หรือเป็นญาติโดยการเกี่ยวดอง กัน พ่อค้าประชาชนสามารถข้ามไปมาทำการค้าขายได้โดยไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน คือ พ่อค้าไม่เก้งก้างไรมากเกินไปจากผู้ซื้อ ส่วนผู้ซื้อก็ไม่คดโกงสิ่งของ ๆ พ่อค้า คือ มีความเป็นมิตรต่อกัน เมื่อผู้ขายแสดงความเป็นมิตรต่อผู้ซื้อด้วยขายไปตามราคาที่แท้จริง ผู้ซื้อก็เกิดความไว้วางใจต่อผู้ขาย ใน ที่สุดพวกเขาได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า หลังปกสุดท้าย.

ในครั้งพุทธกาล อนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นพ่อค้าใหญ่ มักเอาสินค้าบรรทุกเกวียนหลายร้อยเล่มนำไปค้าขายตามแคว้นต่าง ๆ มีแคว้นมคธ เป็นต้น ท่านมหาเศรษฐีเป็นคนฉลาดในการค้า คือ สามารถผูกใจคนซื้อให้เป็นมิตรได้ เอาชนะใจคนซื้อได้โดยขายสินค้าในราคาที่เป็นธรรม คนซื้อได้รับได้ ส่วนคนอนาถาไม่มีที่พึ่งพิง ไม่มีข้าวกิน ท่านเศรษฐีก็ได้ให้ก้อนข้าวแก่คนเหล่านั้น และท่านได้รับความนับถือจากประชาชนคนทั่วไป จนท่านเศรษฐีได้รับขนานนามว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี คือ เศรษฐีผู้ให้ก้อนข้าวแก่คนที่ไร้ที่พึ่งพิง เมื่อคนชอบท่านเป็นจำนวนมาก ท่านก็ขายสินค้าได้มากขึ้นๆ ทำให้ท่านมีเงินทองเป็นอันมาก วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเวฬุวัน ครั้นได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ดวงตาเห็นธรรม มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ท่านเศรษฐีได้กราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาค และพระภิกษุสงฆ์ไปยังกรุงสาวัตถี ท่านได้ซื้อที่ดินสร้างวัดพระเชตุวันมหาวิหารหมดเงินไปประมาณ ๕๔ โกฏิหาปณะ ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นพระประมุข ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ไปทั่วแคว้นโกศล^{๔๐}

จากประเด็นเรื่องการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจนี้ จะเห็นได้ว่า เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

จะเห็นได้ว่า บริบทของการคบมิตรในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มี อยู่ ๓ ประการ คือ บริบททางการเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการเงิน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอยู่เองที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ ฐาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกัลยาณมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

^{๔๐} สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, หน้า ๕.

๒.๓ มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา

การศึกษาวิจัยในประเด็นเรื่องมิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนานี้ ผู้วิจัยได้กำหนดศึกษาใน ๒ ประเด็น คือ ประเภทของมิตร และลักษณะของมิตร ดังนี้

๒.๓.๑ ประเภทของมิตร

มิตรตามหลักการในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม

๑) **มิตรแท้** บาลีใช้ศัพท์ว่า “สุหรมิตร” คือมิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหาด้วยความบริสุทธิ์ใจเสมือนมารดาคบหาดูแลบุตรที่เกิดแต่อกตนเอง เป็นมิตรที่คบหาแล้วมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียวแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ^{๔๑}

๑. มิตรมีอุปการะ “อุปการะ” แปลว่า ความช่วยเหลือเกื้อกูล ดังนั้น “มิตรมีอุปการะ” คือมิตรที่คอยให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนให้เพื่อนนั้นพ้นจากทุกข์

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ เราได้ยินสุภาษิตพูดถึงลักษณะ ของเพื่อนอย่างหนึ่งว่า “เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก” เพื่อนจำพวกนี้ ถ้าเราร่ำรวยมีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อนก็จะมาช่วยกินช่วยใช้ แต่ถ้าเราเกิดยากจนลงเพื่อนก็จะหลีกหนีหายไป แสดงว่าเขานั้นมิใช่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ แต่มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์นั้น ไม่ว่าเพื่อนจะประสบกับความทุกข์ก็จะคอยช่วยเหลือ เมื่อเพื่อนมีความสุขก็จะพลอยยินดีด้วยหรือเรียกว่า “มุทิตา”

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ เพื่อนที่ดีต้องคอยแนะนำประโยชน์ทำประโยชน์ให้เพื่อไม่ให้เพื่อนนั้นประสบกับความล้มเหลว เพราะธรรมดว่าการคิดเรื่องต่าง ๆ เพียงคนเดียวย่อมมีโอกาสผิดพลาดได้แต่ถ้ามีเพื่อนที่คอยแนะนำและคอยช่วยเหลือย่อมทำให้งานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงได้อย่างรวดเร็ว

๔. มิตรมีความรักใคร่ มิตรที่ดีจะต้องเป็นคนมีน้ำใจ มีจิตใจเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สิ่งใดที่พอจะช่วยกันได้ก็ช่วยกันไปตามกำลังความสามารถ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ หวังเพียงว่าเพื่อนของเรานั้นจะพ้นจากความทุกข์นั้นไปได้

จะเห็นได้ว่ามิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และ มีความรักใคร่ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขและความอุ่นใจกับบุคคลที่คบหาสมาคมด้วยอย่างสนิทใจ

๒) **มิตรเทียม** คือมิตรไม่แท้ มิตรไม่หวังดี มาในสภาพของมิตร แต่ไม่ใช่มิตร เพราะเป็นมิตรหวังประโยชน์ฝ่ายเดียว บาลีใช้คำว่า “มิตรปฏิรูป” พึงทราบว่าเป็นมิตรเทียมไม่ใช่มิตรแท้ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท^{๔๒}

๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว มิตรประเภทนี้หวังแต่ประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว โดยไม่คิดที่จะเสียสละเพื่อจะช่วยเหลือมิตรแม้แต่น้อยหวังเพียงตนเองนั้นได้

^{๔๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๘.

^{๔๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗.

อย่างที่ตัวเองต้องการ คือหวังเพียงการทำงานของตัวเราสำเร็จผลเท่านั้น ส่วนของมิตรจะเป็นอย่างไรก็ไม่สนใจ

๒. คนดีแต่พูด มิตรประเภทนี้นั้นมักยกย่องและนับถือเรื่องที่ผ่านมาแล้ว และกล่าวสรรเสริญในเรื่องที่ยังไม่ปรากฏ คือพูดเอาใจเพื่อให้เพื่อนเกิดความรักในตนเองและไม่สามารถจะพึ่งพาอาศัยได้เพราะมิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่ใช้ปากทำงานมากกว่าการกระทำ

๓. คนหัวประจบ มิตรประเภทนี้ไม่ว่าเพื่อนจะปรึกษาเรื่องอะไรไม่ว่าจะเป็นเรื่องดีหรือเรื่องที่ไม่ดีก็จะพลอยเห็นด้วยไม่ได้ป้องกันเพื่อนให้พ้นจากความประมาทเพราะเพื่อนทำชั่วก็พลอยสนับสนุน ทำดีก็สนับสนุน เพราะไม่สามารถแนะนำเรื่องที่ดีได้ เพราะกลัวเพื่อนจะไม่พอใจเมื่อตักเตือนในเรื่องนั้น ๆ

๔. คนชวนฉิบหาย มิตรประเภทนี้ชอบชักชวนไปในทางที่เสียหายเมื่อคบกับมิตรประเภทนี้สนิทสนมย่อมชักชวนไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ดังเช่นพระเทวทัต ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูให้รบปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร เพื่อขึ้นครองราชย์สมบัติเองนั้น ถ้าพระเจ้าอชาตศัตรูไม่เข้าไปคบหากับพระเทวทัตนั้นคงสามารถบรรลุธรรมไปแล้ว แต่ที่เป็นเช่นนี้เพราะไปคบกับ คนชวนฉิบหายนั่นเอง

จะเห็นได้ว่ามิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และ ชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย

จากการศึกษาพบว่า มิตรในทางพระพุทธศาสนามีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกันคือ มิตรที่บุคคลคบแล้วเกิดความสุขสบายใจ อุ่นใจ มีความสุข เรียกว่า มิตรแท้ ส่วนมิตรที่เมื่อคบแล้วก่อความรำคาญใจ สร้างแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ความฉิบหาย เรียกว่า มิตรเทียม

๒.๓.๒ ลักษณะของมิตร

เมื่อได้ทราบถึงประเภทของมิตรแท้และมิตรเทียมซึ่งแยกออกเป็นอย่างละ ๔ ประเภทแล้ว ควรจะรู้ลักษณะของมิตรแต่ละประเภทนั้นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง พระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียมดังนี้

๑) ลักษณะของมิตรแท้ ๔ ประเภท

(๑) มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๓} คือ ๑. ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๒. ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๓. เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๔. เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก ในลักษณะทั้ง ๔ อย่างข้างต้นนี้มีอธิบาย ดังนี้

๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ช่วยเพื่อนไม่ให้ตั้งอยู่ในความประมาท ไม่ว่าจะเป็นความคะนองตามวัย หรือความประมาทในการศึกษา การทำงาน การดำเนินชีวิตในครอบครัว เป็นต้น

๒) ป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ มิตรที่ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ในขณะที่เดียวกันก็ประพฤติข้อธรรมอันเป็นกุศลมูล หรือ ไม่คิดละโมภ ถือเอา

^{๔๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๑/๒๑๐.

สิ่งของคนอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อเห็นทรัพย์สินของเพื่อนแล้ว ย่อมรักษาให้เพื่อน ยิ่งเมื่อเพื่อนนำไปฝากไว้หรือเพื่อนไปนอกบ้าน ก็เก็บรักษาไว้ให้เพื่อนอย่างดี แม้เพื่อนจะไม่บอกก็ตาม

๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้ คือ คำว่า “ภัย” นั้นมี ๒ ประการ ได้แก่ (๑) ภัยโดยธรรมชาติ (๒) ภัยจากมนุษย์ ซึ่งภัยจากธรรมชาติบางอย่างไม่สามารถป้องกันได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมนำความเสียหายมาสู่มนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจย่อมเกิดขึ้นกับมิตรแท้ผู้เห็นภัยพิบัติของเพื่อน ย่อมเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับเพื่อนได้ และภัยที่เกิดจากมนุษย์ เช่น การทะเลาะ เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นได้ มิตรมีอุปการะย่อมสามารถป้องกันเพื่อนได้ ดังคำว่า

บุคคลพึงคบมิตรสหายและเจ้านายไว้เพื่อได้รับความสุข เรากำจัดศัตรูได้ด้วยกำลังแห่งมิตร เป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยบุตรทั้งหลาย บันเทิงอยู่ เหมือนเกราะที่บุคคลสวมแล้ว ป้องกันลูกศรทั้งหลายได้ ฉะนั้น^{๔๔}

และว่าถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน เทียบไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เทียบไปกับสหายนั้นเกิด^{๔๕}

๔) เมื่อมีฐานะช่วยออกทรัพย์สินให้เกินกว่าที่ออกปาก คือ เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้นกับเพื่อน ให้การช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการออกทรัพย์สิน ออกกำลังกาย ให้กำลังใจ แก่เพื่อน เพื่อให้เกิดความสบายใจ โดยไม่จำเป็นที่เพื่อนจะต้องขอ หรือถ้าเพื่อนมาขอ มิตรประเภทนี้ ย่อมมีน้ำใจสามารถให้ทรัพย์สินได้เป็นสองเท่าของจำนวนที่เพื่อนออกปากขอมา ซึ่งเป็นการแสดงถึงความจริงใจ มีน้ำใจ และที่สำคัญเต็มใจช่วยเหลือเพื่อน

มิตรมีอุปการะ คือมิตรที่ป้องกันเมื่อมิตรนั้นเป็นผู้ที่ประมาท คือเมื่อเพื่อนประมาททั้งการดำเนินชีวิต และการงานย่อมคอยรักษาและป้องกันเพื่อให้มิตรนั้นหายจากความประมาท รักมิตรเปรียบเสมือนกับรักตัวเอง เมื่อมิตรประมาท ก็พยายามหาวิธีเพื่อป้องกันมิตรด้วยกันตักเตือนเพื่อให้พ้นจากความประมาท เพราะความประมาทนั้นเป็นเหตุทำให้เกิดความฉิบหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน และหาอุบายเพื่อป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อเกิดมีภัยขึ้นกับมิตรก็สามารถช่วยเหลือดูแลตามกำลังของตนได้เพื่อให้มิตรนั้นพ้นจากความทุกข์ และเมื่อมิตรมีกิจต้องการความช่วยเหลือก็อาสาที่จะช่วยทั้งทางด้านร่างกายและแรงทรัพย์โดยไม่ต้องรอให้มิตรออกปากเพื่อขอความช่วยเหลือ เมื่อมิตรช่วยเหลือกิจการเช่นนี้ ก็จะสามารถเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้อย่างแท้จริง

(๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๖} คือ ๑.ขยายความลับของตนแก่เพื่อน ๒. ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย ๓. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๔. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

^{๔๔} พุ.ชา.(บาลี) ๒๓/๕๖/๒๙๖, พุ.ชา.(ไทย) ๒๓/๕๖/๔๓๑.

^{๔๕} พุ.สุ.(บาลี) ๒๕/๔๕/๓๔๔, พุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๔๕/๕๑๐.

^{๔๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๒/๒๑๐.

๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน คือ มิตรที่ไม่บอกเรื่องอันที่ควรปกปิด หรือที่เป็นความลับแก่บุคคลอื่น แต่สามารถบอกแก่เพื่อนของตนได้ เพราะตามปกติคนที่ไว้วางใจกัน เท่านั้นจึงสามารถจะบอกเรื่องอันควรปกปิด หรือความลับได้

๒) ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย คือ มิตรที่สามารถรักษา ความลับที่เพื่อนได้บอกกล่าวกับตัวเองไว้ได้ โดยไม่แพร่พรายให้คนอื่นได้ล่วงรู้ เรียกได้ว่ามีความ จริใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไว้วางใจต่อกันเป็นอย่างมาก ด้วยความหวังว่า ความลับของตนจะไม่ถูก เปิดเผยต่อสาธารณชนด้วยเช่นกัน หรือต่างฝ่ายต่างไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ คือ มิตรที่ไม่ยอมหนีไกล เวลาเกิดความวิบัติต่อ เพื่อน เพราะเวลาเช่นนี้ เพื่อนย่อมเกิดความลำบากทางกายอยู่แล้ว มิตรคนไหนที่มาช่วยในยามที่ เพื่อนมีความทุกข์ ย่อมเป็นมิตรที่แท้จริง

๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ คือ มิตรที่สามารถสละชีวิตของตนในการ ทำงานให้เพื่อนได้ โดยถือเสมือนว่า ชีวิตของตนเสมอเหมือนชีวิตของเพื่อน และชีวิตของเพื่อนก็ เสมอเหมือนกับชีวิตของตน ถ้าเรารักตนมากขนาดไหน ย่อมมี ความรักต่อเพื่อนมากขนาดนั้น เรียกได้ว่าเสียสละชีวิตร่วมทุกข์ร่วมสุข เพื่อประโยชน์สุขแก่เพื่อนได้

มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่สามารถคุยกันได้ทุกเรื่องเป็นคนที่ สามารถเปิดอกคุยกันได้สามารถบอกความลับของกันและกันได้และมั่นใจได้ว่าความลับของเพื่อนนั้น จะไม่แพร่พรายออกไปเพราะการเล่าให้เพื่อนฟัง ถึงแม้ว่าเมื่อประสบกับอันตรายก็ไม่ทิ้งให้เพื่อน ประสบความทุกข์แต่เพียงผู้เดียว ถึงแม้บางครั้งต้องแลกชีวิตเพื่อรักษาเพื่อนก็สามารถที่จะทำได้ มิตรประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

(๓) มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๗} คือ ๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว ๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๔. บอกทางสวรรค์ให้ ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว คือ มิตรที่แนะนำ หรือห้ามเพื่อนเวลาทำสิ่งไม่ดี เช่น ห้ามว่า “เมื่อเราเห็นอยู่ ท่านจะไม่ได้ทำอย่างนี้ ท่านพยายามรักษาศีลเถิด พยายามประพฤติ ตนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เถิด” เป็นต้น

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี คือ มิตรที่ต่อเนื่องมาจากข้อที่หนึ่ง หลังจาก ที่ห้ามมิให้ทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ให้อธิบายให้เห็นโทษของการกระทำสิ่งที่ไม่ดี จนเพื่อนเห็นดีเห็น งามด้วยแล้ว ก็แนะนำสิ่งที่ดี ที่ควรประพฤติให้แก่เพื่อน ได้แก่ ให้ประกอบคุณงามความดี เช่น “เพื่อน จงประกอบในกรรมดี นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า เป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิด” เป็นต้น

๓) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง คือ มิตรที่แนะนำให้เพื่อนได้ฟัง ในสิ่งที่ไม่เคยฟัง ให้ ฟังอย่างละเอียด ลึกซึ้ง อธิบายให้เพื่อนเข้าใจในสิ่งที่เปี่ยมมงคล ด้วยถ้อยคำอันเป็นที่ตั้งใจให้เอิบอาบ ทำให้ฉลาดในลาภ คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา)

๔) บอกทางสวรรค์ให้ คือ มิตรผู้แนะนำให้กระทำในสิ่งที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข ความเจริญไม่ใช่แต่เพียงชาตินี้เท่านั้น แม้หลังจากชีวิตแตกดับไปแล้ว ก็แนะนำทางที่จะทำให้เกิดใน

^{๔๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๐.

สวรรค์ เช่น บอกว่า “เพื่อนควรจะทำกรรมนี้ดีกว่า เพราะจะทำให้เกิดในสวรรค์” เป็นต้น การกล่าวเช่นนี้ เป็นการบอกผลแห่งความดี บอกถึงผลที่ตนควรได้รับเมื่อทำกรรมดี เป็นอานิสงส์หรือคล้ายกับเป็นการให้รางวัลแก่เพื่อน

มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรประเภทนี้ย่อมชี้แจงให้เห็นถึงผลของการทำความชั่วว่าจะได้รับผลของความชั่วอย่างไร และถ้าประพฤติดีจะได้รับผลของความดีอย่างไร ชี้ให้เห็นว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นอกจากนั้นแล้วยังคอยแนะนำให้อยู่ในคุณงามความดี อยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม และยังชวนขยายหัวข้อธรรมที่เพื่อนยังไม่เคยฟังให้ได้ฟังเพื่อส่งเสริมปัญญา ให้เพิ่มยิ่งขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นเสมือนผู้ที่คอยชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อนอย่างแท้จริง

(๔) มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ อย่าง^{๔๘} คือ ๑. ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน ๒. พอลงใจในความเจริญของเพื่อน ๓. โต้เถียงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน ๔. รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ไม่พอใจในความเสื่อมของเพื่อน คือ เวลาเพื่อนตกทุกข์ได้ยาก ก็ร่วมทุกข์ด้วย ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน มิตรเช่นนี้เมื่อได้ฟังความสูญเสียของบุตร ภรรยา หรือของบริวารเกิดขึ้นย่อมไม่ยินดี ไม่ชอบใจ มีจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ

มิตรย่อมไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน เมื่อความเสื่อมเกิดขึ้น ก็พึงทำประโยชน์อันอุดมให้ได้ เมื่อความวิบัติเกิดขึ้นแก่สหายแล้วก็ช่วยแบ่งเบาภาระ กระทำประโยชน์อย่างสูงให้ ช่วยปลดเปลื้องสหายนั้นจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ^{๔๙}

๒) พอลงใจในความเจริญของเพื่อน คือ มิตรที่มีความยินดี เมื่อเห็นความเจริญหรือได้ทราบถึงความก้าวหน้า ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่การงาน หรือการเรียนการศึกษา อันเป็นไปในชีวิตของเพื่อน ย่อมเกิดความพลอยยินดี (มุทิตา) หรือเป็นไปได้อีกไปเยี่ยมเพื่อน เพื่อแสดงความดีใจในความสำเร็จของเพื่อน ไม่เกิดความอิจฉาริษยา

๓) โต้เถียงคนที่พูดดีเตือนเพื่อน คือ มิตรที่ช่วยปกป้องเพื่อน ไม่ต้องการให้ใครมาติเตียนเพื่อน เมื่อมีใครนำเพื่อนไปพูดในทางไม่ดี หรือพูดดีเตือนเพื่อนของตน ย่อมห้าม ด้วยถ้อยคำ เป็นต้นว่า ท่านอย่าพูดอย่างนั้น

๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน คือ มิตรที่ดีใจแทนเพื่อน เสมือนเป็นตัวแทนเพื่อน เมื่อมีคนพูดสรรเสริญ ยกย่องในทางที่เป็นคุณงามความดี ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย เช่น รูปร่าง น่ารัก หรือทางด้านวาจา เช่น พูดจาไพเราะ หรือทางจิตใจ เช่น มีความคิดที่ดี เป็นต้น หรือมีความรู้สึกภาคภูมิใจ ว่าตัวเองเลือกคบคนดี เลือกคบคนถูกแล้ว จึงกล่าวขอบคุณเขาเป็นการตอบแทน

มิตรมีความรักใคร่นั้น เมื่อเพื่อนทุกข์ก็ทุกข์กับเพื่อนหรือเมื่อครอบครัวของเพื่อนประสบกับอันตรายก็พลอยเสียใจและวิตกเป็นทุกข์กับเพื่อนด้วย ดูว่าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นกับตัวเอง แต่เมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้รับความเจริญก็ย่อมแสดงความยินดีกับเพื่อนด้วย

^{๔๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

^{๔๙} ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๓/๔๖๘.

เมื่อใดก็ตามถ้ามีคนที่มาสนิทหาเพื่อนก็คอยแก้ต่างให้เพื่อนเพื่อป้องกันเพื่อนจากการใส่ร้ายนั้น และเมื่อเพื่อนได้รับคำสรรเสริญก็ยอมที่จะส่งเสริมและสนับสนุนว่าเรื่องนั้นถูกต้องแล้วดังที่กล่าวอ้าง และชมเชยผู้ที่กล่าวนั้น

สรุปได้ว่า มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำตำหนิติเตียนที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดียอมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

อนึ่ง เราเพิ่งตั้งข้อสังเกตว่า มิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรนั้นไม่ได้หมายถึงมิตรผู้มีอายุเสมอกัน หรือมีความหมายเพียงเพื่อนร่วมเรียน ร่วมเล่นเท่านั้น แต่ยังหมายความกว้างออกไปมาก ถึงครู อาจารย์ผู้ให้การศึกษา สามเณรภิกษุผู้ให้คำแนะนำ เจ้านายผู้ให้การงาน พระสงฆ์ผู้ให้คำแนะนำ บอทางสวรรค์ให้ ดังพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่า “กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก บิฑามารดา ครู อาจารย์”^{๕๐}

๒) ลักษณะของมิตรเทียม ๔ ประเภท

(๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๕๑} คือ ๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ๒. เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก ๓. เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน ๔. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คือ บุคคลที่มีมือเปล่ามาบ้านเพื่อน มักพูดถึงคุณสมบัติ หรือพูดยกย่องวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในบ้านของเพื่อน บุคคลลักษณะนี้มักตกอยู่ในอหิยาตัยโลก (โลภธัมมาสัย) มีความอยากมี อยากได้เกินขอบเขต ซึ่งจะเรียกว่า เป็นคนเห็นแก่ตัวมาก มุ่งแต่จะได้อย่างเดียว ซึ่งได้แก่ แสวงหาในทางที่เป็นกุศลโลบายเพื่อเอามาเป็นของตนให้ได้

๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก คือ บุคคลที่คอยเอารัดเอาเปรียบ เป็นเพื่อนที่รู้มาก พยายามแสวงหาผลประโยชน์จากเพื่อนให้มากที่สุด ให้ของอย่างใดอย่างหนึ่งน้อย แต่หวังผลมาก เรียกว่า ยอมลงทุนน้อย แต่หวังถอนทุนคืนให้มากกว่าที่ลงทุนไป

๓) เมื่อมีภัยถึงแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน คือ บุคคลที่ทำอะไรไปก็หวังว่าเพื่อนจะได้ช่วยเหลือตนเอง ในโอกาสต่อไป แต่ในทางตรงกันข้ามเมื่อไม่มีภัยเกิดแก่ตนเอง จะพยายามปลีกตัวไม่ให้เพื่อนได้พบหรือขอความช่วยเหลือจากตนได้ ช่วยเหลือเพื่อนไม่ได้ทำด้วยความรัก แต่ทำเพื่อผลประโยชน์ จัดอยู่ในลักษณะของเพื่อนที่เห็นแก่ตัว ถือเอาผลประโยชน์เป็นสำคัญ

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

^{๕๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๕/๒๐๗.

๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับคนอื่นเนื่องจากตนเห็นว่า เพื่อนที่ตนคบหานี้ต้องมีผลประโยชน์ร่วมกัน รักเพื่อนเพราะสิ่งภายนอก ไม่ได้รักจากภายใน หรือจากจิตใจ ไม่ได้คบเพื่อนด้วยความคุ้นเคยกันฉันมิตร

มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียวนั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คนปอกลูก ล่อลวงเอาของเพื่อน เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ส่วนสิ่งของตนเองนั้นพยายามที่จะปกปิดไว้ หลีกเลียงต่างๆ เพื่อจะไม่ให้ของตัวนั้นตกถึงเพื่อน คิดเอาฝ่ายเดียวโดยไม่คิดจะเสียสละแม้เพียงสิ่งเล็กน้อย จะเอาของเพื่อนให้มากๆ ให้สิ่งของเลวแก่เพื่อน แต่ต้องการสิ่งตอบแทนจากเพื่อนเป็นของดี เพื่อนประเภทนี้จะยอมช่วยเหลือเพื่อนก็ต่อเมื่อตนเองนั้นได้รับความเดือดร้อน เพื่อหวังจะให้เพื่อนนั้นคอยปลดเปลื้องความทุกข์ให้ จึงยอมช่วยเหลือเพื่อน เมื่อตนเองนั้นหมดทุกข์ก็เพิกเฉย เพราะฉะนั้นเพื่อนประเภทนี้จึงคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเองเป็นใหญ่

(๒) คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔ อย่าง^{๕๒} คือ ๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย ๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย ๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ ๔. เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย คือ บุคคลที่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ล่วงไปแล้ว เช่นกล่าวว่า “ถ้าคุณมาแต่เมื่อวาน ก็จะได้สิ่งของที่มีอยู่ แต่คุณมาวันนี้สิ่งของสิ้นไปหมดแล้ว” เป็นต้น การพูดเช่นนี้แสดงถึงเพื่อนที่หวังพึ่งไม่ได้ เป็นการพูดเพื่อหลีกเลียง ทำให้พ้นภาระของตนไปเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

ผู้ใด เมื่อไม่ให้ ไม่เสียสละโภคะทรัพย์ ดีแต่พูดคำอ่อนหวานซึ่งไม่มีผล
ในมิตรทั้งหลาย ความสัมพันธ์ของผู้นั้นกับมิตรย่อมจืดจาง ควรพูดถึงแต่
สิ่งที่ควรทำ ไม่ควรพูดถึงสิ่งที่ไม่ควรทำ คนไม่ทำดีแต่พูด บัณฑิตย่อม
รู้ทัน^{๕๓}

๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คือ บุคคลที่พยายามสงเคราะห์มิตร ด้วยการพูดถึงอนาคต ถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง เมื่อเพื่อนออกปากขอความช่วยเหลือ มักพูดผลัดไป เป็นเพียงแต่พูดให้ความหวังเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเองมีความจริงใจต่อเพื่อน เพื่อให้เพื่อนเข้าใจว่ามีความรัก มีความเป็นห่วงเป็นใยในเพื่อนเท่านั้น

๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ คือ บุคคลที่เห็นเพื่อนขอร้อง หรือพยายามจะช่วยเหลือเพื่อน ก็ช่วยด้วยสิ่งที่ไม่มีความค่าสำหรับตนเอง และเมื่อเพื่อนได้ไป ก็ไม่สามารถจะหาประโยชน์ให้เกิดแก่เพื่อนได้ ถึงแม้เขามีวัตถุสิ่งของอยู่กับตนเอง อาจกล่าวเพียงว่า “ของสิ่งนี้สมควรแก่เพื่อนจริง ๆ แต่เรามีอยู่คนเดียว” ซึ่งสรุปก็คือ สิ่งนั้นไม่สามารถให้แก่เพื่อนได้

๔) เมื่อมีกิจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็แสดงความขัดข้อง คือ เป็นบุคคลที่อาศัยพึ่งพาไม่ได้ เมื่อเวลาเพื่อนมีกิจมักอ้างเหตุผล หรือความขัดข้องต่าง ๆ เช่น เมื่อเพื่อนกล่าวว่า “เราต้องการยานพาหนะ” บุคคลประเภทนี้มักพูดว่า “เสียดายจริง ๆ ยานพาหนะของเราหายเสียแล้ว

^{๕๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๖/๒๐๘.

^{๕๓} ขุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๓๑/๑๔๗, ขุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๓๑/๒๓๓.

มันไม่ดี หรือใช้ไม่ได้” เป็นต้น หรือ เมื่อมีกิจการงานบางอย่างต้องอาศัยความร่วมมือกัน เพื่อให้กิจการนั้นสำเร็จโดยเร็ว บุคคลประเภทนี้มักแสดงอาการอื่น ๆ ดังในหิริชาดก ท่านกล่าวว่า

ผู้ใดหมดความอาย กลียดซึ่งความมีเมตตา กล่าวอยู่ว่า เราเป็นมิตร
สหายของท่าน แต่ไม่ได้เอื้อเฟื้อทำการงานที่ดีกว่า บัณฑิตรู้จักผู้ นั้นได้
ดีว่า ผู้นี้มีมิตรสหายของเรา เพราะว่าบุคคล (ผู้เป็นมิตร) จะทำตามที่เรา
พูด ก็ฟังกล่าวอย่างนั้น ไม่ทำ ก็จะไม่พูด เขาเป็นเพียงแต่พูดว่า เรา
เป็นมิตรสหายของท่าน^{๕๔}

คนดีแต่พูด เพื่อนประเภทนี้มักนำเรื่องที่ผ่านมาแล้วนำกลับมาเล่าใหม่ เช่นเมื่อมี
ลาภสักการะเกิดขึ้น ก็ไม่เคยคิดถึงเพื่อน หลังจากนั้นมักพูดว่า คิดถึงอยู่เสมอแต่ตอนนี้หมดแล้ว
จึงไม่สามารถที่จะแบ่งให้ได้ หลังจากนั้นจะอ้างสิ่งที่ยังมาไม่ถึงมาปราศรัย เพื่อปลุกปลอบให้เพื่อน
ช่วยเหลือกิจของตัวเอง หรือเมื่อคราวจะสงเคราะห์เพื่อนก็จะสงเคราะห์ในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์
หรือหาประโยชน์จากสิ่งนั้นได้น้อยมาก และเมื่อใดก็ตามที่เพื่อนหวังจะให้ช่วยเหลือในกิจการงาน
ต่าง ๆ ก็ขอบพูดผิดเพี้ยนเพื่อจะได้ไม่ต้องช่วยเหลือกิจการของเพื่อน

(๓) คนพูดประจบมีลักษณะ ๔ ประเภท^{๕๕} คือ ๑. เพื่อนทำชั่ว ก็คล้อยตาม
๒. เพื่อนทำดี ก็คล้อยตาม ๓. ต่อนานว่าสรรเสริญ ๔. ลับหลังตั้งนินทา ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง
ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) เพื่อนทำชั่วก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่ไม่สนับสนุน ไม่คัดค้านในเมื่อ
เพื่อนจะทำความชั่ว แต่ประจบ ตามใจเพื่อนให้ทำในสิ่งที่เพื่อนคิด เพื่อนทำ ถึงแม้สิ่งนั้นจะเป็นสิ่ง
ที่ผิดก็ตาม เช่น เมื่อเพื่อนพูดว่า “พวกเราจะทำการดื่มสุราและเมรัย เป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง”
คนหัวประจบประเภทนี้จะตามใจเพื่อน อาจจะเป็นการกล่าวด้วยคำว่า “ดีแล้วเพื่อนทำกันเถิด”
บุคคลลักษณะเช่นนี้ เราไม่สามารถจะเอาเป็นที่พึ่งได้ ไม่สามารถจะให้คำปรึกษาที่ดีแก่เราได้
เพราะคอยคล้อยตามเพื่อนอยู่ตลอดเวลา

๒) เพื่อนทำดีก็คล้อยตาม คือ บุคคลที่มีลักษณะคล้ายประเภทที่หนึ่ง
คือ ในทางตรงกันข้าม ไม่มีแนวคิดที่จะเสนอให้ใหม่ เพียงแค่คอยยุยงส่งเสริมเท่านั้น

๓) ต่อนานว่าสรรเสริญ คือ บุคคลที่ขาดความจริงใจต่อเพื่อน ต่อมิตร
เพราะเป็นลักษณะที่ ปากว่าตาขยิบ

๔) ลับหลังตั้งนินทา คือ บุคคลที่ไม่พยายามจะรักษาความลับของเพื่อน
แต่เป็นคนที่ยាយเพื่อน เพราะนำสิ่งที่เขารับฟังของเพื่อนไปเผยแพร่ แต่ไม่แนะนำให้เพื่อน
แก้ไขปรับปรุง ในส่วนที่ไม่ดี หรือแนะนำให้รักษาในส่วนที่ดี กลับนำส่วนที่ไม่ดีออกไปพูดให้บุคคล
อื่นฟัง

คนหัวประจบ เพื่อนจะทำชั่วก็คล้อยตาม เมื่อเพื่อนมาปรึกษาเรื่องชั่ว ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า
ไม่ดีแต่ด้วยหวังประจบก็คล้อยตามและแสดงความเห็นด้วยไปทุกเรื่อง บางครั้งเพื่อนจะทำการกุศล
เช่นบำเพ็ญทานรักษาศีล แม้ว่าตนจะไม่เห็นด้วยก็คล้อยตาม บางครั้งต่อนานเพื่อนมีแต่ยกย่องทุก

^{๕๔} ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๔/๘๐๗.

^{๕๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๗/๒๐๘.

เรื่องว่าเป็นคนมีความสามารถ แต่อยู่ลับหลังเพื่อนยอมนินทาเพื่อนให้คนอื่นฟังเพื่อหวังให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เพื่อนนั้น ๆ

(๔) คนที่เป็นเพื่อนชักนำในทางที่เสื่อม ๔ ประเภท^{๕๖} คือ ๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา ๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน ๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น ๔. ชักชวนเล่นการพนัน ในลักษณะทั้ง ๔ อย่าง ข้างต้นนั้น มีอธิบาย ดังนี้

๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา คือ บุคคลที่ชอบเสพของมึนเมา หรือสิ่งเสพติด เช่น ฝิ่น ยาสูบ ยาบ้า เป็นต้น เมื่อเห็นเพื่อนตั้งอยู่ในความประมาท ก็ไม่รักษาเพื่อน แต่ในทางกลับกัน กลับชวนเพื่อนให้ดื่มสุรา จนทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท ขาดสติสัมปชัญญะ ดังพระพุทธพจน์ว่า

การดื่มสุราเป็นทางสำหรับให้สัตว์ไปสู่ทุกข์ คือ การยังสัตว์มีลมปราณให้ตกลงไป (ฆ่าสัตว์) การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ (ลักทรัพย์) การกล่าวเท็จ การคบหาภรรยาของผู้อื่น (ประพฤติดุคในกาม) ซึ่งเรากล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ^{๕๗}

และว่า เมื่อใด นักเลงสุราเมาและเซ่อแล้ว ทำลายหม้อเสียเพราะความประมาท เมื่อนั้นบางครั้งเขาเป็นคนเปลือย บางคราว นุ่งผ้าเก่า เป็นคนเขลา ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง^{๕๘}

๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน คือ บุคคลที่มักมาชวนเพื่อนออกเที่ยวเตร่ ไม่รู้จักหน้าที่การงานอันมีในบ้านเรือน ในครอบครัว ทำตัวเหมือนคนไร้ประโยชน์ ไม่มีหน้าที่ ไม่รู้จักการศึกษาหาความรู้ ซึ่งเป็นอาภรณ์ประดับตน

๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น คือ บุคคลที่ชักชวนให้เที่ยวตามตรอกในเวลากลางคืน จนอาจก่อให้เกิดการลักขโมยทรัพย์สินของคนอื่นได้ หรืออาจนำไปสู่การเสพยาเสพติด ซึ่งจะนำไปสู่การเที่ยวดูการละเล่น หรือมหรสพต่าง ๆ จนทำให้เสียการเสียงาน และที่สำคัญจะเป็นเครื่องนำไปสู่ประการที่สี่ได้ง่ายด้วย

๔) ชักชวนเล่นการพนัน คือ บุคคลที่มีความสัมพันธ์กับเพื่อน เพื่อนำไปสู่ความประมาทอันสืบเนื่องมาจาก ข้อ ๒, ๓, หลังจากเที่ยวกลางคืน มัวเมาในการเล่นแล้ว ย่อมจะชักนำเพื่อนไปสู่การเล่นการพนันในที่สุด เพราะขาดสติสัมปชัญญะ ซึ่งจะทำให้เสี่ยงต่อการเสียทรัพย์สินเป็นอย่างมาก กว่าที่จะได้ทรัพย์สินนั้นมาต้องทำงานหนักถึงจะเก็บออมทรัพย์ได้

คนที่ชอบชักนำเพื่อนไปในทางที่เสื่อมนั้น เรียกอีกอย่างว่า คนชวนฉิบหาย เพราะคอยชักชวนเพื่อนให้ไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขมียาเสพติด เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังคอยชักชวนให้เป็นคนเที่ยวกลางคืนซึ่งเป็นเหตุของการถูกระแวงสงสัยจากบุคคลทั่วไป คอยชักชวนเพื่อนไปดูมหรสพเมื่อมีการเล่นที่ไหนก็ต้องตามไปดูไปชม และชอบชักชวนไปในการเล่นการพนันซึ่งเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของชีวิต

^{๕๖} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๘/๒๐๘.

^{๕๗} ที.ปา.อ.(บาลี) ๗๙/๑๗๕.

^{๕๘} พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถปิณี ทุติย ภาค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๐.

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เราทุกคนจะไม่เกี่ยวข้องกับใครไม่ได้เลย จำเป็นอย่างยิ่งต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในครอบครัวและภายนอก ยิ่งการมีมิตรเทียมเป็นเพื่อน ย่อมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” (ปากแห่งความเสื่อม) มีเพื่อนที่ไม่ดีเป็นผู้คอยแนะนำไปในทางที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายติเตียน ทำให้เสียทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสโทษแห่งการคบมิตรเทียม หรือมิตรชั่วไว้ ๖ ประการ^{๕๙} ได้แก่ (๑) มีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย (๒) มีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย (๓) มีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย (๔) มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย (๕) มีคนโกงเป็นมิตรสหาย (๖) มีโจรเป็นมิตรสหาย

อนึ่ง การคบกับมิตรประเภทใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากการคบ ถ้าเราคบกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ย่อมเป็นผู้ไม่มีศีล เมื่ออยู่กับบุคคลผู้ละเมิดศีล โดยศีลพื้นฐานที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติ ตามลักษณะนิสัยของผู้ละเมิดศีลหรือระเบียบวินัยทางสังคม เป็นบุคคลผู้ขาดความมีเมตตา มักชอบเบียดเบียนคนอื่น ละเมิดในทรัพย์สินของคนอื่น และมักแสวงสิ่งของมีนเมา มีสุราเป็นต้น ถ้าใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับ ย่อมจะถูกกล่าวว่าเป็นคนชั่วหรือมีเพื่อนชั่ว เพื่อนไม่ดี ดังพระพุทธพจน์ว่า “...ถ้าว่าบุคคลแม้ไม่ได้กระทำความชั่ว แต่ไปคบบุคคลผู้กระทำความชั่วอยู่ไซ้ บุคคลนั้นเป็นผู้บุคคลพึงรังเกียจ ในเพราะความชั่ว และโทษของบุคคลผู้แสพคนชั่วนี้น้อมงอกงาม”^{๖๐}

มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

อย่างไรก็ตามลักษณะของมิตรในทางพระพุทธศาสนายังสามารถเชื่อมโยงถึงสัตบุรุษและอสัตบุรุษ โดยสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรแท้ และ อสัตบุรุษถือว่าเป็นมิตรเทียม ซึ่งลักษณะของสัตบุรุษและอสัตบุรุษ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ดังนี้

๑. ผู้เป็นอสัตบุรุษคือคนที่ไม่ดี ถ้าเรื่องใดเป็นเรื่องเสียหายของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้าถูกถามก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นเสียอย่างพิสดารเต็มที่ ไม่มีปิดบัง

๒. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นหรือถูกถามจนไม่มีทางหลีกเลี่ยง ก็จะเล่าเกียรติของผู้อื่นอย่างอ้อมอ้อมไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๓. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้นถ้าถูกถามหรือหาทางหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็จะเล่าเรื่องข้อเสียหายของตนอย่างอ้อมอ้อม ไม่เต็มปาก อ้อมค้อม

๔. ผู้เป็นอสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตนเอง แม้จะไม่มีคนถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นขึ้นมาเอง แต่ถ้ามีใครถามก็จะเล่าเรื่องที่เป็เกียรติคุณของตนเองอย่างพิสดาร ไม่มีปิดบัง แม้แต่เพียงนิดเดียว

^{๕๙} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๕๒/๑๕๙, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^{๖๐} ขุ.อิติ.อ.(บาลี) ๒/๔๖๘.

ส่วนบุคคลที่เป็นคนดีหรือที่เรียกว่าสัตบุรุษนั้น ก็มีหลักที่ควรสังเกตซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับ อสัตบุรุษ ดังนี้^{๖๑}

๑. ผู้เป็นสัตบุรุษหรือคนดี ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของผู้อื่น แม้ถูกถามก็ไม่เปิดเผยถึงเรื่องนั้น หรือถูกถามเพราะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องอันเป็นข้อเสียหายของผู้อื่นอย่างปิดบังไม่เต็มที่

๒. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของผู้อื่น แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้น ถ้ามีคนถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นอย่างเต็มที่ไม่มีปิดบัง

๓. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นข้อเสียหายของตน แม้ไม่มีใครถามก็เปิดเผยเรื่องนั้นถ้ามีใครถามก็เล่าเรื่องเสียหายของตนอย่างถ่อมไม่ปิดบัง

๔. ผู้เป็นสัตบุรุษ ถ้าเรื่องใดเป็นเกียรติคุณของตน แม้มีใครถามก็ไม่เปิดเผยเรื่องนั้น แต่เมื่อถูกซักถามจนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เล่าเรื่องเกียรติคุณของตนอย่างลัดไม่เต็มปาก

นอกจากนี้การสังเกตบริบทของร่างกายก็แสดงให้เห็นได้ว่าบุคคลเช่นใดเป็นมิตรที่ดีเช่นผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลเรียกว่ากุศลกรรม ๑๐ ประการ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับ พราหมณ์ และ คหบดีทั้งหลาย ความประพฤติสม่ำเสมอ คือ ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ ความประพฤติทางวาจา ๔ ประการ ความประพฤติทางใจ ๓ กล่าวใน กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งกุศลกรรมทางทำความดี อันจะนำไปสู่ความสุข ความเจริญ หรือสุคติ มีข้อปฏิบัติดังนี้^{๖๒}

ก. ความประพฤติทางกาย ๓ ประการ ๑. ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. ละเว้นจากการลักทรัพย์ ๓. ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม

ข. ความประพฤติทางวาจา หรือ วชิกรรม ๔ ประการ คือ ๑. ละเว้นการพูดเท็จ ๒. ละเว้นการพูดส่อเสียด ๓. ละเว้นการพูดคำหยาบ ๔. ละเว้นการพูดคำเพ้อเจ้อ

ค. ความประพฤติทางใจ หรือ มโนกรรม มี ๓ ประการ ๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ๒. มีจิตไม่พยายาบาท ๓. มีสัมมาทิฐิ^{๖๓}

นอกจากลักษณะต่าง ๆ ของมิตรดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นยังมีลักษณะที่กล่าวถึงมิตรที่กล่าวไว้ในมิตตามิตตชาดกถึง ๑๖ ลักษณะ ซึ่งพระพุทธเจ้าตอบปัญหาของพระเจ้าโกศลเมื่อครั้งทรงเสด็จจุลลामพระพุทธรูปเกี่ยวกับอำมาตย์ผู้ถวายการรับใช้พระราชาประทานของต่าง ๆ ให้อำมาตย์คนนี้นักมากมายจึงเป็นเหตุให้อำมาตย์คนอื่น ๆ เกิดความอิจฉาจนไม่ได้จึงพากันทูลพระราชาว่าอำมาตย์ผู้นี้จะทำความพินาศแก่พระองค์ เมื่อพระราชากำหนดพฤติกรรมของอำมาตย์ผู้นั้นอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ไม่เห็นโทษภัยอะไรในตัวของอำมาตย์ผู้นี้ จึงทรงดำริว่า อำมาตย์ผู้นี้เป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของเราแน่ นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วคงไม่มีใครสามารถที่จะทราบได้ จึงเสด็จเข้าไปหาพระพุทธเจ้า

^{๖๑} อัง.ติ.ก.(ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔ - ๑๗๕.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี.ร๊นดิ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๔.

^{๖๓} นิรมล วิชิต, “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ ๒ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔,) หน้า ๓๒.

เพื่อให้พระพุทธรูปเจ้าทรงแก้ปัญหาให้ พระพุทธรูปเจ้าจึงได้นำอดีตนิทานมาเล่าถวายเกี่ยวกับลักษณะของผู้มีไมตรีและลักษณะของผู้เป็นมิตรอย่างละ ๑๖ ลักษณะดังนี้^{๖๔}

อาการหรือลักษณะของผู้ที่เป็นมิตร ๑๖ ประการ

๑. บุคคลผู้เป็นมิตรย่อมระลึกถึงเพื่อนผู้อยู่ห่างไกล
๒. ยินดีต้อนรับเพื่อนผู้มาหา
๓. ถือว่าเป็นเพื่อนของเรา
๔. รักใคร่จริง ทักทายปราศรัย ด้วยวาจาอันไพเราะ
๕. คบหาผู้ที่เป็นมิตรของเพื่อน
๖. ไม่คบหาผู้ไม่ใช่มิตรของเพื่อน
๗. ห้ามปรามผู้ที่ด่าตีเตียนเพื่อน
๘. สรรเสริญผู้ที่พรรณนาคุณความดีของเพื่อน
๙. ย่อมบอกความลับแก่เพื่อน
๑๐. ปิดความลับของเพื่อน
๑๑. สรรเสริญการงานของเพื่อน
๑๒. สรรเสริญปัญญาของเพื่อน
๑๓. ยินดีในความเจริญของเพื่อน
๑๔. ไม่ยินดีในความเสื่อมของเพื่อน
๑๕. ได้อาหารสละร่อยย่อมนึกถึงเพื่อน
๑๖. ยินดีอนุเคราะห์เพื่อนว่าควรจะได้ลาภอย่างนี้บ้าง

เมื่อพระราชาได้ฟังพระพุทธรูปเจ้าตรัสเกี่ยวกับลักษณะของมิตรต่าง ๆ ก็ทรงพิจารณาได้ว่าอำมาตย์คนใดเป็นมิตรหรือว่าไม่เป็นมิตร อำมาตย์ที่เกิดความอิจฉาที่พระราชาโปรดปรานอำมาตย์อีกคนมากกว่าตนไม่เชื่อว่าเป็นมิตรเพราะไม่มีความยินดีกับเพื่อน เมื่อพระองค์รู้ว่าอำมาตย์ที่ทำการอุปการะพระองค์มีความจริงใจ ก็ได้ประทานรางวัลเป็นอันมากแก่อำมาตย์ผู้นั้นจนเป็นที่พอใจ ส่วนลักษณะของบุคคลที่ไม่ใช่มิตรนั้น พึงทราบตามเนื้อความที่ตรงกันข้ามจากอาการหรือลักษณะของมิตรทั้ง ๑๖ ประการตามที่กล่าวมาแล้ว

ลักษณะของมิตรประเภทต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วล้วนเป็นลักษณะสำคัญในการพิจารณาดูว่า คนนี้ควรคบหรือไม่ แต่ธรรมดาว่าการที่จะหามิตรที่มีคุณสมบัติทั้ง ๑๖ ข้อดังที่กล่าวมาแล้วนั้นถือได้ว่าเป็นเรื่องยากในฐานะที่เราเป็นปุถุชน ยังไม่สามารถที่เข้าสู่กระแสเบื้องต้นแห่งพระนิพพาน คือ พระอริยบุคคล ในพระพุทธศาสนา เหตุที่จะทำให้เกิดอคติ ๔ นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สามารถเกิดขึ้นได้เพราะเรายังมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองอยู่มาก พระพุทธรูปเจ้าทรงได้กำหนดข้อสำคัญสำหรับการคบมิตรไว้เพียง ๗ ประการ โดยถือว่าบุคคลที่มีคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ถึงจะไม่ครบก็สามารถที่จะคบหาเป็นมิตรได้ หรือมีครบทั้ง ๗ ข้อก็ยังเป็นมิตรที่ควรคบเป็นอย่างยิ่ง คุณสมบัติ ๗ ประการดังกล่าวมา ได้แก่^{๖๕} ๑. มิตรผู้ให้ของที่ให้ได้ยาก ๒. รับทำกิจที่ทำได้ยาก ๓. อดทนต่อ

^{๖๔} พุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๑๒๒ - ๑๓๒/๓๙๓ - ๓๙๕. พุ.ชา.(ไทย) ๖๐/๒๐๕ - ๒๐๙.

^{๖๕} อัง.สตตก.(ไทย) ๒๓/๓๖/๕๖.

ถ้อยคำที่อดทนได้ยาก ๔. บอกความลับของตนแก่เพื่อน ๕. ปิดความลับของเพื่อน ๖. ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามวิบัติ ๗. เมื่อสิ้นโอกาสสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น

คุณสมบัติของมิตรทั้ง ๗ ข้อนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมิตรนั้นเหนียวแน่นเพราะถ้ามิตรที่สนิทสนมกันก็จะสามารถแบ่งปันช่วยเหลือกันและกันได้โดยไม่สามารถจะหาได้จากบุคคลอื่นที่ไม่ใช่มิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเวลามีกิจการงานต่าง ๆ คนที่เราจะคิดถึงเป็นลำดับต้น ๆ คือมิตรของเรานั้นเอง นอกจากนั้นแล้วการพูดจาก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะการเป็นมิตรนั้นนอกจากจะพูดแต่เรื่องที่ดีต่อกันแล้วในบางครั้งก็ยังสามารถตักเตือนกันได้โดยไม่ต้องกลัวเสียมิตรเพราะมิตรที่แท้จริงนั้นย่อมยินดีที่จะรับฟังคำติเตียนของเพื่อนเสมอ ๆ

จากการศึกษามิตรและลักษณะของมิตรดังกล่าว สรุปได้ว่า มิตรตามหลักในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้

๑) **มิตรแท้** คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนเองก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้ายจนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ตนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียนหรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไร้อำนาจไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

๒) **มิตรเทียม** คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๒.๔ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานกันให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ได้แก่ หลักทศ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สปัจริยธรรม อริยทรัพย์ สังคหัตถ์ ดังนี้

๒.๔.๑ หลักทศ ๖

พระพุทธเจ้าได้ตรัสหน้าที่การคบมิตรที่ไว้ในทศ ๖ มีสูตรที่^{๖๖} คือทศเปื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย พึงบำรุงมิตรสหาย ดังนี้ คือ (๑) เมื่อแบ่งปัน (๒) พุดจามีน้ำใจ (๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (๔) มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย (๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้ (๑) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน (๒) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน (๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ (๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

การคบกันเป็นมิตร บุคคลที่เป็นมิตรนั้นย่อมนับถือกันตลอดทั้งพ่อแม่ญาติพี่น้องและลูกหลานของมิตรให้เหมือนเลือดเนื้อของตน คือ ลูกของเพื่อนก็เหมือนลูกของตนเช่นกัน ดังความในเรื่องของพระนางสามาวดี^{๖๗}ว่า ในกาลครั้งหนึ่ง พ่อของนางสามาวดี เป็นเศรษฐี ชื่อภักทวดี ในภักทวดีนคร ได้เป็นอภิภุชบุพพสหาย คือ เพื่อนที่ไม่เคยพบเห็นกันของโฆสกเศรษฐีแล้ว โฆสกเศรษฐีได้ฟังสมบัติ ไร่ และประเทศของภักทวดีเศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากภักทวดีนคร บรรณาความเป็นสหายกับเศรษฐีนั้น จึงได้ส่งเครื่องบรรณาการไปแล้ว แม้ภักทวดีเศรษฐี ได้ฟังสมบัติ ไร่และประเทศของโฆสกเศรษฐี ในสำนักของพวกพ่อค้า ซึ่งมาจากกรุงโกสัมพี บรรณาความเป็นสหายกับเศรษฐีนั้น จึงส่งเครื่องบรรณาการไปแล้ว เศรษฐีทั้งสองนั้น จึงได้เป็นอภิภุชบุพพสหายกันและกัน ในกาลต่อมา ภักทวดีนคร เกิดอหิวาตกโรคขึ้น สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ มี ไก่ เป็ด แมว หมู หมา โค กระบือ ม้า ช้าง เป็นต้น เริ่มตาย เมื่อสัตว์เลี้ยงเหล่านั้นตายแล้ว ก็จะระบาทมาถึงคน ต้องพากันตายหมดทั้งเมืองทีเดียว ถ้าบุคคลใดทำลายฝ่าหนีไปบุคคลนั้นก็จะมีชีวิตรอด ขณะนั้น ภักทวดีเศรษฐี ได้พาธิดาและภรรยาหนีไปยังกรุงโกสัมพี ด้วยหวังจะไปหาเพื่อนที่นั่น เนื่องจากเดินทางไกลและอาหารการกินไม่พอเพียง ทำให้พวกเขาทั้ง ๓ คนหมดแรงและอดโรยมาก อาบน้ำชำระร่างกายแล้ว ได้เข้าไปพักอยู่ที่ศาลาแห่งหนึ่งใกล้ประตูเมืองโกสัมพี รอให้มีเรี่ยวแรงแล้วค่อยเข้าไปหาโฆสกเศรษฐีผู้เป็นเพื่อนกัน วันรุ่งขึ้น ธิดาของภักทวดีเศรษฐี แม่นางเป็นลูกสาวของผู้มีตระกูล ก็ได้ละอายเลย ด้วยความหิวโหย เมื่อถึงเวลาแจกภัตตาหาร นางก็ถือถาดไปรับอาหารกับคนเดินทาง คนกำพร้า จากโรงทานของโฆสกเศรษฐี ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิตามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ๓ ส่วน เมื่อนางนำอาหาร ๓ ส่วนไปแล้ว ได้นั่งรับประทานร่วมกัน ภรรยากับลูกสาวได้แบ่งส่วนของตน ๆ ให้แก่ท่านเศรษฐีได้บริโภคมาก ๆ เมื่อเศรษฐีบริโภคอาหารมากเข้า ทำให้อาหารเป็นพิษ อาหารไม่ย่อย เขาก็ได้กระทำการกละไป ในวันรุ่งขึ้น ลูกสาวของเศรษฐีได้เดินร้องไห้ มือถือถาดเพื่อไปรับอาหารที่โรงทาน ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิตามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ๒ ส่วน เมื่อนางนำอาหารมาแล้ว ได้นั่งรับประทานอาหารอยู่กับมารดา นางได้อ้อนวอนให้มารดา

^{๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๓.

^{๖๗} สภากาการศึกษาหมากฎาราชวิทยาลัย, พระอัมมปัทมฐกถาแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หมากฎาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗.

รับประทานอาหารให้มาก ๆ เพื่อจะได้มีกำลังแข็งแรง เมื่อมารดารับประทานอาหารมากเข้า อาหารไม่ย่อย ก็ถึงแก่ความตายไป นางเหลืออยู่โดดเดี่ยว ร้องไห้ด้วยความทุกข์เพราะพลัดพรากจากบิดามารดาผู้เป็นที่รัก ร้องไห้ด้วยความทุกข์เพราะความหิวโหย ในวันรุ่งขึ้น นางได้เดินร่ำไห้ มือถือถาดไปยังโรงทาน ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามว่า ท่านจะรับกี่ส่วน ธิดาของเศรษฐีตอบว่า ส่วนเดียว เมื่อนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามว่า นางได้ทั้ง ๓ วัน จึงกล่าวว่า จงฉิบหายเถิด หญิงถ่อย วันนี้เจ้ารู้จักประมาณท้องของเจ้าหรือ ธิดาของเศรษฐีร้องถามว่า อะไร นาย มิตตกุฎุมพิจำถามว่า วันก่อนเจ้ารับเอาไปแล้ว ๓ ส่วน วันวาน ๒ ส่วน วันนี้ รับเอาสองส่วน วันนี้ เจ้ารู้จักประมาณท้องของตัวเองแล้วหรือ ในขณะนั้น ลูกสาวของเศรษฐีร้องไห้ พลังเล่าเรื่องของตน ตั้งแต่ต้นมาให้มิตตกุฎุมพิจำถามแล้ว เมื่อเขาได้รู้เรื่องราวทั้งหมดแล้ว ไม่อาจจะกลั้นน้ำตาไว้ได้ ก็ปล่อยร้องไห้ด้วยความสงสาร เกิดความเศร้าอย่างเหลือเกิน มิตตกุฎุมพิจึงบอกว่า อย่าคิดไปเลย ท่านเป็นลูกสาวของภักทวดีเศรษฐี ตั้งแต่วันนี้ไป ก็จงเป็นลูกสาวของเราเถิด จึงจุมนางที่ศีรษะแล้ว ได้พานางกลับบ้านแล้วได้แต่งตั้งนางในตำแหน่งลูกสาวคนโตตั้งแต่วันนั้นมา

วันหนึ่ง นางได้ยินเสียงดังอื้ออึงที่โรงทาน ได้บอกมิตตกุฎุมพิจำถามว่า รื้อแต่พอประมาณ คือพอเดินเข้าไปได้คนเดียว ได้แก่ มีทางออกและทางเข้าได้คนเดียว ทำให้ไม่มีเสียงของคนเดินทางไกล และคนกำพร้าที่มารับประทานอาหารที่โรงทานเลย โขสกลเศรษฐีเคยได้ยินเสียงที่โรงทานทุกวันๆ แต่สองสามวันมานี้ ไม่ได้ยินเสียงที่โรงทานเหมือนเมื่อก่อน จึงนึกแปลกในใจว่า มิตตกุฎุมพิจำถามให้ท่านอยู่หรือเปล่า เมื่อท่านเศรษฐีได้พบก็ได้ถามมิตตกุฎุมพิจำถามว่า ขณะนั้น มิตตกุฎุมพิจำถามเล่าเรื่องทั้งหมดให้ท่านเศรษฐีฟัง เมื่อท่านเศรษฐีได้ทราบว่าเป็นธิดาของภักทวดีเศรษฐีผู้เป็นสหายของตน ก็ได้บอกกับมิตตกุฎุมพิจำถามว่า ภักทวดีเศรษฐีเป็นสหายของเรา ฉะนั้น นางสาวดีก็เหมือนธิดาของเรา และโขสกลเศรษฐีได้พานางไปอยู่ที่บ้านด้วย

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า บุคคลที่เป็นมิตรต่อกันแล้ว ต้องยึดมั่นในคุณธรรมความดี ต้องมีความซื่อตรง ซื่อสัตย์ต่อกัน มีเมตตารักใคร่กัน เชื่อใจกันและกัน เมื่อได้ดีไม่ทะเลาะกัน ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่าที่ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือเพื่อนผู้มาพึ่งพำนัก นับถือกันจนตลอดชีวิต นับถือทั้งวงศ์ตระกูลของเพื่อน ให้ความเคารพรักในบิดามารดาและบุตรภรรยาของเพื่อน ประดุจบิดามารดาและบุตรภรรยาของตน เคารพรักต่อญาติมิตรของเพื่อนเหมือนญาติมิตรของตน เมื่อเพื่อนประมาทช่วยดูแลรักษาเพื่อนด้วยความห่วงใย ช่วยดูแลทรัพย์สินสมบัติของเพื่อนไว้ ไม่ล่วงละเมิดด้วยประการทั้งปวง เมื่อเพื่อนมีความต้องการความช่วยเหลือทางการเงินทอง ต้องให้ความช่วยเหลือเพื่อนด้วยทรัพย์สินเงินทองมากกว่าที่เพื่อนเฝ้าปากต้องการ เพื่อนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต มีความรู้ศิลปวิทยาการ ต้องมีความห่วงหา มีความคิดดี พุทธิ ทำดี และหวังดีแก่เพื่อน มีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย มีความปรารถนาดีต่อเพื่อน คือ ช่วยให้กำลังใจเพื่อน เมื่อเพื่อนทำผิดหรือพูดผิด ช่วยให้กำลังใจแก่เพื่อนให้มีความเพียรพยายามทำและพูดให้ถูกต้อง ให้ความชมเชยเพื่อนต่อหน้าเวลาเพื่อนทำสิ่งใดถูกต้อง เพราะกำลังใจเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับคนทุกคน หรือแม้สัตว์ก็มีความต้องการกำลังใจเหมือนกันเสมอ

๒.๔.๒ พรหมวิหารธรรม

การที่บุคคลพูดคำสัตย์และช่วยทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนนั้น เขาย่อมเอาชนะใจเพื่อนคนนั้นได้ แม้การงานส่วนบุคคล การงานของกลุ่ม หรือการงานทางสังคม ก็ย่อมได้รับความรักใคร่ ความเป็น

มิตรของกลุ่มชน หรือของสังคมนั้น ฉะนั้น บุคคลทุกคนต้องฝึกหัดตนให้มีศิลปวิทยาการต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือตน และช่วยเหลือเพื่อนในสังคมได้ด้วย การที่บุคคลนับถือกันโดยไม่ถือชั้นวรรณะ สีผิว เผ่าพันธุ์ คือ ไม่เลือกว่านี่เป็นคนจน นี่เป็นคนรวย คนดำ คนขาว เป็นต้น แต่ต้องเอาความดีเป็นหลัก ไม่ว่าเขาเป็นคนจนหรือคนรวย ถ้าเขาเป็นคนดีก็สามารถคบกันเป็นมิตรได้ เบื้องต้นเคยนับถือรักใคร่กันมาอย่างไร ท่ามกลาง และที่สุดก็พึงประพฤติปฏิบัติตนอย่างนั้น ไม่ลืมคนสนิทมิตรสหาย เมื่อได้ดีแล้วไม่ทอดทิ้งกัน เมื่อพวกเขาตกทุกข์ได้ยากก็ยื่นมือให้มิตร คือ เห็นหน้ากัน หรืออยู่ด้วยกันทุกเวลา คือร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ว่าในยามสุขหรือยามทุกข์ เรียกว่า เสมอต้นเสมอปลาย เป็นเพื่อนที่มีคุณธรรม ประจําใจ คุณธรรมที่ประเสริฐระลึกถึงความสัมพันธ์อันดีงามที่เคยมีต่อกัน ความเป็นมิตรกัน คือ มีพรหมวิหารธรรม ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจําใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบมี ๔ อย่าง คือ^{๖๘}

๑. เมตตา ความรักปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วย เมื่อเขาได้มีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

ความรักระหว่างเพื่อนกับเพื่อน คือ รักกันด้วยมีความหวังดีต่อกันและกัน รักเพื่อให้ ต่างคนต่างให้ ตั้งแต่สิ่งของทุกชนิด แม้ชีวิตของตนก็ยอมเสียสละให้แก่กัน คือ ให้กันได้ ทั้งสองฝ่ายมีแต่ได้กับได้ และมีแต่ได้กับได้ เหมือนแลกกันไปแลกกันมา ความสงสารต่อมิตร เมื่อเห็นเพื่อนตกที่นั่งลำบาก ต้องช่วยเหลือเพื่อนให้พ้นจากทุกข์ให้มีความสุข และให้พ้นจากอันตรายที่เขา กำลังประสบ เมื่อปัญหาหมดไป แล้วความสุขก็เกิดมีแก่เขาได้ เมื่อเราเห็นเพื่อนของเรามีความสุข เราก็ปล่อยยินดีไปด้วย

คุณธรรมเบื้องต้นในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นธรรมที่เล่นพรรคเล่นพวก ไม่สามารถทำให้มีความสุขในระยะยาวได้ ด้วยอำนาจความรัก ความสงสาร ทำให้คนตาบอด เห็นเพื่อนทำอะไรก็ถูกไปหมด และมีความยินดีในการกระทำของเพื่อนด้วยไม่ได้มองดู ตรวจดูให้ใกล้ชิดกว่าที่

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๒๔.

เพื่อนของเรากำลังกระทำอยู่ถูกต้องหรือไม่ เมื่อเมตตาความรักใคร่ต่อเพื่อน ทำให้เรามองเห็นแต่ฝ่ายเดียว ไม่เห็นฝ่ายที่ชั่ว คือความชั่วมันซ่อนเร้นอยู่ในความดี เมื่อความดีหมดไป ความชั่วก็ปรากฏ ทำให้มีความทุกข์ในระยะยาวจนพินาศย่อยยับไปได้ ฉะนั้น เพื่อให้มีความสุขในระยะยาวได้ ต้องมีความรักใคร่ด้วยชอบธรรม มีความสงสารที่ชอบธรรม มีความยินดีโดยชอบธรรม คือ ไม่ลำเอียงด้วยความรัก ด้วยความสงสารและด้วยความยินดีว่า คนนี้เป็นคนสนิทมิตรสหายของเรา แต่ต้องยึดเอาหลักธรรมที่ถูกต้อง ถ้าผิดว่าไปตามผิด แล้วถ้าถูกก็ว่าไปตามถูก โดยไม่ให้ความรักเป็นต้น เข้ามาปิดบังความเป็นธรรมได้ คือ ต้องใช้อุเบกขา ซึ่งเป็นตัวปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบดูทุกหัวข้อว่า ในเมตตา กรุณา และมุทิตาที่มีต่อเพื่อนของเรานั้น มีความอคติ ลำเอียงอยู่ในความเมตตา เป็นต้นนั้น หรือเปล่า อคติ คือ ฐานะอันไม่พึงถึงทางความประพฤติดีที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม

๒.๔.๓ อคติ ความลำเอียง

ความลำเอียง มี ๔ อย่าง^{๖๙} คือ ๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ ๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ๔. ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว

เมื่อตรวจดูเรียบร้อยแล้ว ถ้ามีความลำเอียงข้อใดข้อหนึ่ง หรือมีอยู่ทั้ง ๓ ข้อในเมตตา กรุณา และ มุทิตานั้นต้องใช้อุเบกขาเป็นเครื่องตรวจจับ คือความเป็นธรรมขจัดออกเสีย การมีคนดี มีคุณธรรมเป็นมิตร เป็นคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์เพราะว่าเพื่อนนั้นต้องคบกันไปตลอดชีวิต แม้อยู่ในสถานที่ที่มีอันตรายก็ไม่ทอดทิ้งกัน ต้องมีสัจจะวาจาต่อกัน และต้องมีความสำนึกในความเป็นเพื่อนตลอดเวลา การได้คบคนดี มีคุณธรรมเป็นมิตรได้รับความเจริญทั้งทางกายและทางใจ คือมีทรัพย์สินสมบัติที่หาได้มา รักษาทรัพย์สินนั้นให้มั่นคงไว้ มีคนดีเป็นเพื่อนย่อมช่วยแนะนำต่อสิ่งที่ผิดถูกชั่วดี และใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนมีแต่พอประมาณตามที่ตนต้องการ ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายเกินความจำเป็น เพื่อนที่เป็นคนดีมีน้ำใจโอบอ้อมอารีต่อเพื่อน มักช่วยดูแลเพื่อนผู้ที่ประมาทแล้ว ช่วยเก็บรักษาทรัพย์ของเพื่อนไว้ เพื่อนที่เป็นบัณฑิตนั้นทั้งเป็นผู้ฉลาด มีความชำนาญเชี่ยวชาญมีความเสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ทั้งเป็นคนดีซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่ของตน ที่เรียกว่า สัตบุรุษ ซึ่งเป็นคนดีมีปัญญามีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่และการงานของตน เป็นคนฉลาดในการมองสถานที่และการมองคน

๒.๔.๔ สัปปริสธรรม

สัตบุรุษนั้น เป็นมิตรที่เป็นคนดี มีคุณธรรมประจำใจ คือ ประกอบด้วยสัปปริสธรรม คือ ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดีมี ๗ อย่าง^{๗๐} ได้แก่

๑. อัมมัญญตา ความรู้จักเหตุ รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล

๒. อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จักเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้น ๆ มีความหมายว่าอย่างไร

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๔๙.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๐.

๓. อัตตัญญูตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔. มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับ และบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

๕. กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติการต่าง ๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น

๖. ปริสัณญูตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักกลุ่มชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่กระทำ ประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๗. บุคคลัญญูตา หรือ บุคคลปโรปรัญญูตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ยกย่อง และสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น

การที่บุคคลคบคนดีผู้มีความรู้เป็นมิตร หรือมีความสามารถเป็นมิตร คือผู้ที่มีคุณธรรม ความแตกฉานในธรรมทั้งหลาย หรือเป็นเพื่อนที่เป็นพหูสูตได้เรียนได้ศึกษามาก ก็ช่วยให้เขามีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ทางด้านความรู้ความเข้าใจ เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบมีประสบการณ์ ในการคิด การพูด และการทำไปด้วยไม่รู้ตัว เนื่องจากความคลุกคลีกับคนผู้มีปัญญา ทำให้เขา กลายเป็นคนมีสติปัญญา ด้วยการที่เขาเป็นผู้ช่างสังเกตดู ตรวจสอบการกระทำของเพื่อนผู้เป็นบัณฑิตนั้น เมื่อการอยู่กับบัณฑิตนานเข้า เขาก็สามารถพูดและทำตามเพื่อนที่เป็นบัณฑิตนั้นได้ แล้วเขาก็ทำตัว เขาให้กลายเป็นคนดีมีคุณธรรมได้ เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการงานด้านใดด้านหนึ่ง กลายเป็นคนดี มีคุณค่าที่เขาต้องการ และสังคมก็มีความต้องการเขา เพราะสัตบุรุษย่อมแนะนำในการคิดสิ่งที่คิดดี พูดสิ่งที่พูดดี และทำสิ่งที่ทำดี ให้หลีกเลี่ยงหนีออกจากความคิดสิ่งที่คิดผิด พูดสิ่งที่พูดผิด และทำสิ่งที่ทำผิด อันจะทำให้เกิดอันตรายแก่ตน ครอบครัว และสังคมโลกได้

๒.๔.๕ อริยทรัพย์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า อริยทรัพย์ ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์ คือ คุณธรรมประจำใจ อย่างประเสริฐ^{๗๑} มี ๗ อย่าง คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
๒. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
๓. หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
๔. โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

๕. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
๖. จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
๗. ปัญญา ความรู้ความเข้าใจ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

อริยทรัพย์นี้เป็นทรัพย์อันดีเลิศ คือเป็นคุณธรรมที่ประเสริฐที่คนทุกคนต้องแสวงหาให้มีอยู่ในตัว บุคคลที่มีอริยทรัพย์นี้อยู่ในตนแล้ว เขาเป็นคนดีมีคุณธรรม คือเป็นคนรวยทรัพย์ภายใน ไม่ใช่คนจน เรียกว่า เป็นผู้ไม่จนเพราะมีอริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ประดัดใจ คือเป็นทรัพย์ภายใน อริยทรัพย์นี้ช่วยอุดหนุนทำให้บุคคลผู้นั้นคิดเป็น พุดเป็น และทำเป็น เป็นผู้ที่มีเหตุผลแล้ว มีระเบียบวินัย คือมีความประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา มีความละเอียดความกลัวต่อความชั่วต่าง ๆ เป็นคนมีน้ำใจเสียสละทรัพย์ของตนช่วยเหลือผู้อื่น มีสติปัญญาในการตัดสินใจในกิจการงานทั้งปวง แสวงหาการทำงานที่สุจริต ยุติธรรม ถูกต้องไม่ผิดทำนองคลองธรรม และมีการแสวงหาทรัพย์ภายนอกมีเครื่องใช้ อุปโภคบริโภค เป็นต้น ก็เป็นสิ่งที่ต้องหามาได้ด้วยอุบายต่าง ๆ นานา โดยไม่ยาก เมื่อเขาหาทรัพย์เงินทองซึ่งเป็นทรัพย์ภายนอก ที่เป็นปัจจัยสำหรับความต้องการของร่างกายมีเครื่องนุ่งห่ม อาหารการกิน ยวดยานพาหนะ และยาและเครื่องอุปกรณ์รักษาโรค เป็นต้นที่หามาได้แล้ว ต้องจัดเก็บรักษาไว้ให้มั่นคง และเป็นผู้รู้จักใช้สอยทรัพย์ให้ได้อย่างถูกต้อง คือเป็นผู้มีความสุขในการใช้จ่ายที่ตนมีอยู่ มีการเลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงบุตรและภรรยา เก็บไว้บางส่วนสำหรับใช้จ่ายส่วนตัว และบางส่วนสำหรับบริจาคช่วยเหลือกิจการงานสังคม เขาผู้นั้นจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีทั้งทรัพย์ภายในและทรัพย์ภายนอก คือ ผู้ที่ร่ำรวยที่สมบูรณ์แบบ เขาย่อมอยู่เป็นสุขไปตลอดชีวิต

๒.๔.๖ สังคหัตถ์

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสังคหัตถ์ ๔ อย่าง คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว^{๗๒} คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์ คือ

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งน้ำใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กันถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ผู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวนา บุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

^{๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism, หน้า ๑๔๓.

การให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่ผู้อื่น เขาย่อมได้รับความรักใคร่จากผู้รับ เขาเป็นเพื่อนของผู้รับทั้งหลาย ผู้ให้ย่อมมีอำนาจ แม้เขาจะไปในสถานที่ใดก็มีคนยินดีต้อนรับเขาในที่นั้น เมื่อเขาตกอยู่ในอันตรายก็มีคนช่วยเหลือให้พ้นจากอันตรายนั้นได้ การเป็นผู้ให้ย่อมได้เปรียบกว่าผู้รับ เพราะผู้ให้เป็นผู้เสียสละทรัพย์สินเงินทองที่ตนมีแก่ผู้อื่นที่ตระกำลำบาก ฉะนั้น เมื่อคนให้มีความตั้งใจที่จะให้ แล้วผู้รับก็ควรรับแต่พอประมาณเพื่อไม่ให้ผู้ให้มีความลำบากใจในการให้ หรือเมื่อสิ่งของนั้นไว้ให้แก่ผู้อื่นด้วยการให้ด้วยใจโดยไม่คิดเอาสิ่งตอบแทนเป็นการให้ที่ประเสริฐที่สุด และการให้อีกอย่างหนึ่งคือ การให้วิชาความรู้เป็นการให้ที่คุณค่ามากที่สุดเพราะพวกเพื่อนที่ได้รับความรู้แล้วพวกเขาสามารถใช้ความรู้นั้นทำมาหาเลี้ยงชีพได้ไปตลอดชีวิต คือพึ่งตนเองได้แล้ว สามารถช่วยผู้อื่นได้ด้วย การให้ความรู้เพื่อนคือการให้ธรรมทาน เป็นการให้ทรัพย์แก่เพื่อนที่ดีที่สุดแก่เพื่อน เป็นการอนุเคราะห์มิตร

การกล่าววาทะเพราะเสนาะหูก่แก่คนอื่น ก็เป็นการทำให้ผู้ฟังสบายใจเหมือนกัน คำพูดที่ดีไม่เพียงคนเท่านั้นที่ชอบใจ แม้พวกสัตว์เดรัจฉานก็ชอบใจด้วย เมื่อผู้ฟังชอบใจแล้ว ย่อมเกิดความรักใคร่กัน และจะได้รู้จักสนิทสนมกัน แล้วคบกันเป็นมิตร ฉะนั้น คำพูดเป็นสิ่งที่มียุทธูปการมาก มันจะทำให้ผู้พูดเป็นนายก็ได้ เป็นบ่าวก็ได้ อยู่ที่ผู้พูดจะพูดดี หรือพูดชั่วเท่านั้น ถ้าเขาพูดดีก็เป็นเจ้านายของคำพูด แต่ถ้าเขาพูดไม่ดี หรือพูดชั่วย่อมกลายเป็นบ่าวของคำนั้น ฉะนั้น คนโบราณมักสอนกันว่า ก่อนที่จะพูดให้คิดก่อน เพื่อจะได้ไม่ผิดพลาด ถ้าพูดผิดแล้วไม่สามารถจะกลับคำพูดได้ ถ้าหากเขาพูดซ้ำหลายครั้ง ก็จะทำให้คำพูดของเขาไม่มีใครเชื่อถือ เป็นคำพูดไม่มีน้ำหนัก คือ เอาความไม่ได้ แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ คนมักพูดกันว่า ถ้าพูดผิดก็ให้พูดใหม่ได้ คือ เขาให้ออกาสแก่ผู้พูดสามารถแก้ตัวได้ ต้องพูดความจริง พูดคำที่เป็นสัจจะต่อเพื่อน การพูดคำสัตย์เป็นคำมีประโยชน์แก่เพื่อน คือทำให้เพื่อนเชื่อใจ ดังคำที่พระวังคีสเถระได้กล่าวไว้ว่า “คำสัตย์แลเป็นวาจาไม่ตาย ธรรมนี้เป็นของเก่า สัตบุรุษทั้งหลายตั้งมั่นอยู่แล้วในคำสัตย์ ทั้งที่เป็นอรรถและเป็นธรรม”^{๗๓}

ดังนั้น การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานกันให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลักที่ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สปัจริยธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้เคร่งครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความหมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิดความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตกบกพร่องในหน้าที่และข้อปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พูดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจากเพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้าเป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน ถ้ามีปัจจัย ๔ คือเครื่องนุ่งห่ม ข้าวปลาอาหารและน้ำดื่มน้ำใช้

^{๗๓} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๑๒๓๘/๕๔๑.

ยวดยานพาหนะ และยาและอุปกรณ์ใช้ยา เป็นต้น แบ่งปันให้แก่เพื่อนและคนรอบข้างที่สามารถให้ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า

มหาบพิตร ส่วนสัตว์บุรุษได้โศกมากมายนแล้ว ทำตนให้ได้รับความสุขสำราญทำมารดา และบิดาให้ได้รับความสุขสำราญ ทำบุตรและภรรยาให้ได้รับความสุขสำราญทำทาสและกรรมกรให้ได้รับความสุขสำราญ ทำมิตรและอำมาตย์ให้ได้รับความสุขสำราญ ตั้งทักษิณานิยมมีผลในเบื้องบน มีผลอันดี มีวิบากเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์^{๗๔}

๒.๕ บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเด็น ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ผลสรุปดังนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร ความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีไมตรีต่อกัน มีเยื่อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอ ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เราเข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถือเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา ดังนั้น การคบมิตร คือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คู่กันเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภคประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่นา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ บริบททางการเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ได้แก่

(๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการ

^{๗๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๓๐/๑๕๖.

สร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย

(๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอยู่เองที่บุคคลที่อยู่ร่วมกันต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ สถาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยีที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกลยุธมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข

(๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดี กิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

๓) มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมีมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้

(๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กลยุธมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ตนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียนหรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามิตรแท้ หรือกลยุธมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ

(๒) มิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่นำบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลักที่ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สัปปุริสธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้เคร่งครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความมัวหมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิดความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตก

บกพร่องในหน้าที่และข้อปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พูดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจากเพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้าเป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้น้ำใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน

บทที่ ๓

การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ

ในบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร

การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชาวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี”^๑

การคบมิตร คือมีความรักใคร่กันและกัน ระหว่างบุคคลกับบุคคล มีความเคารพกัน มีการคบกันด้วยความซื่อตรง จริ่งใจต่อกัน การคบกันด้วยความซื่อสัตย์สุจริตใจ เทียงธรรม เทียงตรงต่อเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรมเป็นเพื่อน เป็นคนดีมีความเฉลียวฉลาด ปราดเปรื่อง เขาเป็นมิตรที่สามารถช่วยให้สำเร็จผลประโยชน์ได้ตามที่ปรารถนา การเลือกคบคนดีมีคุณธรรม เป็นคนดีมีความรู้มาก การคบคนที่สูงส่งเป็นเพื่อน เป็นผู้มีสติปัญญาสามารถทำงานใหญ่ได้ ขงจื้อกล่าวว่า “พึงยึดมั่นในความภักดีแลสัจจา ไม่คบหาสหายที่ต่ำกว่า ครั้นมีความผิดก็ไม่กลัวการแก้ไข”^๒

การคบมิตร คือ ยึดมั่นในความซื่อตรงแลความซื่อสัตย์ ไม่คบหามิตรที่ต่ำกว่า คือคนที่มีจิตใจต่ำ เป็นคนถ้อยไม่สามารถเข้าใจการงานได้ เป็นคนละโมภเห็นแก่ได้ เห็นแก่กิน เป็นคนที่พูดมากเกินไปเกินความเป็นจริง เอาความไม่ได้ คนต่ำทรามมีความคิดไม่ซื่อตรง ไม่มีความอดทนต่อการงานและอากาศหนาวร้อน เป็นต้น คนเห็นแก่ได้ คือ เป็นคนคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัว พูดดีต่อหน้าหลังตั้งนินทา ต้องคบคนที่สูงกว่าตน คือ คนที่มีจิตใจสูง มีความละเอียดต่อความชั่ว มีความกลัวต่อความเลว คนที่มีคุณธรรมสูงและมีความรู้สูงกว่า สามารถให้คำปรึกษาได้ รู้เหตุผล รู้ผิดรู้ถูก รู้รับผิดชอบ เมื่อมีความผิดก็กล้าที่จะออกมารับผิดและยอมแก้ไขให้ถูกต้อง จื่อเซี่ยกล่าวว่า “ในการคบหามิตรสหายพึงมีสัจจะต่อวจา คนที่ทำได้เช่นนี้ แม้จะไม่เคยเรียนหนังสือ แต่ข้าก็ถือว่า เขาเป็นผู้ที่มีการศึกษาดีแล้ว”^๓

^๑ มิสโจ (เจือจันท์ อี้ชพรรณ), *ขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๐.

^๒ อมร ทองสุก, *คัมภีร์หลุนอวี่*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมหวัดร จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๔.

^๓ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๑๘.

คนที่พูดจริงทำจริง คือ ที่รักษาคำพูดเอาไว้ คนที่มีสัจจะต่อคำพูดนั้น แม้เขาไม่ได้ศึกษาอบรมในโรงเรียนชั้นดีมา หรือไม่มีปริญญาก็ตามที่ บุคคลต้องคบเขาผู้นั้นเป็นเพื่อนเพราะเขาเป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนมีแก่นสารดีอยู่ในตัว แม้เขาไม่ได้ศึกษาอบรมในศาสนา มา แต่เขาได้ศึกษาอบรมตามครอบครัวพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรืออยู่ในหมู่นักปราชญ์ราชบัณฑิต เขาสามารถเรียนรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ การฟังทางหู การมองเห็นด้วยตา การดมกลิ่นด้วยจมูก การรู้รสทางลิ้น การสัมผัสถูกต้องทางกาย เป็นต้น เมื่อบุคคลได้พบเห็นคนดีเช่นนี้ ต้องเคารพนับถือเขาเป็นเพื่อน เพราะเป็นผู้ได้อบรมศึกษามาดีแล้ว การคบคนดีเป็นมิตร มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์ มีความเคารพต่อความเป็นมิตรไม่ทอดทิ้งกัน คือคบกันจนต่างคนต่างตายจากกัน ถ้าเพื่อนไปในสถานที่อันตรายก็ต้องห้ามไว้ไม่ให้ไปในสถานที่นั้น ถ้าเพื่อนจำเป็นต้องไป ก็ต้องส่งเพื่อนไป คือร่วมเดินทางไปกับเพื่อน ถ้าเพื่อนเจ็บไข้ได้ป่วย ต้องช่วยดูแลรักษาพยาบาลเพื่อนด้วยความห่วงใย ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนที่พอกอยู่ที่บ้าน หรือที่โรงพยาบาลตามที่สามารถไปได้ ด้วยอยากให้เพื่อนหายจากโรคที่กำลังป่วยอยู่ แม้เพื่อนสหายถึงแก่กรรม ก็ไปเข้าร่วมในพิธีจัดงานศพของเพื่อน ด้วยเข้าร่วมบริจาคทรัพย์เงินทองเพื่อการช่วยกันในการจัดงานศพของเพื่อน และช่วยส่งศพของเพื่อนให้ถึงป่าช้าหลุมฝังศพหรือส่งศพให้ถึงเมรุ ถ้าเพื่อนไม่มีพ่อแม่พี่น้องหรือญาติที่เป็นผู้รู้จักกันต้องช่วยเป็นเจ้าภาพจัดงานดูแลทุกอย่างในงานศพของเพื่อนตั้งแต่ต้นจนจบงาน ขงจื๊อจะขึ้นอาสาว่า “ข้าจะเป็นคนรับผิดชอบงานศพเอง”^๔ การที่มีมิตรเป็นผู้ช่วยจัดงานศพทำบุญให้และส่งศพของเพื่อนไปที่ป่าช้าซึ่งเป็นสถานที่ฝังศพ หรือไปที่เมรุเผาศพให้เสร็จเรียบร้อย จะเป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับเพื่อนแม้เป็นการเห็นหน้าสุดท้ายแห่งชีวิตก็ตาม นับว่าเกิดมาชาตินี้คบเพื่อนไม่ผิด คือ คบมิตรได้ถูกต้องตั้งใจ มิตรที่รักกันไม่มีวันเสื่อมคลาย เจิ้งจื๊อกล่าวว่า “วิญญูชนจะคบเพื่อนด้วยพิทยา และอาศัยเพื่อนมาจรรโลงซึ่งเมตตาธรรม”^๕

ขงจื๊อกล่าวว่า ทางสำหรับคนดีนั้นมี ๓ ทางด้วยกัน แต่ข้าพเจ้าเองไม่เคยบรรลุถึงสักทางหนึ่งเลย การที่จะเป็นผู้มีความกรุณานั้น จะต้องไม่มีความกังวลใจใดๆ การที่จะเป็นฉลาดนั้น ก็จะไม่มีความวอยงสงสัยใดๆ การที่เป็นคนกล้าหาญ ก็จะต้องเป็นผู้ไม่มีความเกรงกลัวใดๆ นี่คือวิธีทางสำหรับคนดีมีอยู่ ๓ อย่างคือ มีความเมตตากรุณา ๑ มีความฉลาด ๑ มีความกล้า ๑ ถ้าหากว่ามีความกรุณา ก็ไม่ต้องมีความกังวลอะไรทั้งสิ้น เพราะคนเราถ้าหากว่ามีใจเมตตากรุณา ไปไหนก็สบายอกสบายใจ เพราะว่ามีเมตตาความรัก เมื่อเรามีความรักต่อบุคคลใด ในที่สุดเราก็สามารถชนะใจบุคคลนั้นได้ เมื่อเรารักเขา เขาก็จะรักเรา ฉะนั้น ถ้าเรามีเมตตา หอบแต่เมตตากรุณาไปเสมอ ไปที่ไหนก็มีแต่ความเมตตากรุณา หนาวเย็นอบอุ่นสบายใจ อย่างนี้ เราก็หามิตรได้ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ไม่จำเป็นต้องไปวิตกกังวลอะไรทั้งสิ้น ถ้าหากว่าเราเป็นคนฉลาด มีความรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง เราก็ไม่จำเป็นที่จะไปหวาดกลัวต่อปัญหาใดๆ ทั้งสิ้น เมื่อใครมีปัญหาใดๆ ถาม เราก็ไม่ต้องสะทกสะท้าน ไม่ต้องงวยงสงสัยปัญหานั้นๆ และสามารถตอบได้ทันที นี่ก็ความเป็นผู้ฉลาด ถ้าหากว่าเราเป็นคนที่มีความกล้าหาญ เราก็ย่อมจะไม่ต้องมีความหวาดกลัวไม่มีความเกรงกลัวใดๆ คนที่มีความเกรงกลัว ไปไหนก็กลัว ไปไหนก็ไม่กล้า อย่างนี้ ก็เพราะว่าขาดความกล้านั่นเอง^๖

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๔.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

^๖ จานงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต, ศ.พิเศษ, **ปรัชญาประยุกต์ ชุติน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๔๐.

บุคคลผู้มีความรู้แจ่มแจ้ง มีศิลปวิทยาการต่าง ๆ นานา แล้วช่วยเหลือคนด้วยปัญญา ความรู้ ด้วยการช่วยบอกสั่งสอนตักเตือนว่ากล่าว ให้คำชี้แนะ ให้คำปรึกษาแก่คนที่อยู่ใกล้และไกล พวกคนเหล่านั้นย่อมได้ประโยชน์ความรู้จากเขาแล้วเกิดรักใคร่สนิทสนมกัน เกิดความเคารพนับถือกัน แล้วมีการคบกันเป็นมิตร การคบมิตร หมายถึงการนับถือ รักใคร่ซึ่งกันและกัน ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือชนหมู่ใดหมู่หนึ่งที่อยู่ในสังคมชุมชน พวกเขาได้รับความรู้จากเพื่อนที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์แล้วย่อมช่วยแจกจ่ายศิลปวิทยาการนั้นไปสู่หมู่ประชาชนคนเหล่านี้นให้เป็นผู้สืบทอดต่อไปด้วยความรักใคร่กัน ด้วยใจคิดในเมตตาธรรม คือ อยากให้คนมีวิชาความรู้เพื่อการประพฤติปฏิบัติถูกต้อง ตามครรลองคลองธรรมแล้ว เกิดความเจริญและมีความสุขในชีวิตความเป็นอยู่ขึ้น และพวกเขาก็จะได้อสอนเพื่อนรุ่นหลังต่อไป คือ สอนกันสืบทอดกันเป็นร้อยพันหมื่นปีด้วยไม่มีวันที่จะหยุดนิ่งอยู่ ถ้าหากโลกนี้ยังมีเพื่อนมนุษย์อยู่ด้วยความเมตตาตากรุณาต่อกันเพราะเพื่อนที่เป็นคนดีมีคุณธรรม คือเมตตา ได้สอนวิชาคุณธรรมนั้นให้มาด้วยเมตตาธรรมแก่พวกเขา และพวกเขาก็ย่อมแจกวิทยาการรู้นั้นให้แก่เพื่อนด้วยเมตตาธรรมเหมือนกัน ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า

นักปราชญ์ต้องมีเมตตา คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน^๗ ได้แก่

เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู
 เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน
 เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก
 เมตตากับลูกเป็นความหวังดี
 เมตตากับราชาคือความภักดี
 เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ
 และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

การคบมิตร คือ การมีเมตตา เฉพาะแต่ละบุคคลผู้ที่มีนิสัยใจคอถูกอกถูกใจกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เนื่องจากมีเมตตาธรรมเป็นตัวเชื่อมให้คนคบกันเพื่อนได้นั้น คือเป็นคนรักใคร่กัน นับถือกันและเคารพกัน คนจะอยู่ได้ ในสังคมและโลกทั้งโลกตั้งอยู่ได้เพราะมีเมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลกไว้ มิตร คือบุคคลที่มีความรักใคร่กัน หมายถึงเอาบุคคลผู้ที่มีเมตตาต่อกัน ขงจื้อกล่าวว่า “อะไรคือเมตตา ตอบ ควบคุมตัวเอง คือ เมตตา คนบางคนปากบอกว่า มีใจเมตตา แต่การกระทำนั้น ต่างกันสิ้นเชิง”^๘ ลูกมีความรักพ่อรักแม่ ทำตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ ไม่ทำให้พ่อแม่ลำบากใจ เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ รู้ความทุกข์ยากของพ่อแม่ที่เลี้ยงตนจนเติบโตมา แล้วทำสิ่งที่ดีงามให้แก่พ่อแม่ เรียกว่า เป็นลูกกตัญญูรู้คุณของพ่อแม่ พี่น้องที่เกิดมาจากพ่อแม่เดียวกัน คือ เป็นผู้ที่มีสายเลือดเดียวกันหรือสายสัมพันธ์เดียวกัน แม้ผู้เป็นลูกพี่ลูกน้องก็ตามที่ ย่อมมีความรัก ความผูกพัน ความนับถือกัน และความเคารพต่อกัน มีความนึกถึงความเป็นพี่เป็นน้อง นึกถึงคนแซ่เดียวกัน มีความเมตตา รักใคร่กัน เรียกว่า ความผูกพันระหว่างพี่น้อง ผัวเมียคบกัน คือเป็นผู้มีความเมตตา รักใคร่กัน มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อกันและกัน คือรักเดียวใจเดียว รักกันไปจนแก่เฒ่าจนถึงถือนิมนต์ทำศพ

^๗ ดูใน มิสโจ (เจ็จันท์ อัครธรรม), ขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๙๔.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

กระบองยอดเพชร คือมีผิวเดียวเมียเดียว เมียไม่ประพฤตินอกใจผัว และผัวไม่ประพฤตินอกใจเมีย เป็นผู้มีความสัมพันธ์ที่ตระหว่างสามีภรรยา เรียกว่า ความรักของผัวเมีย

พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดลูกหญิงลูกชาย เป็นเพื่อนแท้ของลูก ๆ ย่อมมีความรักลูกเท่าชีวิตของตนหรือมากกว่าสิ่งอื่นใดในโลก แม้ชีวิตของตนพ่อแม่ก็ยอมเสียสละให้แก่ลูกได้ เป็นผู้รักลูก คือความรักที่มีแต่ให้แก่ลูก ๆ เพราะพ่อแม่ไม่ปรารถนาอยากได้อะไรจากลูก ให้การอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนดีของพ่อแม่ และพ่อแม่เป็นมิตรที่ดีของลูก ๆ ย่อมรักลูกเมื่อลูกมีความสุขสบาย เมื่อลูกมีทุกข์ ย่อมมีความห่วงหาอาวรณ์ มีความสงสาร และช่วยปลอบใจลูก ๆ ให้การรักษาดูแล พ่อแม่ย่อมดีอกดีใจ ตื่นเต้น เบิกบานใจ เมื่อเห็นลูกได้ดี และพ่อแม่คอยตามดูแลลูก ๆ สังเกตดูลูก ๆ ให้อยู่ในร่องในรอยที่ดี ให้ลูก ๆ มีความประพฤติดี พุดดี ทำดี ทำให้ลูก ๆ เป็นที่รักของพ่อแม่ และพ่อแม่มีความหวังดีแก่ลูก ๆ ของตน เรียกว่า เมตตา กับ ลูก ๆ คือ หวังดี

ราษฎรเป็นพสกนิกรของพระราชา เป็นผู้อยู่ใต้การปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนพระราชาเป็นบุคคลที่เอาชนะใจของประชาชนได้ พระองค์ทรงปกครองราษฎรด้วยธรรม มีความรักความเมตตาต่อพสกนิกรของพระองค์ ทรงเป็นมิตรที่ดีของราษฎร ทรงดูแลสุขทุกข์ของราษฎรของพระองค์ ทรงร่วมสุขร่วมทุกข์ คือในยามสุขทรงร่วมเสวยสุข ในยามทุกข์ทรงร่วมต่อต้าน ไม่ทรงทอดทิ้งราษฎรของพระองค์ เมื่อพระราชาทรงมีคุณธรรม อันดีงามแก่ชาวประชาข้าแผ่นดิน ดังนี้ ประชากรราษฎรทุกชั้นวรรณะ ต้องมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินของตน ข้าราชการไม่กดขี่ข่มเหงประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองของตน ไม่ฉ้อราษฎ์บังหลวง มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่การงาน สนองพระบรมราโชบายที่พระราชาได้ทรงวางไว้ ส่วนพ่อค้าประชาชนที่เป็นชาวไร่ชาวนา ประกอบอาชีพค้าขายด้วยสุจริตซื่อตรง เทียงธรรม ไม่คดโกง ไม่เอาเปรียบผู้ซื้อ ไม่กดราคาผลผลิตของชาวไร่ชาวนา ซื้อขายตามราคาที่เป็นธรรม ต้องเสียภาษีให้หลวงตามที่กำหนดไว้ ไม่หลีกหนีภาษีที่ต้องจ่ายเข้าคลังหลวงเพื่อทำนุบำรุงแผ่นดิน เรียกว่า เมตตา กับ พระราชา คือภักดี

สหาย คือ บุคคลที่คบกัน รักใคร่กันและนับถือกัน เป็นคนที่ร่วมทางกันเป็นผู้มีประโยชน์ร่วมกัน เป็นคนที่พึ่งพาอาศัยกัน ต้องมีคุณธรรม คือ มีความเมตตา ความซื่อตรง ความซื่อสัตย์ ความประพฤติดี ได้แก่ คิดดี พุดดี และทำดีต่อกันและกัน ในยามสุขร่วมกันเสพสุข และในยามทุกข์ร่วมกันต่อต้าน ช่วยเหลือกันต่อสู้ เป็นคนมีความไว้นับถือใจกัน คือ ไม่มีความระแวงต่อกัน เป็นเพื่อนกันต้องมีความไว้นับถือใจกัน ถ้าไม่มีความไว้นับถือใจกันก็ไม่ต้องคบกันเป็นเพื่อน เรียกว่า เมตตา กับ สหาย คือเชื่อใจ

คนอื่น คือคนที่ไม่ใช่พ่อแม่ ญาติพี่น้องหรือเพื่อนของเรา แต่พวกเขาเป็นเพื่อนห่าง ๆ คือเป็นเพื่อนบ้านที่ไม่เคยรู้จักกัน หรือ เป็นเพื่อนร่วมชาติ และเป็นเพื่อนร่วมโลกของเรา เป็นคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกับเรา เพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเรากับเขา เราต้องมีคุณธรรม คือ เมตตากับเขา มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรง เทียงธรรม ตรงต่อเวลาและหน้าที่ กตัญญูรู้คุณ อดทน อดกลั้น เรียกว่า เมตตา กับ คนอื่น คือจริงใจ

สรุปได้ว่า การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่ดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื๊อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ

ประจวบใจเป็นหนึ่งใน ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตา กับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๓.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ

ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกอบรมตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย ทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย”^๙

การคบกันเป็นเพื่อน ด้วยมีความสนิทสนมกันบ้าง ไม่สนิทสนมกันบ้างในประเทศจีนเป็นประเทศที่มีอยู่อารยธรรมเก่าแก่ของโลกหรือเป็นครูของชาวโลกก็ได้ มีประวัติศาสตร์ยาวนานและมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองตั้งแต่สมัยโบราณมา โดยเฉพาะปรัชญาในศาสนาขงจื้อที่อยู่ในสังคมชาวจีนมายาวนาน จนถึงปัจจุบันนี้ ชาวจีนที่อยู่ในประเทศและอยู่ต่างประเทศ พวกเขาย่อมประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนของปรมาจารย์ขงจื้อ มีคำสอนมากมายของท่านขงจื้อที่อยู่ในสายเลือดของคนจีนทุกคน หลักคำสอนในการคบมิตร เป็นต้น มิตรที่ต้องคบกันนั้น ต้องเลือกคบคนดีมีคุณธรรม คือ เพื่อนที่มีใจสูง มีใจกล้าที่จะเสียสละทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ชีวิตของตนยอมเสียสละได้ และมีใจกล้าที่จะรับผิดชอบในเมื่อทำผิด และจะแก้ไขการงานนั้นให้ดีขึ้น ส่วนพวกคนถ้อยเลวทราม เป็นคนที่จิตใจต่ำ ข้ำ เป็นคนมีจิตใจไม่ซื่อ ตระหนี่ขี้เหนียว เป็นคนขี้ลาด ไม่กล้ารับผิดชอบ เมื่อทำผิดมักหนีเอาตัวรอด และไม่กล้าแก้ไขเพราะกลัวเสียหน้า จะรู้จักคนได้ ว่าเป็นคนดีหรือคนเลว ให้ดูที่คำพูด และการกระทำของบุคคลนั้น ถ้าเขาพูดดีมีความหมายลึกซึ้ง เป็นคำพูดที่ไม่เปื้อนเปียน และการประพฤติดี มีกายสุจริต เป็นต้น

การคบมิตรนั้นไม่เลือกชั้นวรรณะ เป็นคนที่มีวัยวุฒิมีอายุหรือไม่ รูปหล่อไม่หล่อ สวยงามไม่สวยงาม เป็นคนรวยหรือคนจน มีหน้าตาขี้เหร่นำรังเกียจก็ตามที ถ้าเขามีคุณธรรมมีลักษณะสมบัติที่ดีงามถูกต้อง คือ เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ สุจริต เที่ยงธรรม มีสัจจะวาจา มีความกตัญญูรู้คุณ ก็สามารถเอาเป็นมิตรภาพกันได้ ในคัมภีร์เม่งจื้อ กล่าวว่า

มิตรภาพ ต้องตั้งอยู่โดยฐานปราศจากการคำนึงถึงอายุ ฐานความเป็นไปในหมู่ญาติ มิตรภาพซึ่งมีอยู่ในบุคคลใด หมายความว่า เราต้องการความดีของบุคคลนั้น นอกจากนั้นไม่มีเลย

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

การแสดงมิตรภาพต่อบุคคลที่ต่ำกว่าตน เท่ากับเป็นการให้ปัญญาและคุณธรรมต่อบุคคลนั้น จะเป็นมิตรภาพส่วนใด หากเป็นไปเที่ยงตรง มิตรภาพนั้นก็เที่ยงตรงเหมือนกัน^{๑๐}

ตามคำสอนที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ ก็จะกำหนดเอาเฉพาะความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลเท่านั้น ไม่ว่าบุคคลคนนั้นจะเป็นเชื้อชาติไหนก็ตาม จะเป็นญาติหรือมิใช่ญาติก็ดี ถ้าบุคคลนั้นมีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ก็สามารถคบกันเป็นมิตรได้ เป็นมิตรภาพกันได้ ด้วยไม่คำนึงถึงทรัพย์สินเงินทองหรือรูปร่างหน้าตาและวาจาคำพูด อาจารย์ขงจื้อจึงได้สอนให้มีแต่ไมตรีจิตมิตรภาพ ซื่อสัตย์ สุจริต เสียสละ อุตุน กตัญญูกตเวที และจงรักภักดี การที่เรามีคุณธรรมชื่อตรง อุตุนต่อความเหนื่อยยากลำบาก มีใจเย็นต่อการทำงานทั้งหนักเบา เสียสละทรัพย์สินสมบัติที่ตนมีเพื่อประโยชน์ของตนและประโยชน์ของคนอื่น และคนอื่นก็อยากคบเราเป็นเพื่อนเหมือนกัน

การคบคนดีเป็นมิตร คนดีนั้นย่อมทำแต่สิ่งที่ดีแก่เรา จะนำความสุขความเจริญมาให้ ช่วยแนะนำบอกทางที่ดีและบอกให้หลีกเลี่ยงสิ่งเลว มิตรดีมีคุณธรรมย่อมห่วงหาเพื่อนในยามมีภัยพิบัติ ช่วยดูแลรักษาทรัพย์สินให้เพื่อน ในยามเพื่อนมีความประมาท การคบคนดีเป็นเพื่อนได้มากคนยิ่งดี เพราะคนดี มีคุณธรรม มีวิชาความรู้ คือเป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก เป็นบัณฑิตที่เฉลียวฉลาดในกิจการงานทั้งปวง ย่อมช่วยเพื่อนในการงานต่าง ๆ ได้ คือการงานที่เป็นประโยชน์ของเพื่อนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ในหนังสือ ขงจื้อ มหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน ขงจื้อกล่าวว่า “สุขในการมีกัลยาณมิตรมากมาย นี่เป็นสุขที่ให้ประโยชน์ เป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๑๑}

กัลยาณมิตร คือมิตรที่ดีผู้มีวิชาความรู้ดี ผู้ได้รับการอบรมมาดีแล้ว เป็นผู้ชอบความยุติธรรม ไม่ชอบเอาไรต์เอาเปรียบและรังแกคนที่อ่อนแอกว่าตน เป็นคนรักความเป็นธรรมไม่โลภอยากได้ของคนอื่น เป็นผู้รู้จักเหตุผลและรู้จักของเราของเขา ไม่ชอบเอาเปรียบเพื่อน และเป็นผู้มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนเหล่าอื่น เป็นคนมีการเสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์เพื่อน และเป็นผู้มีความปรารถนาดี อยากให้เพื่อนได้รับความสุขเหมือนตน ขงจื้อกล่าวว่า “อะไร คือ กตัญญู คุณธรรม มิตร คือดี อะไรคือความดี ยกย่อง ให้เกียรติ คือภักดี บัณฑิตจะทำอะไรต้องนึกถึงคนอื่นก่อน อ่อนโยน ดี ประหยัด ยอม อ่อนน้อม คือคุณสมบัติของบัณฑิต”^{๑๒}

การคบมิตรซึ่งผู้ดีแต่ให้ทั้งทรัพย์สินเงินทองที่เป็นของนอกกายและวิชาความรู้ที่เป็นศิลปะวิทยาและปรัชญาในการคิด การพูด การทำ ด้วยมิได้ปรารถนาสิ่งใดจากเพื่อน เพียงอยากให้เพื่อนเป็นคนดี มีคุณธรรม กตัญญูกตเวที เป็นคนที่มีความสามารถเชี่ยวชาญในการงานและเป็นที่ตั้งตัวได้ในสังคม คือเป็นผู้ช่วยเหลือตัวเองได้ และมีความสุขในชีวิตความเป็นอยู่ ช่วยเพื่อนให้เป็นคนดีของสังคม

อะไร คือกตัญญู การช่วยสั่งสอนเพื่อน อบรมเพื่อนให้มีความรู้ มีจิตสำนึกในบุญคุณความดีของพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงตนมา และคุณความดีของพี่น้องที่ช่วยเหลือกันมา คุณครูอาจารย์ผู้ที่ได้อบรมสั่งสอนมา และคุณงามความดีของเพื่อนที่เคยพึ่งอาศัยกัน บุญคุณของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรง

^{๑๐} อ๋างใน เสฐียร พันธรักษ์, ศาสตราจารย์พิเศษ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖๗.

^{๑๑} มิสโจ (เจ็จันท์ อัครพรณ), ขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๗.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

ได้สร้างชาติสร้างแผ่นดินให้ได้เป็นที่อยู่อาศัยของปวงประชา พระองค์ปกครองด้วยธรรมและทรงทำให้แผ่นดินมีความสงบสุข และราษฎรมีความสุขสบายสุขสบาย

คุณธรรม มิตร คือ ดี มิตรที่มีความสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนตลอดเวลา ด้วยยึดเอาความเมตตาต่อเพื่อนเป็นหลัก มีความรักใคร่หวังดีต่อกัน ไม่ดูถูกดูหมิ่นเพื่อนและเอารัดเอาเปรียบกัน เป็นคนที่มีความเคารพซึ่งกันและกัน เสมอต้นเสมอปลาย เนื่องจากแต่ละคนย่อมปรารถนาประโยชน์สุขเพื่อตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง พวกพ้อง และชาติบ้านเมืองของตน แต่ประโยชน์สุขนั้นไม่สามารถจะเอื้อมมือเอามาได้ด้วยตนเอง จึงต้องพึ่งเพื่อนให้ช่วยเหลือในกิจการงานนั้น ๆ เพื่อการได้มาซึ่งสิ่งของที่ตนต้องการนั้น ๆ การคบกันเป็นเพื่อนก็เริ่มมีตั้งแต่นั้นมา คนที่จะต้องคบกันเป็นเพื่อนนั้นมีอยู่หลายอย่าง แต่ย่อลงเพียง ๒ อย่าง คือ คนดี กับ คนชั่ว คนดีควรคบเป็นเพื่อน ส่วนคนชั่วไม่ควรคบ ในคัมภีร์หลุนอวี่ ขงจื๊อกล่าวว่า “มีคุณธรรมจะมีโดดเด่นเดี่ยว และจักมีมิตรร่วมอุดมการณ์”^{๑๓} และขงจื๊อกล่าวว่า “มีร่วมอุดมการณ์ ก็มีอาจร่วมคิดอ่าน”^{๑๔}

การคบมิตร มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท เช่น การคบมิตรในบทบาทการเมือง การคบมิตรในบริบททางสังคม และการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้

๓.๒.๑ การคบมิตรในบริบททางการเมือง (Political) ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลยุทธ์เพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ด้วยมีการคบมิตรกับประเทศเพื่อนบ้านหรือมีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อยู่ใกล้และไกลออกไป ด้วยการดำเนินนโยบายเชิงรุกทางปรัชญา ทางทหารทูตกับมิตรประเทศเหล่านั้น และนโยบายทางกองทัพเพื่อรักษาความมั่นคงภายในและเพื่อไม่ให้ประเทศอื่นๆ นั้น รุกรานประเทศของตนได้ การเมืองการปกครอง ต้องปกครองประเทศด้วยเมตตาธรรม คือ หลักคุณธรรม ยุติธรรม จริยธรรม ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ ขงจื๊อกล่าวว่า การปกครอง ต้องทำตัวเป็นแบบอย่าง

ถ้าหัวหน้าไม่โลก	คนใต้ปกครองก็ไม่โลก
ถ้าหัวหน้าไม่ซื่อ	คนใต้ปกครองก็ไม่ซื่อ
ถ้าหัวหน้าไม่โหดร้าย	คนใต้ปกครองก็ไม่โหดร้าย
ถ้าหัวหนามีระเบียบ	คนใต้ปกครองก็ระเบียบ
ถ้าหัวหน้าทำบุญ	คนใต้ปกครองก็ทำบุญ ^{๑๕}

ขงจื๊อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ^{๑๖}

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก

^{๑๓} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๑๕๗.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๐.

^{๑๕} มิสโจ (เจ้อจันท์ อ๋อชพรรณ), ขงจื๊อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๕๑.

^{๑๖} Chung Yung, Book XX : 8.

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน
๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก
๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลัก

หลักความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้ สามารถสรุปได้ ๓ ระดับคือ ข้อ ๑ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ ๒, ๓, ๔, เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ ๕ เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้ คือตัวกำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลโดยปริยาย และยังถือเป็นหลักทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับครอบครัว โดยขงจื้อได้วางแนวทางในการปฏิบัติดังนี้^{๑๗}

๑. กษัตริย์พึงปฏิบัติต่อขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ขุนนาง และประชาชนพึงปฏิบัติต่อกษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดี
๒. บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยความเมตตา บุตรธิดาพึงมีความกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน
๓. สามีภรรยา พึงมีความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกัน
๔. วงศาคณาญาติพี่น้อง พึงสมัคสมาน ประองดองรักใคร่ต่อกัน
๕. มิตรสหายพึงมีความจริงใจต่อกัน

ถ้าหากสังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้ สังคมในครอบครัวย่อมสันติ เมื่อสังคมในครอบครัวสงบ ก็ยังผลให้รัฐมีความสันติสุขไปด้วย นอกจากนั้น ขงจื้อได้เสนอหลักการปกครองรัฐไว้ในคัมภีร์จุงหยู มีทั้งหลักนโยบายข้อราชการ นโยบายของการปกครองราษฎร นโยบายด้านการศึกษา นโยบายด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งนโยบายทางการต่างประเทศไว้อย่างสมบูรณ์รวม ๙ ประการด้วยกันคือ^{๑๘}

๑. ชิว ชิว ได้แก่การอบรมคุณธรรมให้มีในตน นั่นคือ ผู้ที่จะมาปกครอง จะต้องได้รับการอบรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรมมาก่อน จึงจะสามารถปกครองบ้านเมืองได้
๒. จุงเฮียง ได้แก่การยกย่องผู้มีความรู้ ความสามารถ ให้การยอมรับเข้ามาบริหารบ้านเมือง
๓. ชิง ชิง ได้แก่การปฏิบัติตามหน้าที่ต่อบุคคลผู้อยู่ในสังคมอย่างดี ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับทุกคน
๔. เก้งไต้ซั้ง ยกย่องขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในแผ่นดิน โดยไม่ดูแคลน
๕. ที่คั้งซั้ง ได้แก่การแผ่พระคุณ ในขุนนางชั้นผู้น้อย มีสุขร่วมเสพ มีทุกข์ร่วมต้าน ดังกษัตริย์โกวเจี้ยนแห่งแคว้นเยี่ย ก่อนที่พระองค์จะออกรบ มีทหารคนหนึ่งนำเหล้าหนึ่งไหมาถวายพระองค์ พระองค์รับสั่งให้เทเหล้าลงในแม่น้ำ พร้อมกับเชื้อเชิญให้ทหารทุกคนดื่มร่วมกัน ถึงแม้

^{๑๗} เสถียร โพธิ์นันทะ, **เมธีตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๘-๑๔๙.

^{๑๘} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๔๙-๑๕๑.

เหล่าเพียงหนึ่งให้ จะไม่ทำให้แม่น้ำในแม่น้ำเกิดรสอันหอมหวาน แต่ก็แสดงถึงความปรารถนาของจอมทัพที่อยากร่วมสุขร่วมทุกข์กับทหาร

๖. จี๋สู่มิ่ง ได้แก่ การแผ่ความรักในราษฎรเหมือนบุตรของตน

๗. ไ่แปะกัง ได้แก่ การสนับสนุนส่งเสริมให้ศิลปะอาชีพต่าง ๆ ให้เจริญรุ่งเรือง

๘. ยิวเอียงนึ่ง ได้แก่ การให้การต้อนรับแก่ชาวต่างแคว้นให้เข้ามาค้าขาย และสามัคคี

๙. ไฮ้จูไฮ้ว ได้แก่ การผูกมัดน้ำใจด้วยไมตรีในบรรดาเจ้าครองนครต่าง ๆ

ในหลักการปกครองทั้ง ๙ ประการนี้ สามารถสรุปได้ ๒ หลักใหญ่ ๆ คือ^{๑๙}

๑. หลักการทำหน้าที่ หรือเจ้จ้งหมิง โดยขงจื้อเห็นว่า ความยุ่งยากในสังคมเกิดจากการที่ไม่ทำหน้าที่ของตน หากไปก้าวล่วงหน้าที่ของคนอื่น หากสังคมมีการแบ่งหน้าที่อย่างเป็นระเบียบ และทุกคนทำตามหน้าที่ของตน สังคมย่อมเกิดระเบียบ ดังที่ครั้งหนึ่งฉีจ้งกงได้ขอความคิดเห็นทางการเมืองจากขงจื้อ ขงจื้อได้กล่าวว่า พระราชาต้องปฏิบัติตนให้สมกับพระราชา อำมาตย์ต้องปฏิบัติตนให้สมกับอำมาตย์ บิดาต้องปฏิบัติตนให้สมกับบิดา บุตรจะต้องปฏิบัติให้สมกับเป็นบุตร^{๒๐} ความหมายก็คือ ต้องการรักษาความเป็นระเบียบของสังคม ซึ่งต่างคนจะต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

๒. หลักการทำตามนิติธรรมนิยม หรือโล้ยตี้ เป็นหลักการที่ปกครองมาจากภายใน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความเชื่อถือในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม เมื่อคนเชื่อถือแล้ว เขาจะปฏิบัติตามเองโดยมิต้องบังคับ^{๒๑} ซึ่งเรียกว่า ปกครองโดยไม่ต้องปกครอง เพราะขงจื้อเชื่อว่า คนเราเกิดมาดีหรือชั่วนั้น ก็เพราะได้รับการอบรมต่างกัน จึงกล่าวว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างคุณธรรม มิใช่คุณธรรมสร้างมนุษย์^{๒๒} จึงสนับสนุนให้ประชาชน นำนิติธรรมนิยมประเพณีมาปกครองแทนกฎหมาย ดังที่ขงจื้อได้กล่าวไว้ว่า

ในการปกครอง ถ้าใช้กฎหมายอย่างเดียวปกครองประชาชน สร้างความเรียบร้อยด้วยอาญา ประชาชนไม่เพียงจะหลีกเลี่ยงกฎหมายเท่านั้น เขาจะไม่มี ความละอายต่อความชั่วด้วยความรู้สึกผิดของตนเอง ตรงกันข้าม ถ้าปกครองโดยใช้คุณธรรมนำประชาชน สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยนิติธรรมประเพณี ประชาชนจะละอายต่อความชั่ว รู้สึกผิดชอบของตนเอง ทั้งยังก้าวหน้าไปสู่ความดีเบื้องสูงอีกด้วย^{๒๓}

ด้วยเหตุผลตรงนี้ จึงพบหลักคำสอนของขงจื้อคำว่า “โล้ย” อันหมายถึงปกครองโดยนิติธรรมนิยมประเพณีอยู่หลายแห่ง ดังที่หลู่อายกงถามขงจื้อว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนรักใคร่

^{๑๙} ปรีชา ช่างขวัญยืน, บรรณาธิการ, *อารยธรรมสมัยโบราณ-กลาง*, (กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๑.

^{๒๐} The Analects, Book XII : 2.

^{๒๑} ปรีชา ช่างขวัญยืน, *อารยธรรมสมัยโบราณ-กลาง*, หน้า ๑๓๓.

^{๒๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, *เมธีตะวันออก*, หน้า ๑๕๖.

^{๒๓} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๕๖-๑๕๗.

ขงจื้อตอบว่า จงยกย่องคนสุจริต ห่างไกลคนทุจริต ประชาชนก็จะนิยมรักใคร่ หากยกย่องคนทุจริต ไม่นำพาต่อคนสุจริต ประชาชนก็จะหมั่นนิยมนรักใคร่^{๒๔}

เมื่อประเทศมีความสุขสงบเกิดสันติภาพขึ้น ประเทศต่าง ๆ นานา ก็อยากเป็นมิตร ประเทศด้วย ย่อมอยากจะเจริญสัมพันธ์ไมตรีทางการทูตเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และช่วยเหลือกัน ในเวลาที่มีภัยพิบัติทางธรรมชาติต่าง ๆ นานา มีอุทกภัย อัคคีภัย แผ่นดินไหว และภัยจากสงคราม เป็นต้น มิตรประเทศทั้งหลายสามารถช่วยเหลือกันได้ คือ การแสดงน้ำใจต่อกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ เมื่อประเทศที่เป็นมิตรกันมีความสุขความเจริญ ก็ร่วมกันช่วยเหลือประเทศที่ยากจนกว่า เพื่อพัฒนาให้เขามีความเจริญทัดเทียมกัน ถ้าหากแผ่นดินมีการปกครองด้วยทรราชย์ ผู้ธรรม แล้วชาวประชาย่อมเดือดร้อน เพราะคนขาดคุณธรรม ความรู้ความเข้าใจ เขาย่อมไม่ได้ใจประชาชน คือ ไม่ชนะใจวงประชาเหล่านั้น เขาย่อมไม่มีความเมตตาต่อราษฎรของตน และอำมาตย์ข้าราชการเบื้องบนมีการกดขี่ ข่มเหงข้าราชการเบื้องล่างลงมา ข้าราชการทุกระดับก็ได้กดขี่ประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองของตน เช่น มีการขูดรีดภาษี โกงภาษี ฉ้อราชบังหลวง เกณฑ์แรงงานใช้ให้ทำงานหนัก และริบทรัพย์สินของชาวบ้าน เป็นต้น เมื่อกษัตริย์ผู้นำผู้ปกครองเป็นทรราชย์เผด็จการ พระองค์ย่อมไม่มีคนดี คนซื่อตรง คนซื่อสัตย์หรือผู้เป็นบัณฑิต เป็นพหูสูตผู้มีคุณธรรมมาเป็นมิตรสหาย ตรงกันข้าม เขาย่อมมีคนชั่วเป็นเพื่อน คือ คนประจบสอพลอ คนกะล่อนและเป็นคนพาล ผู้ที่ไร้ความรู้ไร้ความสามารถเป็นมิตร เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นพึ่งไม่ได้ แม้ให้คำปรึกษาที่ผิด ๆ มองเหตุการณ์ไม่ออก บอกเหตุการณ์ไม่ได้ เป็นผู้ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ในที่สุดก็ล่มสลาย เหมือนจิ้งจอกช้องเต้ พระองค์เป็นทรราชย์เผด็จการ ทรงกดขี่ข่มเหงราษฎร เช่นฆ่า ขูดรีดภาษี เกณฑ์แรงงานประหารราษฎรให้ไปสร้างกำแพงเมืองจีนเป็นเหตุทำให้แรงงานเสียชีวิตเป็นจำนวนมากเพราะถูกบังคับให้ทำงานหนัก ผู้คนพลัดพรากจากบ้านช่อง พ่อแม่พลัดพรากจากลูก และสามีภรรยาหรือคนรักก็ต้องพลัดพรากจากกัน บางคนที่ต้องไปตายที่กำแพงเมืองจีนนั้นต้องพลัดพรากจากกันตลอดชีวิตด้วยไม่มีวันพบกันอีกเลย เนื่องจากพระองค์วางนโยบายการปกครองพระราชอาณาจักรแบบเผด็จการจึงทำให้ประชาชนทั่วประเทศไม่พอใจกับการปกครองของพระองค์และเกลียดชังพระองค์ จึงมีการต่อต้าน ต่อสู้เพื่อโค่นระบบปกครองของพระองค์ เมื่อจิ้งจอกช้องเต้ เสด็จสวรรคตแล้ว พระราชอาณาจักรของพระองค์ก็ล่มสลายไปตามกัน

มีคำสุภาษิตจีนได้กล่าวว่า การเมืองไม่มีมิตรแท้ และศัตรูถาวร มีแต่ผลประโยชน์เท่านั้นที่จริงแท้แน่นอน ตามนัยของคำสุภาษิตนี้ ทำให้เราเข้าใจได้ว่า ไม่ว่างานเล็ก หรืองานใหญ่ก็ตาม ต้องมีเพื่อนที่มีคุณธรรม ความดี มีสติปัญญามาช่วยทำการงานจึงสำเร็จประโยชน์ได้ ถ้าเพื่อนเก่ามีสติปัญญาไม่ถึงการงานนั้น คือไม่ทำการงานให้สำเร็จประโยชน์ได้ ก็ต้องหาเพื่อนใหม่มาทำการงานนั้น ให้ประสบความสำเร็จลุล่วงไปได้แต่โดยดี ดังนั้น บุคคลต้องมีเพื่อน มีการคบเพื่อนและพึ่งเพื่อนให้ช่วยทำการงานนั้น ๆ เพราะการงานบางอย่างนั้น เราไม่สามารถที่จะทำด้วยตนเองได้ ซึ่งส่วนมากเป็นการทำงานใหญ่โต

ฉะนั้น นักการเมืองต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ไม่พูดกลับไปกลับมา เป็นผู้ยึดมั่นในคำมั่นสัญญา คือ สัญญาต้องเป็นสัญญา ไม่สัญญาเพียงเพื่อเอาตัวรอดและเพียงการหลอกลวงเพื่อนและประชาชนให้ได้สิ่งที่ตนต้องการเท่านั้น แล้วกลับใจในภายหลังเหมือนฆ่าตัวตายเพราะ

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

เพื่อนและประชาชนไม่เชื่อใจเขาอีกต่อไป เขาต้องมีความซื่อตรงต่อกัน ซื่อตรงต่อเวลาและหน้าที่ ไม่ทำเพียงเพื่อเอาหน้า พอกลับหลังไม่ยอมทำการงาน ต้องทำดีทั้งลับหลังและต่อหน้าอย่างสม่ำเสมอ เป็นคนที่ไว้วางใจได้ เป็นผู้ที่ซื่อสัตย์สุจริตใจ สามารถช่วยทำการงานให้เพื่อนได้

การคบมิตรนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับนักการเมือง เมื่อไม่มีมิตรดีมีสติปัญญา ช่วยให้คำปรึกษา เขาไม่สามารถประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานได้ แม้เขาจะเป็นคนมีฝีมือเก่งกล้าสามารถแค่ไหน ก็ไม่สามารถทำงานใหญ่ได้เพราะเขาเป็นคนไม่มีคุณธรรม ไม่มีความกตัญญู ไม่มีความอดทน เป็นคนทรยศเพื่อน ไม่ฟังคำแนะนำของเพื่อน เขากลายเป็นคนโดดเดี่ยวในที่สุดเขาก็เอาตัวไม่รอด ถ้าหากว่าผู้นำประเทศหรือพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นนักการเมืองการปกครองไม่มีคุณธรรม เป็นคนละโมภเห็นแก่ได้ คิดแต่ประโยชน์ตน ไม่คิดถึงเพื่อนฝูง พวกพ้อง พี่น้องและชาวประชา ข้าราชการที่อยู่ใต้อาณัติก็พลอยเป็นคนอธรรมไปด้วย ผู้ใดใหญ่กว่า เก่งกว่า มีอำนาจกว่า ถืออำนาจบาตรใหญ่กดขี่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอกว่า เอาเปรียบเขา เช่นฆ่ากัน ไม่เคารพนับถือกัน ไม่คิดถึงประชาชนตาตา ๆ ตอนนั้น แผ่นดินก็ยอมลุกเป็นไฟ

ในยุคขุนชีวิต (ก่อน ค.ศ. ๗๗๐-๔๗๖) คนส่วนมากพากันละทิ้งคุณธรรม ทำตนไม่มีค่า มีแต่ราคาซื้อขายกันได้ พากันลืมความเป็นมนุษย์ มีความกระหายที่เป็นใหญ่เป็นโตอย่างไม่ลืมหูลืมตา โหดเหี้ยมทารุณ พ่อฆ่าลูก ลูกฆ่าพ่อ พี่น้องฆ่ากันเอง เป็นเพื่อนฝูงกันบนผลประโยชน์ทางการเมืองเท่านั้น จะทรยศหักหลังกันอย่างไรก็ได้ ขายได้ทุกอย่างแม้แต่ชาติบ้านเมือง ราษฎรเดือดร้อนทุกข์หอยมหญ้า บางคนถูกขูดรีดภาษีจนต้องหนีเข้าป่า แม้ถูกเสือกัดตายไปบ้างแล้ว คนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ยอมกลับเข้าเมือง^{๒๕} เมื่อผู้นำไร้คุณธรรม ความดี ไร้ความเมตตาปราณีแล้ว เขาย่อมไม่มีเพื่อนดี ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ มีแต่คนชั่วช้า ประจบสอพลอเพื่อนกับเขา อยู่รอบตัวเขา เป็นเพื่อนที่เห็นแก่ได้ อยู่เพื่อกอบโกยผลประโยชน์จากพวกชาวบ้านผู้เป็นเพื่อนดี ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ จงรักภักดี แต่เมื่อผู้นำและข้าราชการเลวทรามต่ำช้ากดขี่ข่มเหง รังแกแล้ว เพื่อนดี มีคุณธรรม มีเมตตาและมีความจงรักภักดีก็พากันหนีหน้าไม่ยอมพบเห็น แม้พวกชาวบ้านตาตา ๆ ที่อดทน อดกลั้นต่อการกดขี่ ขูดรีดไม่ไหว ก็พากันทั้งบ้านไปอยู่ในป่าดงดิบที่มีสัตว์ร้ายอาศัยอยู่ แม้พวกเขาโดนสัตว์ร้ายคาบไปกินบ้าง ก็ไม่ยอมกลับบ้าน ขงจื๊อถึงกับอุทานว่า “การปกครองที่รีดนาทาเร้นร้ายยิ่งกว่าเสือจริงหนอ”^{๒๖}

ตรงกันข้าม เมื่อนักการเมือง ผู้นำประเทศหรือผู้นำรัฐมีคุณธรรม อดทน กตัญญูรู้คุณ ปกครองประเทศหรือรัฐด้วยธรรม จงรักภักดี คบมิตรสหายมีแต่คนดี มีคุณธรรม ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ คิดถึงอกเราอกเขา รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ประชาชนย่อมมีเคารพรัก เชื่อฟังผู้นำ มีเมตตาธรรมต่อกัน เห็นอกเห็นใจกัน มีการคบกันเป็นเพื่อน รักใคร่ช่วยเหลือกัน ในยุคราชวงศ์โจว ก่อน ค.ศ. ๑๑๒๒-๒๔๙ ที่โจวกงบริหารบ้านเมืองอยู่นั้น นับว่าเป็นยุคทองของจีน ไม่มีใครอยากเป็นอาชญากร แม้มีคุก แต่ไม่มีคนติดคุกเลย มาตรการของกฎหมายไม่ต้องนำออกใช้นานกว่า ๔๐ ปี^{๒๗} การเมืองเป็นงานใหญ่ เป็นการทำงานหนัก เป็นการทำงานระดับชาติระดับประเทศต้องการมิตรเป็นคนขยันหมั่นเพียร มีสติปัญญา และซื่อสัตย์ สุจริตใจ เพื่อมาช่วยบริหารบ้านเมือง มีศิษย์ของขงจื๊อคนหนึ่ง ชื่อจื่อลู่อู ซึ่งเป็น

^{๒๕} มิสโจ (เจ้อจันท์ อ๋อพรรณ), ขงจื๊อหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ผู้ชอบงานการเมืองมาก ครั้นเขาออกมารับราชการ วันหนึ่งขงจื้อไปเยี่ยมเขา^{๒๘} พออย่างเท้าเข้าเขตแดนที่เขาปกครองอยู่ ก็อุทานว่า “อ้าวเอ๋ย เจ้าทำงานดีมาก ไม่เหนียวเหนียว” ครั้นเข้าไปในเมืองก็อุทานอีกว่า “อ้าวเอ๋ย เจ้าโอบอ้อมอารีต่อราษฎรมาก ไม่กระเบียดกระเสียนเลยเชียว” ครั้นเข้าไปถึงที่ทำงานของจื่อหลู่ ท่านอุทานเป็นครั้งที่สามว่า “อ้าวเอ๋ย เจ้าบริหารงานได้ดีขาดดีจริง ๆ นะ ไม่เข้าขามเย็นขามเลยหนอ” จื่อกั๊งรู้สึกทึ่งว่าอาจารย์ชมมากไปแล้ว เห็นที่จะต้องซักถามว่า ท่านอาจารย์ยังไม่ตรวจงานให้ทั่วถึงเลย ไยจึงกล่าวชมถึงสามครั้งสามคราเพราะอะไรหรือ เมื่ออาจารย์ได้ฟังคำถามของลูกศิษย์แล้ว

ขงจื้ออธิบายว่า เพียงแค่นี้ ก็แจ่มแจ้งแล้ว พอเราเข้าเขตแดนมา มองดูพื้นที่จัดไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย แม้หญ้าซึกเส้นก็หาดูยาก ระบบชลประทานดีเยี่ยม แค่นี้ก็รู้แล้วว่าเขาทำงานจริงจังเพียงไร ราษฎรศรัทธาจึงให้ความร่วมมือดีมาก^{๒๙} การที่นักการเมืองการปกครองมีเพื่อนดี มีคุณธรรม เป็นพหูสูตรได้ศึกษามาก มีสติปัญญา เป็นบัณฑิต ผู้รู้ในศิลปะการเป็นผู้นำและการปกครองบ้านเมือง เขาย่อมได้รับความรู้ความสามารถที่เขาได้คบบัณฑิตที่เป็นเพื่อนดีนั้นและเขาเป็นคนที่ฉลาดในศิลปะการปกครอง จัดระเบียบบ้านเรือน วางผังเมือง สร้างถนนหนทาง มีกำแพง ประตูคูเมืองป้องกันเพลิงไหม้บ้านช่อง มีระบบชลประทานดีเพื่อใช้สอยในระยะยาว

ขงจื้ออธิบายว่า ครั้นเข้าเมืองมา มองดูบ้านแต่ละบ้าน ล้วนมีกำแพงแข็งแรง บริเวณบ้านเรียบร้อยสะอาดตา ต้นไม้ใบหญ้าเขียวชอุ่มไปทั่วสวยงามน่าอยู่ เจริญตาเจริญใจ นี่ก็เพราะความโอบอ้อมอารีของเขา รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ไม่เกณฑ์แรงราษฎรเกินไป ให้ราษฎรมีเวลาเป็นของตนเองบ้าง ทุกคนจึงทำงานด้วยความเต็มใจ ผลงานเห็นชัดว่า ไม่ได้ทำแบบสุกเอาเผากินเลย^{๓๐} การคบคนดี มีคุณธรรม เป็นเพื่อนดี เป็นปราชญ์ผู้มีศิลปะในการบริหารบ้านเมือง มีศิลปะในการจัดสถานที่ และในการบริหารบุคคล เมื่อเขาคบปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญในการบ้านการเมืองเป็นเพื่อนแล้ว เขาย่อมเป็นคนที่มีฉลาดในการจัดกิจการบ้านเมือง มีสถานที่ทำการและสำนักงานของราชการ เป็นต้น ให้มีระเบียบเรียบร้อยและปกครองคนที่อยู่ใต้การปกครองของตน ให้รู้จักสามัคคีกัน รู้จักให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ให้เป็นเพื่อนรักที่ทำงานร่วมกัน

ขงจื้ออธิบายต่อว่า ครั้นเข้ามาที่ทำงานของเขา จงมองดูบริเวณสี่ สะอาดหมดจด สงบเงียบ เจ้าหน้าที่ต่างทำงานกันอย่างขะมักเขม้น แสดงว่า อีวบริหารงานเป็น รู้จักแบ่งงานให้ทุกคนรับผิดชอบ จึงได้รับความร่วมมือจากลูกน้องเป็นอย่างดี ต่างคนก็ตั้งใจทำงานในหน้าที่ของตน นี่ยังไม่หมดหรอกนะ^{๓๑} การคบมิตรดี มีคุณธรรม เป็นพหูสูตรได้เล่าเรียนมามากมาย เป็นผู้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นผู้ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ มีระเบียบวินัย เคารพตนเองและเพื่อน เขาก็ย่อมได้รับความรู้ดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต ผู้มีความรู้แตกฉาน รู้หลักวิชาการ เป็นบัณฑิตนักปราชญ์รอบรู้ในศิลปะการปกครอง เป็นคนมีน้ำใจต่อเพื่อน มีความเคารพรักใคร่ต่อคนเผ่าชรา ผู้หญิงและเด็ก ไม่ให้มีคนดูถูกดูแคลนแก่พวกเขา ให้พวกเขาได้อยู่อย่างมีความสุขสงบ เป็นนักการเมืองการปกครองที่

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓-๗๔.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

ฉลาด ต้องมีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่กดขี่ข่มเหงเพื่อน และไม่กดขี่ชุดริตราษฎร ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวง คือทำไปตามหน้าที่ที่ตนมีอยู่

จื่อลู่มีคำคมที่กินใจว่า “บัณฑิตต้องรับราชการนั้น ไม่ใช่มุ่งหน้าเข้ากอบโกยให้ร่ำรวย เพียงแต่อุทิศตนรับ ใช้ชาติบ้านเมืองของเขาให้สุดกำลัง ทำหน้าที่ลูกผู้ชายให้สุดกำลังเท่านั้น”^{๓๒} การได้นั่งใกล้ได้สนทนากับเพื่อนผู้เป็นพหูสูตรทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่รู้แล้วแต่ยังเข้าใจไม่ชัดเจน ก็จะได้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น และสิ่งใดที่ยังไม่รู้ก็จะได้รู้ เมื่อเขามีความรู้ ความเข้าใจแล้ว ได้เป็นผู้รู้ดี รู้อะไรควรและไม่ควรเป็นผู้มีความเห็นที่ถูกต้อง คิดไตร่ตรองพิจารณามีเหตุผล มีคุณธรรมความดี พุดจาสุภาพเรียบร้อย พุดจามีประโยชน์ต่อเพื่อน พุดจามีคำสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน กระทำการทำงานที่ซื่อสัตย์ตามครรลองคลองธรรม คือเป็นการงานที่สุจริต ไม่ผิดศีลผิดธรรม คือทำการงานด้วยกำลังสติปัญญา และกำลังกายของตน เป็นผู้มีความคิดดี พุดดี และทำดีต่อเพื่อน เป็นผู้มอบน้อมถ่อมตน เป็นผู้รักเพื่อน ไม่ลืมเพื่อนเก่า

มีอยู่ครั้งหนึ่ง อาจารย์กับศิษย์กอดเข้าด้วยกัน ท่านถามว่า ในชีวิตนี้อยากจะทำอะไรตามใจตัวเองบ้าง จื่อลู่ตอบว่า อยากเอาเสื้อผ้าและม้ากับรถ มาใช้ร่วมกับเพื่อนท่องเที่ยวไป หากชำรุดเสียหายเพราะใช้กันมากคนก็ซึ้งปะไร จะไม่ตำหนิเพื่อนๆ เลย^{๓๓} บุคคลที่เป็นคนดี มีการศึกษาดี มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ ซื่อตรง เทียงตรง เทียงธรรม มีกตัญญูกตเวที และรักดีต่อเพื่อน แม้เขาอยากจนเงินทอง แต่เขามีความรักใคร่ต่อเพื่อน อยากเอาใจเพื่อน เป็นคนช่างน่ารักแท้ คือเป็นผู้มอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนสนิทมิตรสหาย ต่อครูอาจารย์ รู้รักประชาชน รู้คุณของแผ่นดินและประเทศชาติ ส่วนคนชั่วช้า ไร้คุณธรรม ความดี ไม่มีเมตตา ไม่มีสติปัญญา แม้เขาได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก แต่จิตใจของเขาไม่ได้อบรมมาดี คือจิตใจของเขายังดิบอยู่ เป็นผู้มีความเห็นผิดคิดผิดต่อเพื่อน ไม่เอาเพื่อน เยอหยิ่งดูถูกเพื่อนว่าไม่ถึงตน ดูแคลนเพื่อนว่ามีความรู้ด้อยกว่าตน การคบเพื่อนนั้น บุคคลทุกคนย่อมอยากเลือกคบแต่คนดีมาเป็นเพื่อน แต่คนหลายคนที่อยู่ในโลกนี้มีทั้งคนดี คนไม่ดี บางคนเป็นคนดีเพราะมีพ่อแม่เป็นคนดีอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่ยังเล็ก บางคนเป็นคนดีเพราะมีครูอาจารย์ช่วยอบรมให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ส่วนบางคนเป็นคนไม่ดีเพราะเป็นผู้โอ้อวด เยอหยิ่ง จ้องทอง ถือตัว มักดูถูกคนอื่น มีอะไรเล็กน้อยก็ทำเป็นตอตกใจ เมื่อไม่ได้ก็เสียอกเสียใจ เป็นคนขี้อิจฉาริษยา แม้เรียนได้เป็นบัณฑิตแต่เป็นคนมีจิตใจต่ำทราม พุดดีทำดีต่อหน้า แต่สามารถรู้กิริยาอาการของเขาได้ทางใจ การคบคนประเภทนี้เป็นเพื่อน จะทำให้ป่วยการเพราะมิตรชนิดนี้มักป่วยการเมื่อมิตรเอาแต่ได้ เมื่อคบกับเขาแล้วก็จะดึงเราให้ล่มจมด้วย ดังนั้น คนเราต้องได้คบมิตรดี มีคุณธรรม เป็นพหูสูตร ผู้สติปัญญา เราย่อมเป็นบัณฑิตนักปราชญ์ได้รู้ทันเล่ห์เหลี่ยมคน ในหนังสือ ขงจื๊อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน ท่านขงจื๊อสอนศิษย์ว่า

ถ้าเรารักความมีเมตตากรุณา แต่ไม่ฝึกฝนให้ถ่องแท้ว่า ความเมตตากรุณาที่จริงนั้น ควรแสดงออกอย่างไรจึงเหมาะสม ก็จะถูกกลายเป็นความสงสารและความสืเนหา ที่พาให้หลงใหลโง่งมไปกับความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในความมารยาสาโดยของคนถ้อย^{๓๔}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

บุคคลที่คบมิตรดี มีคุณธรรม มีสติปัญญาความรู้ความสามารถและตนเอง ต้องเป็นบัณฑิต นักปราชญ์ด้วย เมื่อสมัครใจรับตำแหน่งทำงานช่วยเหลือประชาชนแล้วต้องทำด้วยความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ คือทำความช่วยเหลือด้วยความบริสุทธิ์ใจ ด้วยความจริงใจไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น คือมีความเสียสละทั้งทรัพย์สินและกายใจ คือเป็นคนมีเมตตากรุณา มีน้ำใจกว้างขวาง ด้วย ยอมรับการชี้แนะ และคำปรึกษา พร้อมทั้งคำติชมจากเพื่อนทั้งคำดีและไม่ดี ด้วยใช้วิจารณ์ญาณ ไตร่ตรองพิจารณาหาความจริง ไม่จริง มีเหตุผลและมีประโยชน์ เพื่อจะได้เอาความคิดของเพื่อน มาร่วมกับความคิดของตนแล้วปรับปรุงการทำงานของตนให้ดีขึ้น พร้อมทั้งเป็นคนมีคุณธรรม ใช้ สติปัญญาเป็นอาวุธแยกแยะบุคคลที่เป็นคนดีและคนชั่วให้ออกจากกันเพื่อจะได้ใช้ให้คนดีทำการ งานอะไรและคนชั่วทำงานอะไร คนดีควรฟังและเชื่อคำติชม คำปรึกษาต่าง ๆ นานา แต่คนชั่ว ข้างไม่ควรฟังคำพูดของเขามากนักเพราะคนชั่วเป็นไม่มีคุณธรรม มีความคิดชั่ว คิดเอาแต่ได้ ถ้าคบ เขามาก ๆ ก็จะถูกเขาดึงดูดให้ไปตามเขาได้ ในสุดท้าย ก็ต้องเสียผู้เสียคนและเสียทั้งการงานด้วย คือ เสียรู้บุคคลชั่ว ข้าง ดูเรื่องปลากับนกยาง พวกปลาเสียรู้นกยางจึงนกยางล่องไปกินจนหมดทั้งหนอง แต่ปูเฒ่าตัวเดียวช่างสังเกตดูเหตุการณ์ ใช้สติปัญญาไตร่ตรองตามดูสถานการณ์อยู่ในที่สุดก็รอดตายมา ได้ ด้วยปูได้บีบคอขานนกยางให้ตายไป ดังนั้น ผู้ปกครองต้องใช้สติกับปัญญา ระลึกรู้จักคิดและรอบรู้ รู้จักบุคคลตามการพูด การกระทำของบุคคลนั้น ๆ ดูริยาท่าทางเขา และตรวจดูตัวเองขาดตก บกพร่องอะไรบ้าง ถ้าบุคคลมีสติปัญญาอ่อนไว้อยู่ในตัวแล้ว เขาสามารถรอบรู้ทันได้ทุกสถานการณ์ที่ กำลังเกิดขึ้นและจะเกิดขึ้น ท่านขงจื้อสอนศิษย์ว่า

ถ้าเรารักที่จะมีปัญหา แต่ไม่ฝึกฝนให้ถ่องแท้ว่า ปัญหาที่ถูกต้อง คืออะไร ใช้ปัญญา อย่างไม่จริงจังจะเหมาะสม ก็กลายเป็นคนหลักลอย ไม่มีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ถ้าเรารักที่จะมีสัจจะ แต่ ไม่ฝึกฝนให้ถ่องแท้ว่า สัจจะที่แท้จริงนั้นจะนำมาใช้อย่างไรให้เหมาะสม ก็จะกลายเป็นคนเชื่อ คนง่าย ถูกหลอกร้าไปให้ร้ายตนเอง เตือนรื้อนผู้อื่นเสมอไป ถ้าเรารักที่จะตรงไปตรงมา แต่ไม่ ฝึกฝนให้ถ่องแท้ว่า ควรมีศิลปะในการใช้อย่างไรจึงจะถูกกาลเทศะ ก็จะกลายเป็นบ้าบิ่น เทียว ก่อวินาศกรรมไปด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา ถ้าเรารักที่จะเด็ดเดี่ยวมุ่งมั่นไม่ท้อถอย แต่ไม่ ฝึกฝนให้ถ่องแท้ว่า เราจะผ่อนสายพานอย่างไรว่าจึงจะล่อยลอมอยู่ไม่ตกลงมา ก็จะกลายเป็น คนดื้อรั้นตันทุรัง ต้องพบกับการตอบโต้ ซึ่งเป็นอันตรายต่อเราเอง หากแคว้นใดต้องการให้เรา สองคนพิสูจน์ทฤษฎีการเมือง เราจะต้องรอศึกษาดูก่อนเหมือนอย่างที่คุณอื่นชอบพูดเมื่อถูก ถาม เพราะเรารู้อย่างถ่องแท้แล้วว่า เราจะลงมืออย่างไร เริ่มต้นที่ตรงไหน ไม่เสียเวลาเลย แต่ ถ้าไม่มีใครต้องการเรา เราก็ไม่เตือนรื้อนเพราะเราไม่ต้องการลาภยศแม้แต่นิด^{๓๕}

นักการเมืองต้องมีคุณธรรม มีจริยธรรม มีสัจจะซื่อตรง สุภาพอ่อนโยน เสมอต้นเสมอ ปลาย มีเพื่อนดี มีคุณธรรม มีสติปัญญา เขาต้องเคารพหลักคุณธรรมเหล่านี้ให้เคร่งครัด เพื่อทำการ งานของตนเปรียบเทียบกับดูตามประวัติศาสตร์ที่ยาวนานที่บรรพบุรุษได้ กำหนดนโยบายในการปกครอง บ้านเมืองในอดีตเอามาบูรณาการผสมผสานกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบันเพื่อให้ได้ประสพ ผลสำเร็จในหน้าที่การงาน และตรวจดูเสบียงกรัง ข้าวปลาอาหารต้องมีสมบูรณ์พูนผลตามหลักของ ปราชญ์ตั้งแต่โบราณมา และเขาต้องระมัดระวัง ตรวจสอบดูการงานให้สม่ำเสมอ

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕ - ๗๖.

บุคคลผู้นำประเทศต้องมีคุณธรรม ความดี มีสติปัญญา ไหวพริบและมีการคบเพื่อนดีมีคุณธรรม มีเมตตารักใคร่ มีน้ำใจต่อเพื่อน เขาต้องบริหารบ้านเมืองด้วยความซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน และผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา เคารพกฎหมายบ้านเมือง และมีระเบียบวินัยเคร่งครัด ไม่มีความลำเอียงอคติ เพราะเลือกที่รักมักที่ชัง ใช้สติปัญญา มีความยุติธรรม ไม่เกรงกลัวต่ออิทธิพลใด ๆ ผิดว่าไปตามผิด ถูกก็ว่าไปตามถูก ผู้ที่ผิดต้องลงโทษ ส่วนคนที่ถูกต้องให้บำเหน็จ เป็นคนสงบเสงี่ยม เจียมตัว ไม่คุยโว โอ้อวด มีการตระเตรียมเสบียงและกำลังให้พร้อม เมื่อเวลามีศึกสงครามก็จะใช้ได้ทันเวลา

๓.๒.๒ การคบมิตรในบริบททางสังคม (Social) ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่ในสังคม สั่งสอนคนให้เป็นผู้มีสติปัญญา ให้เป็นคนมีความรู้ความสามารถที่จะช่วยเหลือคนให้ติดต่อกันได้ เชื่อมประสานกันอยู่กับคนในสังคมได้ เพื่อช่วยอบรมสั่งสอนคนให้เป็นคนดีของสังคม สอนให้เป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ มีความกตัญญูรู้คุณ มีความอดทน ความจงรักภักดี ความจริงใจ เชื่อใจต่อเพื่อน เป็นผู้ช่วยเหลือเพื่อนในยามคับขัน และช่วยเหลือเพื่อนในสังคมให้เป็นคนดีของสังคม ช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติให้อยู่รอดปลอดภัย เป็นผู้ช่วยชี้แนะให้คำปรึกษาแก่เพื่อนที่ประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ นานา มีการเที่ยวกลับเที่ยวบาร์ เที่ยวผู้หญิง ต้มสุราเครื่องมีนเมา เสพยาเสพติดและคบมิตรชั่ว เป็นต้น ให้ช่วยอบรมชาวบ้านให้มีความรู้ความเข้าใจเพื่อดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ให้มีความสุขทางกายและสุขทางใจ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ในหนังสือขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน ศิษย์ของขงจื้อคนหนึ่ง ชื่อจื่อเอวี่ยน ซึ่งเป็นข้าราชการผู้ปกครองบ้านเมือง เขาได้กล่าวว่า “วิถีชีวิตของคนเรา มีกายและใจสองระบบ ถ้าสนใจระบบใดระบบหนึ่งมากเกินไป อีกระบบหนึ่งย่อมขาดดุล สิ่งใดขาดดุลสิ่งนั้นย่อมไม่ยั่งยืน ความสุดโต่งจึงไม่ดี ฉะนั้นแล”^{๓๖}

คนเราเกิดมาไม่ได้สนใจเรียนรู้เรื่องปัญหาชีวิตว่าเป็นมาอย่างไร มีอะไรบ้าง เขามีความปรารถนาอยากได้ความสุข ไม่ชอบความทุกข์และไม่รู้ว่าความทุกข์เกิดมาจากอะไร เมื่อมีความเกิดขึ้นเขาก็ไปบนบานศาลกล่าว เช่นไหว้ขอให้ความทุกข์นั้นหายไป และขอความสุขจงเกิดขึ้นแก่เขา ที่จริงเขาต้องเรียนรู้ให้เข้าใจความจริงแท้แน่นอนระหว่างกายกับจิต ที่มันมีความสุขทางกายกับใจนั้น มันเกิดขึ้นได้อย่างไร และที่มันมีความสุขเกิดขึ้นทางกายกับใจนั้น มันเกิดขึ้นได้อย่างไร เมื่อเขาได้เรียนรู้แล้ว เขาสามารถประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องได้ คือ หลีกเลี่ยงเหตุให้เกิดทุกข์และประพฤติปฏิบัติเหตุให้เกิดความสุขแก่ตน ฉะนั้น การคบมิตรที่เป็นพหูสูต คือผู้ได้เรียนรู้ได้ศึกษาวิชาความรู้มาาก ก็จะได้เป็นที่พึ่งทางสติปัญญาของเขาช่วยชี้แนะให้ทางออก บอกทางได้แก่การอยู่ในสังคม การงานของสังคม และการจัดพิธีต่าง ๆ ในสังคมต้องมีเพื่อนดีช่วยทั้งนั้น

คนทุกคนต้องเรียนรู้และเข้าใจคนให้ชัดเจน คือรู้จักคนที่จะต้องคบกันเป็นมิตรสหาย และรู้จักระบบชีวิตของตนเพื่อได้บริหารกายใจให้ถูกวิธีและเพื่ออยู่ในสังคมกับเพื่อนและคนอื่นได้อย่างมีความสุข คือ เข้าสังคมกับเขาได้ด้วยไม่มีความขัดข้องกับเพื่อนและคนรอบข้างตน เจิ้งจื่อ สอนศิษย์ว่า “คนเรานั้น ต้องมีความเด็ดเดี่ยวจริงจังที่จะไปให้ถึงเป้าหมายแห่งชีวิตอันอุดมธรรม

^{๓๖} มิสโจ (เจ้อจันท์ อัครพรณ), ขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๔๖.

ไม่ถอยเลยจนก้าวเดียว แม้จะต้องแบกภาระอันหนักหน่วงในการที่จะไปถึงจุดหมายปลายทางที่ใกล้เพียงใดก็ตาม”^{๓๗}

การงานสังคมนั้น เป็นการทำงานที่ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง เป็นบุคคลที่ต้องช่วยเหลืออนุเคราะห์กันแก่เพื่อนดี มีคุณธรรม เนื่องจากเพื่อนคนนั้น บางคนเก่งกล้าสามารถ มีร่างกายแข็งแรงมีสติปัญญา ปฏิภาณไหวพริบดีสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และช่วยเหลือผู้ที่เป็นเพื่อนได้ด้วย แต่บางคนไม่อาจช่วยเหลือตัวเองได้เพียงพอ เพราะเป็นผู้มีร่างกายอ่อนแอบ้าง มีสติปัญญาน้อย และปฏิภาณไหวพริบไม่ทันเขาบ้าง เป็นผู้มีความแข็งแรงและใจไม่อาจทันเขาได้ เขาไม่สามารถอยู่ในสังคมเขาได้ จึงต้องการความช่วยเหลือจากเพื่อนของเขา

การมีเพื่อนดีมีน้ำใจ เขามักจะกระตือรือร้น ช่วยเหลือการงานสังคมต่าง ๆ ตามแรงกายใจ และทรัพย์สินเงินทอง ด้วยมีเมตตาต่อเพื่อน เขาไม่ยอมให้เพื่อนของตนทำการงานหนักแต่ผู้เดียว มีงานแต่งสมรส งานบุญประจำปี งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญบ้าน หรืองานราชการประจำปี เขาต้องไปช่วยแบ่งภาระหน้าที่การงาน ช่วยให้กำลังใจเพื่อน และช่วยทำการงานของเพื่อนคนละไม้คนละมือ ด้วยความรักใคร่ คือรู้จักสามัคคีกัน ไม่อาจนิ่งเฉย คือนิ่งดูตาย และไม่สามารถนิ่งนอนใจได้ เมื่อมีการงานสังคมเกิดขึ้น ด้วยความรัก ความห่วงหาอาทร ความรักความสงสาร รู้สำนึกในหน้าที่ของตนว่า ต้องช่วยเหลือกันเพื่อทำให้การงานของพวกเราในครั้งนี้ สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้โดยดี

เจ้จื่อสอนศิษย์ว่า “ความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นหน้าที่ของทุกคน จะหลีกเลี่ยงมิได้ จนกว่าชีวิตจะหาไม่”^{๓๘} เราทุกคนเป็นผู้ติดหนี้เพื่อนมาตั้งแต่เกิด ต้องมีความเมตตากรุณาต่อคนทั่วไป ต้องร่วมสุขร่วมทุกข์ คือ เวลามีสุขก็ร่วมกันเสพสุข แต่เวลามีทุกข์ก็ช่วยกันต่อต้าน ช่วยกันต้านทาน ช่วยกันต่อสู้ ไม่หลีกเลี่ยงหนีเอาตัวรอด ต้องลงมือลงไม้ลงขันช่วยเหลือกัน ถ้ายังมีลมหายใจ ไม่ทอดทิ้งเพื่อนในยามทุกข์ ร่วมประชุมกันกับเพื่อนฝูงเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่เคยทำกันมา ตั้งแต่รุ่นปู่ตายาย ล้วนเป็นงานสังคมทั้งสิ้น เช่น งานกินเลี้ยงพบปะสังสรรค์กับเพื่อนเก่าเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หรือร่วมจัดงานการกุศลเพื่อรวบรวมเงินสำหรับช่วยเหลือกัน เข้ามูลนิธิช่วยเหลือผู้สูงอายุ ลูกกำพร้า และสตรีหม้าย เป็นต้น เจ้จื่อกล่าวว่า “อนุรักษประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามไว้ เอาใจใส่ผู้สูงอายุและแม่หม้าย อีกทั้งลูกกำพร้าอย่างจริงจัง สังคมจักถึงซึ่งอุดมธรรม ถ้าไม่ทอดทิ้งกันและกัน”^{๓๙}

การรู้จักเกรงใจเพื่อน แม้ในเวลาพูด หรือเวลาทำในเวลาเพื่อนให้สิ่งของบางอย่าง ก่อนจะรับเอาสิ่งของนั้นต้องคิดให้รอบคอบว่า ควรรับหรือไม่ควรรับ ถ้าเป็นสิ่งของจำเป็นแก่การเลี้ยงชีพเป็นควรรับพอสมควร คือ พอประทังชีวิต กว่าเราจะหามาได้ สิ่งของที่ไม่จำเป็นไม่ควรรับกัน เพราะการเกรงใจกันเป็นมารยาทของคนดี ครั้งหนึ่ง เมื่อเจ้จื่อยังมีได้รับราชการ ได้ทำนาอยู่ในแคว้นหลู่ เจ้าผู้ครองแคว้นหลู่ให้คนนำของมาประทาน เจ้จื่อไม่ยอมรับ ขุนนางที่อัญเชิญของมาประทานกล่าวเตือนด้วยความหวังดีว่า “เจ้านายประทานท่านเองโดยท่านมิได้ขอ ทำไมจึงรับมิได้เล่า จงรับไว้เสียเถิด” ท่านตอบว่า “ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า ผู้ที่รับของจากผู้ใดก็ต้องเกรงใจผู้นั้น เพราะผู้ให้มักจะอวดดี

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘

และมีจุดมุ่งหมายเสมอ ถึงแม้พระองค์จะมีได้เป็นเช่นว่า แต่ข้าพเจ้าจะหลีกเลี่ยงการเกรงกลัวพระองค์ได้หรือ อีกประการหนึ่ง หากข้าพเจ้ารำรวยแต่ต้องเกรงกลัวผู้หนึ่งผู้ใดแล้ว ข้าพเจ้ายอมยากจนโดยไม่ต้องสยบต่อผู้ใดดีกว่า สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขถ้าทำได้ตามนี้”^{๔๐}

ในสังคมมนุษย์นั้น เนื่องจากคนมีสติปัญญา ความรู้ความสามารถไม่เท่าเทียมกัน จึงแบ่งคนให้มีหลายชั้นวรรณะ แต่รวมไว้เพียงสองวรรณะใหญ่ คือคนรวย กับคนจน คนรวยไม่สามารถเป็นเพื่อนดีกับคนจนได้ ถ้าคนรวยกับคนจนเป็นเพื่อนกันได้ ก็เพียงแค่เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายเท่านั้น คนรวยมีทรัพย์สินทองมากมาย มีสติปัญญาเป็นพหูสูตร ได้เรียนได้ศึกษามีความรู้สูง พร้อมมีหน้ามีตาในสังคมคนชั้นสูง มีคนยกย่องสรรเสริญ เป็นผู้ดี มีอำนาจวาสนา คือเมื่อมีทรัพย์สินแล้ว ย่อมทำอะไรๆ ได้ตามใจชอบ แม้การกระทำของตนนั้น จะกระทบกระทั่งกับคนอื่นก็ไม่สนใจ ส่วนคนจนเป็นผู้ขัดสนทรัพย์สินเงินทอง เป็นคนใช้แรงงานเพื่อเลี้ยงชีพ มักถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากพวกคนรวย ด้วยถูกกดค่าแรงงานบ้าง ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาผลผลิตทางกสิกรรมบ้าง กดราคาผลผลิตชาวประมงบ้าง ทำให้คนรวยชอบแต่ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และเกลียดความไม่มี ลาภ ไม่มียศ นินทา และทุกข์ เพราะฉะนั้น พวกคนจนหรือคนที่ต่ำต้อยกว่า มักประสบสอพลอ เอาอกเอาใจพวกคนรวยหรือพวกผู้ดีสกุล น่ารังเกียจมาก เช่น พวกขันทีในราชสำนักจีนโบราณ เป็นต้น

วันหนึ่ง จ้อกั้งขอความเห็นอาจารย์ว่า “คนจนก็อย่าประจบคนรวย คนรวยก็อย่าเหยียดหยามคนจน ท่านอาจารย์เห็นเป็นอย่างไร” อาจารย์ตอบว่า “ก็ดีหรือก แต่ถ้านคนจนรู้จักทำจิตใจให้เป็นสุข คนรวยไม่หลงในโลกียะสุขจนเกินไป สนใจศึกษาธรรมจริยา จนเป็นผู้อุดมธรรมก็จะดีกว่านะ”^{๔๑}

ถ้านคนรวยกับคนจนทั้งสองประเภทนี้ มีการศึกษาเท่าเทียมกัน พวกเขาก็สามารถเป็นมิตรที่ดีต่อกันได้ แต่มันเป็นเหมือนธรรมชาติกลั่นแกล้งบันดาลให้ คือ ตั้งแต่โบราณกาลมาจนถึงปัจจุบันนี้ การศึกษานั้นต้องใช้จ่ายเงินทองเป็นจำนวนมาก ทำให้พวกลูก ๆ ของคนจนไม่มีโอกาสในการศึกษาเท่าเทียมกันกับคนรวยได้ มีแต่อาจารย์ขงจื้อเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ให้โอกาสการศึกษาแก่พวกลูกคนจน ขงจื้อมักปรารภว่า “ใครจะให้ค่าให้ครูน้อยหรือมาก ก็ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง อบรมก่อนสอนทีหลังอย่างเสมอภาค”^{๔๒}

ขงจื้อสอนทั้งคนจนและคนรวยเสมอเหมือนกันหมดด้วยไม่เอาเงินทองเป็นสำคัญ ถ้าลูกคนรวยก็เอาเงินพอประมาณ และพวกลูกคนจนก็มีสิ่งของเล็กน้อยเพียงเพื่อแสดงการเคารพต่อท่านอาจารย์ก็ได้ เมื่อคนมีการศึกษาแล้วมีความรู้เหมือนกันทั้งคนรวยและคนจนก็สามารถคบกันเป็นเพื่อนได้ เพราะพวกเขามีวิชาความรู้ มีศิลปะวิทยาการเหมือนกัน คือคิดเป็น พูดเป็น และทำเป็นในสิ่งที่ดีไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่ดูถูกดูแคลนกัน ให้ความเคารพต่อกัน มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น ผู้นำประเทศที่ดี มีคุณธรรม มีสติปัญญา ต้องให้คนทุกคนที่อยู่ในสังคมได้การปกครองของตนได้ศึกษาวิชาการและมีความรู้ความเข้าใจทุกคนด้วยไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อพวกเขามีการศึกษาเท่าเทียมกัน พวกเขาก็ได้เป็นคนดี มีคุณธรรม คือเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม คือเป็นคนคิดเป็น พูดเป็น

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

และทำเป็น รู้อะไรถูกอะไรผิด อะไรควรพูดไม่ควรพูด และอะไรควรทำไม่ควรทำ ชอบพูดแต่คำที่ไพเราะเพราะพริ้ง เสนาะหูผู้ฟัง และทำสิ่งที่ดีงาม คือ สิ่งที่ตนชอบและถูกอกถูกใจของเพื่อนด้วย

จื่อก่งพูดกับอาจารย์ว่า “ศิษย์ไม่ชอบเบียดเบียนใคร และก็ไม่ชอบให้ใครมาเบียดเบียนศิษย์” ขงจื้ออุทานว่า “ยากมาก ยากมาก แม้เราจะทำใจภักย์ให้เขาได้จริงๆ เพียงแต่พูดเตือนเขาด้วยความหวังดี แม้เราจะทำใจภักย์ให้เขาได้จริงๆ เพียงแต่พูดเตือนเขาด้วยความหวังดี ถ้าเขาไม่เข้าใจเกิดความไม่พอใจขึ้น ก็ใกล้ความเบียดเบียนเขาเข้าไปทุกที การไม่เบียดเบียนผู้อื่นยังทำยากถึงปานนี้ที่จะไม่ให้เขามาเบียดเบียนเรายิ่งยากมากขึ้นเพราะจะต้องระวังตัวทำให้เขาพอใจเรา บางทีในกรณีเดียวกัน คนหนึ่งเห็นด้วยกับเรา แต่อีกคนหนึ่งเดียดรื้อน เพราะไปกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของเขาเข้า เขาก็ต้องเบียดเบียนเราเพื่อรักษาผลประโยชน์ของเขาไว้ พยายามก็แล้วกันนะ”^{๔๓}

ในสังคมมนุษย์มีทั้งคนดีมีคุณธรรมและคนชั่ว ไร้คุณธรรม คนดี ย่อมคิดดี พูดดี และทำดีเป็นประจำ มีความเป็นอยู่และเลี้ยงชีวิตด้วยปัญญาของตน เป็นบัณฑิตมีสติปัญญา มีความรู้หลักวิชาการ ไม่ชอบเบียดเบียนคนอื่น มีความรักใคร่และมีความปรารถนาดีต่อเพื่อน อยากให้เพื่อนมีความสุข อยู่ดีกินดีในสังคม ส่วนคนชั่ว ไร้คุณธรรม เป็นไร้ปัญญา มีความเห็นผิด คิดผิด พูดผิดและทำผิด เลี้ยงชีวิตด้วยการเบียดเบียนคนอื่น ชอบประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายบ้านเมือง คือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของคนอื่น เบียดเบียนเพื่อน ลักขโมย ปล้น ทรัพย์สินของเพื่อน ประพฤติผิดต่อสามีภรรยาและลูกๆ ของคนอื่น พูดเท็จ โกหกหลอกลวง กรรโชกเอาทรัพย์ของผู้อื่น ดังนั้น บุคคลผู้เป็นดี มีคุณธรรม แม้มีการตั้งใจว่าจะไม่เบียดเบียนผู้อื่น อยากให้เขาอยู่เย็นเป็นสุข แต่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนจากคนอื่นได้ เพราะคนชั่วย่อมเบียดเบียนคนอื่นเป็นปกติ แม้แต่เพื่อนของตน

๓.๒.๓ การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ (Economical) เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน คนมีเศรษฐกิจดีย่อมมีคบเป็นเพื่อนมากและประเทศที่มีเศรษฐกิจดีก็ย่อมมีมิตรประเทศมากเช่นกัน คนทุกคนตั้งแต่เจ้าฟ้าพระมหากษัตริย์ ตลอดถึงประชาชนคนสามัญต้องทำงานจึงสามารถยังชีพอยู่ได้ แต่ละคนทำงานไปตามหน้าที่การงานของตนๆ ผลผลิตที่ได้มาทำให้เศรษฐกิจครอบครัวยุติ มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย และเศรษฐกิจของประเทศชาติเจริญเติบโต ครอบครัวยุติกินดี ประเทศมีความเจริญมั่งคั่ง เศรษฐกิจแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ ๑) เศรษฐกิจของครอบครัว ๒) เศรษฐกิจของประเทศ ๓) เศรษฐกิจของโลก ดังนี้

๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางกลกรรม ทำไร่นา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว ทำการประมง เลี้ยงโคกระบือ เลี้ยงหมู แกะ แพะ เป็ด ไก่ ปลา หรือเขาออกไปทำการค้าตามแคว้นต่าง ๆ แลกเปลี่ยนสินค้าได้กำไรกลับบ้านเป็นอันมาก ได้เก็บหอมรอมริบเพื่อใช้จ่ายในปัจจุบัน ๔ ต่อไป

๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกชาวไร่ ชาวนา และจากพวกพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ และมีรายได้จากการเก็บภาษีอากรจากพวกพ่อค้าพานิชต่างชาติที่นำสินค้าเข้ามาจำหน่ายค้าขายภายในประเทศ และมีรายได้จากการที่รัฐได้ส่งสินค้าไปทำการค้าขายในต่างประเทศ คือ ทำการค้าขายตามประเทศต่าง ๆ นานา ที่เป็น

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

มิตรประเทศกัน ส่งสินค้าไปค้าขายทั้งทางบก มีผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ พรม โค กระบือ ม้า แพะ แกะ เป็นต้น และสินค้าทางเรือ มีกระเบื้องเคลือบ เครื่องลายคราม มีถ้วยโถ ชาม แจกัน เป็นต้น ที่ผลิตขึ้นที่เมืองจีน มีรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมาก ทำให้ประเทศจีนเป็นประเทศที่ร่ำรวย ขยายอาณาเขตใหญ่โตและมีมิตรประเทศส่งเครื่องบรรณาการมาถวายแก่ฮ่องเต้กษัตริย์เมืองจีนเป็นประจำทุกปี ดังนั้น กษัตริย์เป็นผู้นำประเทศ ต้องมีพระสหายผู้รอบรู้ด้านเศรษฐกิจเพื่อให้คำปรึกษาแก่พระองค์ หรือทรงมอบหมายงานให้แก่ผู้เชี่ยวชาญไปทำการค้าเพื่อได้เงินตรามาเก็บไว้ในกองคลังให้มาก ๆ เวลาต้องการใช้จ่ายไม่ขัดข้อง มีการใช้จ่ายแก่ค่าสงคราม ซ่อมแซมเขื่อนชลประทานป้องกันไม่ให้มีน้ำท่วม และช่วยเหลือแก่ประชาชนเวลาเกิดภัยเกิดขึ้น เมื่อขงจื้อลี้ภัยมาอยู่แคว้นฉี จึงจูงผู้ครองแคว้นฉี ทรงถามทางด้านเศรษฐกิจ ท่านถวายข้อคิดว่า “การประหยัดเป็นการไปสู่ความสมดุลทางเศรษฐกิจ ถ้าจ่ายมากกว่าได้ ความรุ่งเรืองจักเกิดขึ้นได้อย่างไร”^{๔๔} การงานสุจริตเป็นการงานที่หาเงินมาได้โดยยากลำบาก ต้องมีการประหยัดในการใช้จ่าย เมื่อมีรายได้ ต้องใช้จ่ายให้ คือไม่จำเป็นไม่ต้องใช้จ่าย การรัดเข็มขัดในการใช้จ่าย คือใช้จ่ายเงินเป็น ก็จะมีเงินเหลือมากมาย ทำให้คนผู้แสวงหาทรัพย์สามารถเปลี่ยนฐานะของตนได้ ด้วยเฉพาะคนจีนส่วนมากกลายเป็นคนร่ำรวยมีฐานะดี มีทรัพย์สินเงินทองไม่ว่าอยู่ในประเทศหรืออยู่นอกประเทศก็ตามที เพราะพวกเขายึดถือตามหลักการใช้จ่ายของขงจื้อที่ได้กำหนดไว้ทางเศรษฐกิจหลักการใช้จ่ายของขงจื้อ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง”^{๔๕}

๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหุสูตร สามารถให้คำปรึกษาชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี ให้มีความอดทน รอจังหวะ ดูโอกาสที่เหมาะสมแก่ธุรกิจการค้า นั้น ๆ เมื่อได้โอกาสก็ทำการงานนั้นเพื่อเอาผลกำไร เมื่อได้ผลกำไรมากแล้ว ก็เป็นคนรวยมีทรัพย์สินทำให้เขาเป็นคนที่มีฐานะ และชีวิตความเป็นอยู่ของเขาดีขึ้นเป็นลำดับ เขาสามารถเปลี่ยนแปลงตัวได้ ด้วยการขยันทำการงานและการคบเพื่อนดีมีคุณธรรม แต่บัณฑิตผู้มีสติปัญญา มีความรู้ศิลปวิทยาการ มีประสบการณ์ในกิจการงานต่าง ๆ มีความเชี่ยวชาญด้านการเงิน เมื่อทำการงานได้ผลกำไรแล้ว ย่อมเสียสละทรัพย์เพื่อการศึกษาอบรมและความเป็นอยู่ของชาวประชาที่อยู่ในชุมชนใกล้และไกล ขงจื้อกล่าวว่า “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”^{๔๖}

สรุปได้ว่า ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างไรอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกรบมิตรตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อยทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเองจริงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย” การคบมิตร มีวัตถุประสงค์

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗.

หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท เช่น การคบมิตรในบพทางการเมือง การคบมิตรในบริบททางสังคม และการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้

๑) **การคบมิตรในบริบททางการเมือง (Political)** ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลยุทธ์เพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ซึ่งจึ่งให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๒) **การคบมิตรในบริบททางสังคม (Social)** ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่ในสังคม

๓) **การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ (Economical)** เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน ๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางการเกษตร ทำไร่ไถนา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว ๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกรายได้ ชวนา และจากพวกรพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง” ๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหูสูตร สามารถให้คำปรึกษา ชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”

๓.๓ มิตรและลักษณะของมิตรในศาสนาขงจื้อ

มิตร คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว ในคัมภีร์หลุนอวี่ ขงจื้อ กล่าวว่า

มิตรที่ให้คุณมีอยู่ ๓ ส่วนมิตรที่ให้โทษก็มีอยู่ ๓ อัน
มิตรตรง มิตรซื่อสัตย์ มิตรพหูสูตรนี้ คือ มิตรทางคุณ
แล ส่วนมิตรจอมปลอม มิตรประจบ มิตรกะล่อนนี้
คือ มิตรทางโทษแล^{๔๗}

๑) **มิตรดี** คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนทนสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัยด้วย เพื่อจะได้รับความรู้ดี ๆ จากการชี้แนะของเขา และซักถามปัญหาที่ไม่เข้าใจของเขา การคบมิตรที่ดีย่อมได้ประโยชน์หลายอย่างทั้งวิชาความรู้ การงานและทรัพย์สินเงินทอง แล้วย่อมได้รับความสุขในชีวิตด้วย คำจิ้นโบราณกล่าวว่า นกเลือกไม้ทำรัง ชายเลือกนายให้ดูน้ำใจ หมายความว่า คนเลือกคบมิตรให้ดูน้ำใจ ดูอุปนิสัยใจคอ ดูคุณสมบัติความประพฤติดีทางวาจา คำพูดซื่อตรง เที่ยงธรรม มีคำสัตย์ คือ พูดคำไหนคำนั้น และความประพฤติดีทางกายทำกรรมดี คือ ทำการงานที่สุจริตด้วยแรงกายของตน เป็นผู้เลี้ยงชีพตามสัมมาอาชีวะ บุคคลที่มีคุณสมบัติ เช่นที่ได้กล่าวมานี้ ควรคบกันเป็นเพื่อน มีลักษณะดังนี้

^{๔๗} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๓๑๕.

๑.๑) อันมิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา พูดต่อหน้าเพื่อนตรง ๆ ไม่พูดอ้อมค้อม หน้ามือเป็นหลังมือ คือ ต่อหน้ากันพูดสรรเสริญ และลับหลังไม่ตักนินทา ทำอะไรๆ ตรงไปตรงมาทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง ตรงต่อเวลาและหน้าที่ ไม่ปิดบังความผิดของตนต่อเพื่อน และเปิดเผยความดีของเพื่อนให้สาธารณชนได้รู้และเข้าใจ เชื่อใจไว้วางใจกัน ไว้วางใจกันได้จึงคบกันเป็นเพื่อนได้ ถ้าไม่ไว้วางใจกันก็ต้องคบกันฉันทนเพื่อน

๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง พูดความจริงไม่หลอกลวงเพื่อน ไม่พูดโกหก และกล่าวคำเท็จให้เพื่อนเกิดความเข้าใจผิด เป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือในเวลามีความสุขสบายก็ร่วมเสพสุขกัน ในเวลามีทุกข์ก็ร่วมกันต้านทาน ไม่ทอดทิ้งกันในยามยาก มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ไม่ระแวงกัน

๑.๓) มิตรพหุสูต คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมามาก เป็นบัณฑิตมีความรู้สูง มีความเชี่ยวชาญในการงานด้านต่าง ๆ คิดเป็น พูดเป็น วางแผนได้ เข้าใจการงานและมองสถานการณ์ได้ทะลุปรุโปร่ง วิเคราะห์สถานการณ์ออกบอกเหตุการณ์ได้ มีความคิดรอบคอบรอบด้านและประกอบด้วยคุณธรรม การที่บุคคลมีบัณฑิตเป็นมิตรดีกว่ามีคนอื่นประเภทอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะบัณฑิตสามารถช่วยชี้แนะทางความคิดได้ บุคคลจะมีชีวิตเจริญได้ มีความสุขในความเป็นอยู่ ได้บัณฑิตเป็นผู้มีปัญญาเยียบแหลม พูดจามีการมคทาย การกระทำการงานเด็ดขาด ไม่ผิดพลาดเสียหาย สามารถรู้ทันอุปบายของฝ่ายตรงข้ามและสามารถทำลายแผนของศัตรูได้ง่าย การคบเพื่อนที่เป็นบัณฑิต เป็นการดี แต่การคบคนพาลนั้นไม่ดีเพราะบัณฑิตกับคนพาลนั้นมีลักษณะต่างกัน ขงจื๊อกล่าวว่า “บัณฑิตมีลักษณะมุ่งหวังหาความรู้ คนพาล มีลักษณะมุ่งหวังทรัพย์สิน”^{๔๘}

๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้คบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย ดังนี้

๒.๑) มิตรจอมปลอม คือ เป็นมิตรปฏิรูป เป็นมิตรที่คิดไม่ซื่อ เป็นมิตรเทียม เป็นคนดีแต่พูด เมื่อมีภัยมาพึ่งพาไม่ได้ เมื่อมีสุขจึงเห็นหน้า เมื่อมีทุกข์ก็หายหน้าเข้ากลีบเมฆ คือ เป็นคนร่วมได้แต่สุขแต่ร่วมทุกข์ไม่ได้

๒.๒) มิตรประจบ คือ เป็นมิตรที่คิดกบฏ เป็นคนที่มีปากกับใจไม่ตรงกัน คือ เป็นคนปากอย่างใจอย่าง เป็นคนดีแต่พูด พูดสรรเสริญเพื่อนเฉพาะหน้า พูดยกย่องเพื่อนต่อหน้า ด้วยมีความหวัง ความปรารถนาที่จะได้ลาภสักการะ ตำแหน่งหน้าที่ และยศฐาบรรดาศักดิ์ เมื่อได้ดังใจก็ดีอกดีใจ ถ้าไม่ได้ดังใจปองก็เสียอกเสียใจ เมื่อลับหลังตักนินทา คือ ยกโทษของเพื่อนมาพรรณนาต่างนานา ให้คนอื่นได้รู้ แม้เมื่อทำดีก็ทำดีเฉพาะหน้า ทำเพื่อเอาหน้า ทำเป็นพักชียโรยหน้า เมื่อลับหลังก็ไม่ทำงาน

๒.๓) มิตรกะล่อน คือ เป็นมิตรที่พูดกลับกลอกไปมา เป็นคนเห็นแก่ได้ เป็นคนที่พูดเล่นลิ้น เล่นสำนวนคำพูดเพื่อได้ มีคารมคมคาย จับเอาใจความไม่ได้ พลิกแพลงเอาตัวรอด คือพูดเอาแต่ได้ เป็นคนไม่ควรคบเป็นมิตร

^{๔๘} มิสโจ (เจือจันท์ อัครพรณ), ขงจื๊มหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๗๙.

มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบ และไม่ควรรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคนหลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจเที่ยงตรง เที่ยงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหูสูตได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติธรรม คือ เป็นคนเก่งทั้งบู๊และบุ๋น มีความจริงใจ กับเพื่อนสนิทมิตรสหาย ส่วนคนไม่ดี คือ เป็นคนไร้คุณธรรม เป็นคนไม่มีเมตตากรุณา เป็นคนชั่วช้า ตำหนาม เป็นคนกะล่อน คิดคด ททรยศ หักหลัง เพื่อนของตน เป็นคนร่วมกันได้แต่เวลาสุข ในเวลาทุกข์ร่วมกันไม่ได้ เป็นคนมีใจคอคับแคบ เป็นคนเห็นแก่ได้ เห็นแก่ตัว เป็นคนถ้อย ไม่ควรรคบเป็นมิตร ไม่ควรสนิทสนม ไม่ควรเข้าใกล้ ถ้าคบคนถ้อยเป็นเพื่อน มีแต่เสียกับเสียเท่านั้น ในหนังสือขงจื๊อหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน ขงจื๊อสอนว่า “ผู้หญิงกับคนต่ำช้าใกล้กัน ไร้ใจไม่ได้ ใกล้ก็ละอาย ไกลไปก็โกรธ ใกล้ก็ไม่ได้ ไกลก็ไม่ดี”^{๔๙} ถ้าเราคบคนดีเป็นเพื่อน เป็นผู้มีความดี เป็นปราชญ์ผู้มีสติปัญญาว่องไว ซื่อตรงจงรักภักดี ไม่มีโลภะโทสะโมหะ มีความจริงใจเที่ยงตรง กตัญญูรู้คุณ การคบคนดี มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา มีศิลปะวิชาความรู้เป็นเพื่อน ก็จะช่วยให้ได้ประโยชน์และมีความสุขความเจริญ ความสงบมั่นคงแก่ตนได้ เมื่อยามทุกข์ก็ได้เพื่อนช่วยเหลือ ร่วมรักสามัคคีกัน ต่อสู้ ต่อต้านกับศัตรูจนกำจัดศัตรูพ่าย เอาชัยชนะมาได้ พวกอริราชศัตรู มิตรไม่กล้ามาเหยียดหยามรุกรานอีกต่อไป เมื่อมีสุขก็จะได้แบ่งปันซึ่งกันและกัน คือ ร่วมกันเสพสุข ขงจื๊อกล่าวว่า “พึงยึดมั่นในความภักดีแลสัจจา ไม่คบหาสหายที่ต่ำกว่า ครั้นมีความผิดก็ไม่กลัวการแก้ไข”^{๕๐}

สรุปแล้ว มิตรในทัศนะของขงจื๊อ คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว

๑) มิตรดี คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนิทสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้ จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัยด้วย มีลักษณะดังนี้ ๑.๑) อันมิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา ๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง ๑.๓) มิตรพหูสูต คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมา

๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้คบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย

มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบ และไม่ควรรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคนหลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจเที่ยงตรง เที่ยงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหูสูตได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติธรรม

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๕๐} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๒๒๔.

๓.๔ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ

การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อนั้น เป็นหลักคุณธรรมในการคบหากันระหว่างบุคคลที่มีเมตตาต่อกัน ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันดังต่อไปนี้

๑) ผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง โดยผู้ปกครองแสดงความนับถือให้เกียรติ ส่วนผู้อยู่ใต้ปกครองต้องจงรักภักดี

๒) บิดามารดากับบุตรธิดา โดยบิดามารดาให้ความเมตตากรุณา ส่วนบุตรธิดาก็มีความกตัญญูกตเวทิตะ

๓) สามีกับภรรยา โดยสามีมีคุณธรรม ฝ่ายภรรยาก็ต้องเชื่อฟัง

๔) พี่กับน้อง โดยพี่วางตัวให้สมกับเป็นพี่ ส่วนน้องก็เคารพเชื่อฟัง

๕) เพื่อนกับเพื่อน ต่างก็ต้องทำตัวให้น่าเชื่อถือและไว้วางใจกันได้^{๕๑}

คุณธรรม ความดี มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้น เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความอดทนต่อเพื่อน มีความอดทนต่อความยากลำบาก ไม่บ่นให้เพื่อนได้ยินได้เห็น แม้เป็นผู้มีทรัพย์สินมากก็ไม่ทำตัวเย่อหยิ่ง ขงจื้อกล่าวว่า “เมื่อยากจนไม่บ่น เมื่อร่ำรวยไม่หยิ่งยะโส ไม่มีเพื่อนคนใด จะประเสริฐเท่ากับตนเอง”^{๕๒} คุณธรรม ความดี มีอยู่ในบุคคลใด บุคคลนั้น เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความอดทนต่อเพื่อน มีความอดทนต่อความยากลำบาก ไม่บ่นให้เพื่อนได้ยินได้เห็น แม้เป็นผู้มีทรัพย์สินมากก็ไม่ทำตัวเย่อหยิ่ง ขงจื้อกล่าวว่า “เมื่อยากจนไม่บ่น เมื่อร่ำรวยไม่หยิ่งยะโส ไม่มีเพื่อนคนใด จะประเสริฐเท่ากับตนเอง”^{๕๓}

คนดี มีคุณธรรม ย่อมรู้ได้ตามความประพฤติทางวาจาและทางกาย เป็นผู้พูดจริงทำจริง มีสัจจะวาจา มีวาจาสุจริตใจ มีปากตรงกับใจ คิดอย่างไรพูดอย่างนั้น และเป็นผู้มีกายสุจริต ประพฤติดีทางกาย ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่จี้ปล้นลักขโมยทรัพย์สินเงินทองของคนอื่น เลี้ยงชีพตามกำลังสติปัญญาของตน คนประเภทนี้ เป็นคนดี มีคุณธรรม คุณค่าของการคบมิตร คือการคบมิตรดี การคบมิตรที่มีคุณธรรม มิตรที่มีความซื่อสัตย์ สุจริตใจ มีสัจจะวาจา ต้องรู้จักทั้งคุณและโทษของมิตรเพื่อจะได้คบเพื่อนที่ดีไม่มีโทษ มีแต่คุณ ดังนั้น คุณธรรมความดี เป็นคุณค่าของคน มีเมตตากรุณา ผู้ใดมีคุณธรรมผู้นั้นมีคุณค่า เมื่อมีคุณค่า ก็ควรแก่การคบเป็นมิตรสหายได้ด้วยไม่ต้องสงสัย เป็นคนที่ไว้วางใจได้ เชื่อใจกัน คนทุกคนต้องรู้จักเพื่อนทั้ง ๒ ประเภท คือ เพื่อนดีและเพื่อนชั่ว เพื่อนดีนำความสุขมาให้ ส่วนเพื่อนชั่วย่นำมาซึ่งความทุกข์ ไม่ควรคบคนชั่ว คือ คนถ้อยเป็นเพื่อน เพราะเป็นคนไม่มีคุณค่า คือไม่มีคุณธรรม ขงจื้อกล่าวว่า “มิตรที่ให้คุณมีอยู่ ๓ ส่วนมิตรที่ให้โทษก็มีอยู่ ๓ อันมิตรตรง มิตรซื่อสัตย์ มิตรพหุสุตน์ คือ มิตรทางคุณแล ส่วนมิตรจอมปลอม มิตรประจบ มิตรเกล่อนี่ คือมิตรทางโทษแล”^{๕๔} เมื่อรู้จักเพื่อนที่ให้คุณและเพื่อนที่ให้โทษแล้ว ก็พึงเลือกคบเฉพาะคนดีที่มีคุณความดีแล้วละทิ้งเพื่อนชั่วผู้ให้โทษแก่ตน เหมือนคนที่ฉลาดย่อมทิ้งของไม่ดี แล้วเลือกเอาแต่ของที่ดี ส่วนคนโง่

^{๕๑} ฟั้น ดอกบัว, ปวงปรัชญาจีน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๕), หน้า ๖๐.

^{๕๒} เสฐียร พันธรัณย์, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๒๖๘.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๘.

^{๕๔} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๓๑๕.

เขลาเลือกคบคนชั่วเป็นเพื่อนเขาย่อมประสบทุกข์ ขงจื๊อกล่าวว่า “หลี่ คือคุณธรรม ของขงจื๊อ ถ้าคุณธรรมเข้มแข็ง สังคมก็จะอยู่รอด ความรู้ของขงจื๊อมาจากไหน เมตตา คุณธรรม มารยาทความเชื่อ ักติ นอบน้อม อภัย นับถือ ศีลธรรม รู้จักผ่อนผัน ความเชื่อมั่นอย่างจริงใจ คือ หลี่ ที่มีพลังมหาศาล”^{๕๕}

๓.๔.๑ กัลยาณมิตรธรรม

ขงจื๊อสอนให้มีแต่ไมตรีจิตมิตรภาพ ซื่อสัตย์ สุจริตใจ เสียสละ อดทน กตัญญูกตเวที และจงรักภักดี เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การเสียสละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ผู้อื่นมีอยู่ในบุคคลใด การเสียสละด้วยการแสดงมิตรภาพแก่คนอื่น เราต้องการความดีของบุคคลนั้นเท่านั้น ความอดทน อดกลั้นต่อบุคคลอื่น เราต้องการความดีของเขาเพียงอย่างเดียว ความกตัญญูกตเวทีรู้คุณและทดแทนคุณต่อบุคคลใด เราต้องการความดีของบุคคลนั้น นอกจากนั้น ไม่มีเลย ความจงรักภักดี ซื่อตรงต่อบุคคลใดเราต้องการความดีของบุคคลนั้น นอกจากนั้น ไม่มีเลย การแสดงมิตรภาพต่อบุคคลเหล่านั้นที่สูงกว่าเรา เท่ากับเป็นการได้รับปัญญาความรู้และคุณธรรมจากบุคคลเหล่านั้น จะเป็นมิตรภาพส่วนใดหากเป็นไปเที่ยงตรงมิตรภาพนั้นก็เที่ยงตรงเหมือนกัน

ความดีนั้น เป็นคุณค่าของคน ถ้าผู้ใดมีความดีอยู่ในตัว ผู้นั้นเป็นคนดี มีคุณธรรมควรคบเป็นมิตรสหาย ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้าเขามีความดี ก็สามารถคบกันเป็นเพื่อนกับเขาได้ ด้วยไม่คำนึงญาติพี่น้อง หรือเชื้อชั้นวรรณะ อาชีพการงาน เมื่อคบกับคนดีเป็นเพื่อนก็จะได้สอนตัวเราให้เป็นคนดีไปในตัวด้วย ถ้าเพื่อนเป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์ก็ทำให้เราเป็นคนซื่อตรง ซื่อสัตย์ด้วย การที่คนมีมิตรภาพต่อกัน ถ้าคนรวยมีต่อคนจนเป็นความอนุเคราะห์เขา ถ้าผู้มีวิชาความรู้มากแสดงมิตรภาพต่อคนมีความรู้่น้อย เป็นการช่วยชี้แนะสั่งสอนให้เขามีความรู้ดี มีสติปัญญาและคุณธรรม ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อบุคคลนั้น ด้วยความซื่อตรง ความเที่ยงธรรม มิตรภาพนั้นก็เที่ยงธรรมเหมือนกัน การคบมิตรดี จะนำความสุขความเจริญมาให้ คนดี คือ คนมีดี ดี เป็นสมบัติติดตัวไปทุกสถานที่ประดุจเงาตามตัว ดี เป็นเสน่ห์ ถ้าใครมีดีผู้นั้นไปในสถานที่ใดจะมีแต่คนรักใคร่ เป็นที่เคารพนับถือ คนที่อยู่ในสถานที่นั้น อยากคบเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย เนื่องจากการคบคนดีเป็นเพื่อนย่อมได้ความสุข ได้เป็นที่พึ่งในยามยาก ได้เสพสุขในยามสุข ท่านขงจื๊อกล่าวว่า “สุขในการมีกัลยาณมิตรมากมาย นี่เป็นสุขที่ให้ประโยชน์ เป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๕๖}

การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน เพียงอยากให้เพื่อนได้รับประโยชน์สุขมาก ๆ ส่วนเพื่อนของเราไม่ได้ปรารถนาสิ่งใดจากเรา ปรารถนาเพียงให้เราเป็นเพื่อนที่ดี มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ ซื่อตรง เชื่อใจได้ มีความจริงใจ หวังดีต่อเพื่อน อยากให้เพื่อนมีความสุขในชีวิตความเป็นอยู่ มีความสุขความเจริญทั้งทางกายและจิตใจ มีการให้วิชาความรู้ และศิลปะต่าง ๆ ในการเลี้ยงชีพ เหมือนคำจีนโบราณว่าสอนเขาให้จับปลาดีกว่าให้ปลาแก่เขา ขงจื๊อกล่าวว่า เพื่อนแท้ จะหวังสิ่งเดียวจากเรา คือ หวังดี อะไรคือ กตัญญู คุณธรรม มิตร คือ ดี^{๕๗}

^{๕๕} มิสโจ (เจือจันท์ อักษรณ), ขงจื๊อหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๑๗.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

ฉะนั้น คนทุกเภท ทุกวัย ทุกเชื้อชั้นวรรณะ และทุกอาชีพ ตั้งแต่ฮ่องเต้ เจ้าฟ้าจนมาถึงประชาชนคนเดินดิน จะเป็นคนเมือง หรือคนบ้านนอกคอกนาก็ตาม ถ้าเขามีดี มีคุณธรรม ก็สามารถคบกันเป็นมิตรได้ทุกคน เพราะมิตร คือ ดี มีคุณธรรม มีคุณค่า มิตรดี มีคุณค่า มีราคาดี เป็นบัณฑิต ดีใจในของที่ดีงาม

๓.๔.๒ หลักความซื่อตรง

ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจต่อเพื่อน ในเวลาเพื่อนได้ประสบทุกข์ลำบากจากเหตุภัยต่าง ๆ ต้องมีการช่วยเหลือเพื่อนด้วยการแสดงน้ำใจเล็กน้อยบ้าง มากบ้าง ไปตามกำลังของตนที่สามารถช่วยกันได้ด้วยความสามารถแก่เพื่อน ด้วยเครื่องบรรเทาทุกข์ต่าง ๆ มีปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม มีเสื้อผ้า เป็นต้น อาหารการกิน น้ำดื่ม น้ำใช้ ที่พักอาศัย และยาและอุปกรณ์รักษาโรค เป็นต้น มีการพูดจาด้วยคำพูดที่ดีกับเพื่อน คือมีการพูดให้กำลังใจเพื่อนให้ได้เบาใจจากความทุกข์ที่เพื่อนได้รับ แล้วช่วยสร้างบ้านเรือนให้แก่เพื่อนได้อยู่อาศัยให้กลับสภาพเดิมได้เป็นปกติ เป็นคนเอาใจใส่ต่อเพื่อน ไม่ทอดทิ้งและไม่หนีหน้าเพื่อนในเวลาตกทุกข์ได้ยาก คือเป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ เสมอต้นเสมอปลายกับเพื่อน จื่อกั๋งถามว่า มีคำใดที่สามารถนำไปใช้ตลอดชีวิตหรือไม่ ขงจื๊อกล่าวว่า “คงจะเป็นคำว่าอภัยกรรมสิ่งที่คุณไม่ควรปรารถนาอย่ากระทำต่อผู้อื่น”^{๕๘}

การปฏิบัติต่อเพื่อนต้องคำนึงถึงใจเขาใจเราหรืออกเขาอกเรา คือ สิ่งใดที่เราไม่ชอบแล้วคนอื่นก็ไม่ชอบเหมือนกัน อย่าไปทำกับเขา ต้องทำสิ่งดี ๆ ที่เราชอบ ที่เรารักใคร่ พอกพอใจให้แก่เขา เนื่องจากคนทุกคน ไม่ว่าเราหรือเขาชอบแต่ของดี ๆ ถูกอกถูกใจ ไม่ชอบของที่ไม่ดี ไม่ถูกอกถูกใจ ชอบฟังคำพูดดี ๆ ไม่ชอบฟังคำพูดที่ไม่ดี คำพูดส่อเสียดคำพูดยุยงและคำโกหกต่าง ๆ ที่ฟังแล้วทำให้แสบแสบ เราไม่ควรกระทำการเหล่านั้นแก่เพื่อน ทำให้เพื่อนสามารถจับผิดได้ว่าเราเป็นเพื่อนไม่ดีไม่มีคุณธรรม เนื่องจากคนนั้นมีทั้งดีทั้งชั่วอยู่ในตัวทุกคน ดังนั้น ต้องใช้สติปัญญาบังคับพฤติกรรมที่ชั่วอยู่ในตนไม่ให้ออกมาข้างนอก ให้เพื่อนได้เห็น ให้ออกมาแต่ความประพฤติดีเท่านั้น

๓.๔.๓ สัจจวาจา

การพูดจากับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนาะหู คำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้คนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน จื่อเซี่ยกล่าวว่า

พึงเคารพเมธีแทนการหลงไหลในเพศสตรี ในการปรนนิบัติบุพพการี พึงปฏิบัติโดยสุตกำลังความสามารถที่มี ในการรับใช้องค์พระภูมิพิงถวายความจงรักภักดีทั้งกายา ในการคบมิตร

^{๕๘} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๓๐๕.

สหายพึงมีสัจจะต่อวาจา คนที่ทำได้เช่นนี้ แม้จะไม่เคยร่ำเรียนมา แต่เขาก็ถือว่าเขาเป็นผู้มีการศึกษาคือแล้ว^{๕๙}

การปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยการพูดคำจริง คือ คำไหนคำนั้น ไม่มีความเปลี่ยนแปลง ถ้าไม่มีเหตุผลเพียงพอหรือจำเป็น คือ ถ้ามีประโยชน์แก่ตนและประโยชน์แก่เพื่อน เป็นคนที่มีความเที่ยงตรง ซื่อตรง รักษาคำพูดตามสัญญาที่ให้ไว้ต่อเพื่อน ไม่เปลี่ยนแปลงคำมั่นสัญญาที่ได้ตกลงกับเพื่อนไว้ พูดจริงทำจริง ยึดมั่นไว้ในคุณธรรม ความดีต่อเพื่อน ไม่เป็นคนตระบัดสัตย์จะมีเพื่อนไว้นับถือเชื่อใจเรา จะพูดหรือทำต้องคิดถึงคุณธรรม ความดี คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนตลอดเวลาที่พูดนั้นจะกระทบต่อเพื่อน จะทำให้เพื่อนไม่พอใจหรือไม่ และที่กำลังทำอยู่นี้เพื่อนจะสบายใจหรือไม่ ถ้าถูกรรณนิยมก็ควรทำ ถ้าไม่ถูกรรณนิยมก็ไม่ควรทำ จะทำให้เพื่อนเกิดความไม่พอใจแล้วก็พากันตีจาก แต่ถ้ายึดเอาตามความเป็นธรรมถูกต้องแล้ว ก็มีใครรักใครมาเป็นเพื่อนกับเรา เคารพรักเรา ด้วยเห็นว่าเราเพื่อนดี มีคุณธรรม ควรแก่การคบเป็นเพื่อนกัน ขงจื๊อกล่าวว่า “มีคุณธรรมจะมีโดดเดี่ยว และจักมีมิตรร่วมอุดมการณ์”^{๖๐}

การที่เรามีมิตรมากมาย ก็ต้องรู้จักอุปนิสัยใจคอของเพื่อนแต่ละคนให้ได้ชัดเจน เพราะว่ามากคนมากความคิดหรือ หลายคนหลายปัญหา คนมีความคิดต่าง ๆ กัน เมื่อจะให้คำปรึกษาหรือคำตักเตือน ว่ากล่าวใด ๆ ต้องดูจังหวะ ดูเวลา ดูโอกาส และสถานที่ บางทีพูดคัดค้านขัดจังหวะหรือตักเตือนบ่อย ๆ เข้า ทำให้เพื่อนไม่พอใจได้ เนื่องจากคำจริงไม่เสนาะหูคนฟัง แต่แก้ปัญหาได้ บางทีให้คำปรึกษามากทำให้เขาถึงโกรธซึ่งก็มี จี้อ๋องกล่าวว่า “ทูลทัดทานพระประมุขจนบ่อยครั้ง ก็จะได้รับความอภัย ตักเตือนมิตรสหายจนซ้ำซาก ก็จะทำให้เกิดความเหินห่าง”^{๖๑}

มิตรบางคนเป็นคนดี มีคุณธรรม ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจ แต่มีนิสัยใจคอตึงตัง พูดจาไม่ค่อยคิดหน้าคิดหลัง พูดจาไม่รู้จักลำดับสำนวน พูดจาตรงไปตรงมา ถนัดแต่ใช้กำลัง อาจจะทำให้เพื่อนคนอื่นเกิดความไม่พอใจได้ เมื่อจะตักเตือนเขา ก็ควรตักเตือนในสถานที่สงบที่สงบกำบัง ไม่ควรตักเตือนเขาต่อหน้าเพื่อนฝูงเพราะจะทำให้เขาไม่พอใจได้ ควรตักเตือนเขาด้วยวาจาสุภาพอ่อนโยน พร้อมทั้งแสดงอาการสีหน้าท่าทางแก่เขาด้วยความรักและสงสารต่อเขา เพื่อทำให้เขาได้เข้าใจว่า ไม่ควรทำอย่างนั้น ไม่ควรแสดงอาการกระด้างกระเดื่องต่อเพื่อนซึ่งจะทำให้เขาเข้าใจผิดได้ แล้วทำอาการเฉยต่อเรา และห่างเหินกันไปในที่สุด เราไม่สามารถปรับความเข้าใจกับเพื่อนได้ และต้องเสียเพื่อนไปอย่างน่าเสียดาย ท่านได้กล่าวไว้ในความสัมพันธ์ทั้ง ๕ อย่าง มีความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน คือ บุคคลจะทำหรือจะพูดอะไร ต้องคิดถึงความเป็นเพื่อน เหมือนคำของขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่าอะไรที่เราไม่ชอบอย่าทำกับผู้อื่น แสดงว่าสิ่งใดก็ตามที่เราไม่ชอบคนอื่นก็ไม่ชอบเช่นกัน การกระทำสิ่งใดต่อเพื่อนต้องทำด้วยคุณธรรม ความดี ทำด้วยเมตตากรุณา คือความรักใคร่สงสารต่อเพื่อน ทำด้วยความอดทน อดกลั่น ด้วยความปรารถนาให้เพื่อนได้รับประโยชน์ ให้เพื่อนมีความไว้นับถือเชื่อใจ

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖.

^{๖๐} มิสโจ (เจ้อจันท์ อ๋อพรรณ), ขงจื๊อมหาปรัชญาแห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๕๗.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

จริงใจจริงจัง มีศรัทธาเลื่อมใส คือทำตามหลักของนักปราชญ์ที่ต้องสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ดังนี้ คือ นักปราชญ์ต้องมี เมตตา คือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เมตตา กับ สหาย คือ เชื่อใจ^{๖๒}

การมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อน มีความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคีกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ มีสุขร่วมเสพมีทุกข์ร่วมต้าน มีการช่วยเหลือแก่เพื่อนผู้ที่มีความตกทุกข์ได้ยาก เพื่อนที่ไม่มีงานทำช่วยหาการงานให้ทำเพื่อให้มีรายได้เลี้ยงตนและครอบครัว เพื่อนที่เจ็บไข้ได้ป่วยก็ช่วยพาไปหาหมอพยาบาลให้ ถ้าเขาไม่มีค่ารักษาพยาบาลต้องช่วยออกค่าพยาบาลให้เขาด้วย ถ้าเรามีทรัพย์สินเงินทองมากควรช่วยออกค่าใช้จ่ายให้มาก มีน้อยก็ช่วยออกแต่น้อยไปตามมีตามได้ ถ้าเพื่อนเป็นคนทำการเกษตรต้องการเงินทุนเพื่อจะทำการใช้จ่ายต่าง ๆ มีการพึ่งพา ขอยืมเงินทุน ก็ต้องช่วยเขา ให้เขายืมเงินทองตามที่เขาต้องการ ให้เขาสามารถเอาไปทำงานได้ ถ้าเพื่อนเป็นพ่อค้าผู้ทำการค้าขาย มีความต้องการทุนทรัพย์เพื่อไปทำเป็นทุนในการค้าขายต้องช่วยเหลือเขา ให้เขาสามารถตั้งตัวได้ ขงจื๊อกล่าวว่า “คนเรามีมากก็ใช้มาก มีน้อยก็เพื่อแผ่กันพอประมาณ เอาใจเขามาใส่ใจเรา ทำอย่างมีเมตตากันและกัน”^{๖๓}

การปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยยึดหลักคุณธรรม มีเมตตากันและกัน เสียสละ อดทน จริงใจต่อเพื่อน แม้เราไม่มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย แต่ด้วยความรักใคร่ และความจริงต่อเพื่อน เมื่อเพื่อนตกกระทาลำบาก มาพึ่งพาตนแล้ว เราต้องเสียสละสิ่งของให้แก่เพื่อน ช่วยเหลือเพื่อน เพื่อให้เขาได้เบาใจลงบ้าง แม้ตนมีฐานะยากจน แต่สามารถช่วยเหลือได้เล็กน้อย แม้จะต้องทำให้ตนลำบากก็ตามที ก็ต้องแสดงความเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง ด้วยความเป็นผู้มีน้ำอดน้ำทนต่อความยากและทำประโยชน์แก่เพื่อน ให้สิ่งของที่ตนมีอยู่แก่เพื่อน ด้วยความจริงใจเพื่อแสดงความเป็นมิตรดีต่อเพื่อน ขงจื๊อกล่าวว่า “เพื่อนดีมี ๓ ประเภท ๑. ชื่อสัตย์ ๒. จริงใจ ๓. มีความรู้ (ให้คุณ)”^{๖๔} เพื่อนดี มีความรู้ดี เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ผู้มีสติปัญญา ได้รับการศึกษามาก เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญในการงานด้านต่าง ๆ รู้ทางออกบอกทางได้ มีความสามารถแก้ปัญหาได้ รู้จักสถานการณ์ ให้คำปรึกษาแก่เพื่อนได้ พูดเป็น ทำเป็น มีความซื่อสัตย์ จริงใจจริงจัง สามารถช่วยเหลือเพื่อนให้หลุดพ้นจากอุปสรรคได้ เป็นเพื่อนที่เป็นบัณฑิต คือ ผู้ที่ให้ความรู้แก่มิตรสหาย ขงจื๊อกล่าวว่า “ความสุขของบัณฑิตคือให้คนอื่นมีความสุข และความสุขมีหลายอย่าง ทรัพย์สิน ทำให้คนมีความสุข ขั้นต้น ความรู้ ทำให้คนมีความสุข ขั้นกลาง ธรรมะ ทำให้คนมีความสุข ขั้นสูงสุด”^{๖๕}

สรุปแล้ว คำสอนในการคบมิตรของขงจื๊อ คือสอนให้คนเรียนรู้หลักคุณธรรม ความดี ที่คนต้องประพฤติตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม ประจำใจ ทุก ๆ คน คนดี มีคุณธรรม ประพฤติดีต่อเพื่อนที่อยู่ในสังคมด้วยกันอย่าตรงไปตรงมา ที่จะทำให้เกิดความสุข ความเจริญทั้งต่อตนเอง และเพื่อน คำสอนของขงจื๊อ สอนให้อ่อนน้อมแข็งในคือให้พูดคำสุภาพอ่อนโยน และมีกายนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนให้เป็นคนมีคุณธรรมประจำใจ มีความนอบน้อมต่อเพื่อนที่อยู่ในสังคมเพื่อความเป็นอยู่ด้วยความสงบสุข การคบเพื่อนต้องรู้จักเลือกคนที่จะต้องคบ คือ เลือกคบคนดีเป็นเพื่อนที่มีคุณธรรม

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๙.

^{๖๕} มิสโจ (เจ้อจันท์ อี้ชพรรณ), ขงจื๊อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๐๐.

และไม่คบเพื่อนที่ไม่ดี ไม่มีคุณธรรมที่เป็นคนชั่วช้า คนถ้อยที่จะให้โทษแก่เราและทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินของเราได้ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อนั้น เป็นหลักคุณธรรมในการคบหากันระหว่างบุคคลที่มีเมตตาต่อกัน ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน โดยอาศัยหลักธรรม ๓ ประการ คือ กัลยาณมิตรธรรม หลักความซื่อตรง สัจจวาจา

๑) กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักแห่งไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน

๒) หลักความซื่อตรง ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจ

๓) สัจจวาจา การพูดจากับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนาะหาคำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้คนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าอยู่ในสถานการณ์ใดต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน

๓.๕ บทสรุป

จากการศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชาวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับบราหฺมาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกรบมิตรตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อยทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย” การคบมิตร มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท

เช่น การคบมิตรในบิณฑการเมือง การคบมิตรในบิณฑทางสังคม และการคบมิตรในบิณฑทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้

๑) การคบมิตรในบิณฑการเมือง (Political) ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลยุทธ์นโยบายเพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ขงจื้อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๒) การคบมิตรในบิณฑทางสังคม (Social) ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่

๓) การคบมิตรในบิณฑทางเศรษฐกิจ (Economical) เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน ๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางกสิกรรม ทำไร่ไถนา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว ๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกรบชาวไร่ ชาวนา และจากพวกรบพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง” ๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหูสูตร สามารถให้คำปรึกษา ชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในทัศนะของขงจื้อ คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว

๑) มิตรดี คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนิทสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้ จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัยด้วย มีลักษณะดังนี้ ๑.๑) อันมิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา ๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง ๑.๓) มิตรพหูสูตร คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมา

๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้คบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย

มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบ และไม่ควรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคนหลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจ เทียงตรง เทียงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหูสูตรได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติธรรม

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน โดยอาศัยหลักธรรม

๓ ประการ คือ กัลยาณมิตรธรรม หลักความซื่อตรง สัจจวาจา (๑) กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักแห่งไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดีมีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน (๒) หลักความซื่อตรง ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจ และ (๓) สัจจวาจา การพูดจากับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนานะหู คำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสนอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้คนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน

บทที่ ๔

เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

ในบทที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้กล่าวถึงการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อแล้ว ดังนั้น ในบทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยต้องการเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาทั้งสอง ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตร มิตร และลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา ดังต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบความหมายและความสำคัญของการคบมิตร

๔.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้ให้ความหมายของมิตร ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีมิตรต่อกัน มีเชื้อใยต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือมิตรีเพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เราเข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมีความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไปอาจจะไม่มีความรักและเชื้อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถือเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา การไม่คบ มีความหมายว่า การเลือกคบแต่บัณฑิต การไม่คบคนพาล เป็นผู้ทุศีลหรือเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในอบายมุข มีความประพฤติไปในทางเสื่อม เป็นประจำ เช่นเป็นนักเล่นสุรา เป็นคนขี้เมา ทางการเมือง ไม่เอาถ่าน เป็นนักเที่ยวผู้หญิงตามช่อง เข้าคลับเข้าบาร์ติดโรคร้าย เช่นโรคเอดส์ เป็นต้น ทั้งลูกเมียและบ้านเรือนไม่รักษาทรัพย์ของตนที่มีอยู่ เป็นนักเล่นการพนัน ตามบ่อนกาสิโนเป็นการผลาญทรัพย์สิ้นเงินทอง สั่งเวรผิการพนันจนหมดตัว ครอบครัวยแตกแยก คบมิตรชั่ว คือคบคนไม่ดีเป็นเพื่อน ได้แก่คนพาลยอมพาไปทำความชั่วต่าง ๆ มีการลักทรัพย์วิ่งราวทรัพย์ของคนอื่น ไปเสพยาเสพติดและค้าขายยาเสพติดของผิดกฎหมาย ในพหุธาตุกสูตรได้กล่าวถึงภัยทุกอย่างเกิดจากคนพาล ไม่ได้เกิดจากบัณฑิตเลย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต ภัยทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต อุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต เปรียบเหมือนไฟที่ลุกไหม้จากเรือนไม้หรือเรือนหญ้า ไหม้แม้เรือนยอดที่เขาโบกทั้งภายในและภายนอก ลมพัดเข้าไม่ได้ มีบานประตูปิดมิดชิด หน้าต่างปิดสนิท ฉะนั้น คนพาลมีภัย บัณฑิตไม่มีภัย คนพาลมีอุปัทวะ บัณฑิตไม่มี

อุปัทวะ คนพาลมีอุปสรรค บัณฑิตไม่มีอุปสรรค ภัยไม่มีจากบัณฑิต อุปัทวะไม่มีจากบัณฑิต
อุปสรรคไม่มีจากบัณฑิต^๑

คนพาลมีการให้สังเกตได้หลายอย่างด้วยท่าทางและความประพฤติของเขา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของคนพาล เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการ ลักษณะของคนพาล ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ คนพาลในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว ชอบทำแต่กรรมชั่ว”^๒ ส่วนการคบคนดีเป็นมิตรนั้น บุคคลจะสามารถเลือกคบคนดีที่ประกอบด้วยสุจริต ๓ คือ คนที่คิดดี พูดดี ทำดี จึงเป็นเพื่อนที่ดี คือ ผู้เป็นบัณฑิต หมายความว่า ผู้ที่ดีพร้อมในทวารทั้ง ๓ อย่าง บุคคลผู้เป็นบัณฑิตนั้นสามารถสังเกตได้ตามกริยาท่าทางของคำพูดและการกระทำ คือ คนที่พูดจริงทำจริง หมายความว่า ผู้ที่มีใจตรงกับปาก พูดเช่นใด ทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตรอย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต ความประพฤติไม่ขาดสายของบัณฑิต ๓ ประการ ลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการนี้ อะไรบ้าง คือ บัณฑิตในโลกนี้ ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี”^๓

การคบเพื่อนที่เป็นบัณฑิต คือ ผู้รู้จักประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์ เป็นผู้ฉลาดในกิจหลายอย่าง ในคนพาลและบัณฑิตทั้ง ๒ พวกนั้น พวกบัณฑิตเท่านั้นควรคบ พวกคนพาล คือ พวกคนโฉดเขลา เบาทิถุญาไม่ควรคบ เพราะพวกคนพาลเป็นเช่นกับไฟ มันจะไหม้ และทำลายทุกอย่างที่ขวางหน้า ดังเรื่องบุรุษเฝ้าสวนฝากลิงดูแลต้นไม้ต้องเสียใจเพราะไวใจคนผิด ดังนั้น การคบมิตร คือ การคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คั่นเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกัน ระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโภคประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๔.๑.๒ ความหมายและความสำคัญของการคบมิตรในศาสนาขงจื้อ

การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชาธรรม

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๔/๑๖๐.

^๒ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๙๑, ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙, ขุ.ป.อ. (บาลี) ๒/๔๘/๒๘๓. ๑) **ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิขมา (เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) ๒) **ชอบพูดแต่เรื่องชั่ว** หมายถึง ประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท (พูดเท็จ) (๒) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ๓) **ชอบทำแต่กรรมชั่ว** หมายถึง ประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต (ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิฉฉาจาร (ประพฤติผิดในกาม)

^๓ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๙๙.

ใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี”^๔ การคบมิตร คือมีความรักใคร่กัน และกัน ระหว่างบุคคลกับบุคคล มีความเคารพกัน มีการคบกันด้วยความซื่อตรง จริ่งใจต่อกัน การคบกันด้วยความซื่อสัตย์สุจริตใจ เทียงธรรม เทียงตรงต่อเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรมเป็นเพื่อน เป็นคนดีมีความเฉลียวฉลาด ปราดเปรื่อง เขาเป็นมิตรที่สามารถช่วยให้สำเร็จผลประโยชน์ได้ตามที่ปรารถนา การเลือกคบคนดีมีคุณธรรม เป็นคนดีมีความรู้มาก การคบคนที่สูงส่งเป็นเพื่อน เป็นผู้มั่งคั่งปัญญาสามารถทำงานใหญ่ได้ ขงจื๊อกล่าวว่า “พึงยึดมั่นในความภักดีแลสัจจา ไม่คบหาสหายที่ต่ำกว่า ครั้นมีความผิดก็ไม่กลัวการแก้ไข”^๕

การคบมิตร คือ ยึดมั่นในความซื่อตรงแลความซื่อสัตย์ ไม่คบหามิตรที่ต่ำกว่า คือคนที่มีจิตใจต่ำ เป็นคนถ้อยไม่สามารถเข้าใจการทำงานได้ เป็นคนละโมภเห็นแก่ได้ เห็นแก่กิน เป็นคนที่พูดมากเกินไปจนความเป็นจริง เอาความไม่ได้ คนต่ำทราวมมีความคิดไม่ซื่อตรง ไม่มีความอดทนต่อการทำงานและอากาศหนาวร้อน เป็นต้น คนเห็นแก่ได้ คือ เป็นคนคิดแต่ประโยชน์ส่วนตัว พูดดีต่อหน้าหลังตั้งนินทา ต้องคบคนที่สูงกว่าตน คือ คนที่มีจิตใจสูง มีความละเอียดต่อความชั่ว มีความกลัวต่อความเลว คนที่มีคุณธรรมสูงและมีความรู้สูงกว่า สามารถให้คำปรึกษาได้ รู้เหตุผล รู้ผิดรู้ถูก รู้รับผิดชอบ เมื่อมีความผิดก็กล้าที่จะออกมารับผิดและยอมแก้ไขให้ถูกต้อง ดังนั้น การคบมิตร ก็คือการยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื๊อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใดเหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชาวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

จากการศึกษาการนิยามและความหมายของการคบมิตรนั้น สรุปเป็นตารางเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความต่างดังนี้

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบความหมายและความสำคัญของการคบมิตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื๊อ
การคบมิตรนั้น หมายถึง การคบหาสมาคมเฉพาะกับคนดี เป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษไว้เป็นมิตร	การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

^๔ มิสโจ (เจือจันท์ อักษรธรรม), *ขงจื๊อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๐.

^๕ อมร ทองสุก, *คัมภีร์หลุนอวี่*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชูณหวัตร จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๔.

จากตารางที่ ๑ พบว่า การคบมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนามุ่งถึงการคบหาคนดี คนที่ฉลาดมีความรู้ และเป็นสัตบุรุษ คือ คนมีหลักธรรมของคนดีเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนในทัศนะของศาสนาขงจื้อ การคบมิตรคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลกับบุคคลโดยอาศัยเมตตาธรรมเป็นเครื่องประสาน เช่น เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความรักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๔.๒ เปรียบเทียบบริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของศาสนา

๔.๒.๑ บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่ทำนา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญของการคบมิตรนั้น มี ๓ ประการ คือ ๑. การคบมิตรในบริบททางการเมือง ๒. การคบมิตรในบริบททางสังคม ๓. การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

๑) การคบมิตรในบริบททางการเมือง เป็นความสัมพันธ์เฉพาะบุคคล ตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ประเทศอินเดียมีการแบ่งคนเป็นชั้นวรรณะ เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นในสังคมอินเดีย ที่มีศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่กว่าพระพุทธศาสนามาก่อนแล้ว เพื่อจะทำการปกครองพวกขามลิกษะที่เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมให้อยู่ใต้อำนาจของตน พวกอารยันที่เข้ามารุกรานประเทศอินเดีย ได้วางแผนปกครองชาวอินเดียอย่างเคร่งครัด โดยการแบ่งชั้นวรรณะในศาสนาของตน คือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู^๖ เป็น ๔ วรรณะ คือ ๑. วรรณะพราหมณ์ ๒. วรรณะกษัตริย์ ๓. วรรณะแพศย์ และ ๔. วรรณะศูทร มีการห้ามแต่ละวรรณะไม่ให้แต่งงานกัน โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์กับวรรณะกษัตริย์จะแต่งงานกับวรรณะแพศย์ และศูทรไม่ได้ ส่วนวรรณะพราหมณ์สามารถแต่งงานกับวรรณะกษัตริย์ได้ แสดงว่าการที่จะเป็นเพื่อนกันได้ ก็จะเป็นได้เฉพาะวรรณะเท่านั้น เนื่องจากความรังเกียจเดียดฉันท์ แล้วต้องถูกกดขี่จากวรรณะสูงลงมาถึงวรรณะต่ำสุด คือพราหมณ์เป็นเพื่อนได้เฉพาะพราหมณ์ กษัตริย์เป็นเพื่อนกับกษัตริย์ แพศย์เป็นเพื่อนกับแพศย์ และศูทรเป็นเพื่อนกับศูทร

๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม มนุษย์เป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่คนเดียวได้ พวกเขาต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่คณะ เล็กหรือใหญ่ตามที่พวกเขาไว้วางใจกันได้ว่า จะสามารถป้องกันภัยต่างๆ นานา มิโรคภัย โจรภัย ทุพภิกขภัย อุทกภัย อัคคีภัย เป็นต้น เมื่อภัยเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เกิดขึ้นแก่เพื่อน พวกเขาก็สามารถช่วยเหลือกันได้ สังคมมนุษย์มีหลายอย่าง โดยแบ่งตามอาชีพการงาน เช่น สังคมการเกษตร สังคมอุตสาหกรรม สังคมสมัยใหม่ เป็นต้น ในแต่ละสังคม ล้วนแล้วแต่ใช้แรงงานคนทั้งนั้น ด้วยการรับจ้างของคนงาน พวกเขาเป็นเพื่อนร่วมงานกัน ต้องร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อขอขึ้นค่าแรงและค่าสวัสดิการต่างๆ เป็นต้น

^๖ พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เครื่องอุปโภคบริโภคทุกชนิดที่ได้มาจากการผลิตทางกลกรรม หรืออุตสาหกรรมด้วยแรงงานของคณงาน หรือ ด้วยแรงของเครื่องยนต์ประเภทต่างๆ ก็ตาม ล้วนแต่เป็นผลิตผลทางเศรษฐกิจทั้งนั้น สิ่งของใดที่ผู้บริโภคมีความต้องการมากขึ้น กำลังการผลิตก็มีแรงสูงขึ้นทำให้เศรษฐกิจมีการขยายตัวได้รวดเร็ว การส่งสินค้าไปยังผู้รับซื้อสินค้า หรือลูกค้ามากขึ้น เรียกว่า เศรษฐกิจดี ส่วนสินค้าที่ผลิตได้แต่ขายไม่ออก คือ ไม่มีคนรับซื้อ เรียกว่า เศรษฐกิจไม่ดี หรือทรุดลง เศรษฐกิจมี ๓ ระดับ คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

๔.๒.๒ บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ

ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาแล้วเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกอบรมตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย ทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย” การคบมิตร มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท เช่น การคบมิตรในบทรทางการเมือง การคบมิตรในบริบททางสังคม และการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้

๑) การคบมิตรในบริบททางการเมือง (Political) ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลยุทธ์เพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ขงจื้อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน

๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม (Social) ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่ในสังคม

๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ (Economical) เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน (๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางกลกรรม ทำไร่นา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว (๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกชาวไร่ ชาวนา และจากพวกพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง” (๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหุสูตรสามารถให้คำปรึกษา ชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”

จากการศึกษาบริบทเรื่องการคบมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการคบมิตรตามโลกทัศน์ศาสนาขงจื้อ สรุปเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบบริบทเรื่องการคบมิตรในทัศนะของศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื้อ
บริบทการคบมิตรนั้นมี ๓ ประการ ดังนี้ ๑. การคบมิตรในบริบททางการเมือง ๒. การคบมิตรในบริบททางสังคม ๓. การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ	บริบทการคบมิตรนั้นมี ๓ ประการ ดังนี้ ๑. การคบมิตรในบริบททางการเมือง ๒. การคบมิตรในบริบททางสังคม ๓. การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ

จากตารางที่ ๒ ข้างต้น พบว่า ทั้งสองศาสนามีทัศนะเรื่องการคบมิตรในบริบทเหมือนกัน คือ บริบททางการเมือง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการสร้างมิตรภาพนั้นมีเหตุเกิดจากบริบททั้ง ๓ เหมือนกัน ต่างแต่เป้าหมายที่พระพุทธศาสนามองไปถึงสันติสุขเชิงนามธรรม ส่วนขงจื้อมุ่งสันติสุขเชิงรูปธรรม เช่น การสร้างมิตรภาพระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นประโยชน์ให้เกิดความสงบจากสงครามระหว่างรัฐ เป็นต้น

๔.๓ เปรียบเทียบมิตรและลักษณะของมิตรในศาสนา

๔.๓.๑ มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษามิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนานั้น มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้

๑) **มิตรแท้** คือ บุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และ มีความรักใคร่ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขและความอุ่นใจกับบุคคลที่คบหาสมาคมด้วยอย่างสนิทใจ ได้แก่

(๑) มิตรมีอุปการะ คือ มิตรที่ป้องกันเมื่อมิตรนั้นเป็นผู้ที่ประมาท คือเมื่อเพื่อนประมาททั้งการดำเนินชีวิต และการงานย่อมคอยรักษาและป้องกันเพื่อให้มิตรนั้นหายจากความประมาท รักมิตรเปรียบเสมือนกับรักตัวเอง เมื่อมิตรประมาท ก็พยายามหาวิธีเพื่อป้องกันมิตรด้วยกันตักเตือนเพื่อให้พ้นจากความประมาท เพราะความประมาทนั้นเป็นเหตุทำให้เกิดความฉิบหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน และหาอุบายเพื่อป้องกันทรัพย์สินของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ไม่ให้เกิดความเสียหาย เมื่อเกิดมีภัยขึ้นกับมิตรก็สามารถช่วยเหลือดูแลตามกำลังของตนได้เพื่อให้มิตรนั้นพ้นจากความทุกข์ และเมื่อมิตรมีกิจต้องการความช่วยเหลือก็อาสาที่จะช่วยทั้งทางด้านร่างกายและแรงทรัพย์โดยไม่ต้องรอให้มิตรออกปากเพื่อขอความช่วยเหลือ เมื่อมิตรช่วยเหลือกิจการเช่นนี้ ก็จะสามารถเป็นที่พึ่งของเพื่อนได้อย่างแท้จริง

(๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มิตรประเภทนี้เป็นมิตรที่สามารถคุยกันได้ทุกเรื่องเป็นคนที่สามารถเปิดอกคุยกันได้สามารถบอกความลับของกันและกันได้และมั่นใจได้ว่าความลับของเพื่อนนั้นจะไม่แพร่พรายออกไปเพราะการเล่าให้เพื่อนฟัง ถึงแม้ว่าเมื่อประสบกับอันตรายก็ไม่ทิ้งให้เพื่อนประสบความทุกข์แต่เพียงผู้เดียว ถึงแม้บางครั้งต้องแลกชีวิตเพื่อรักษาเพื่อนก็สามารถที่จะทำได้ มิตรประเภทนี้จึงได้ชื่อว่า มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

(๓) มิตรแนะนำประโยชน์ มิตรประเภทนี้ย่อมชี้แจงให้เห็นถึงผลของการทำความชั่วว่าจะได้รับผลของความชั่วอย่างไร และถ้าประพฤติดีจะได้รับผลของความดีอย่างไร ชี้ให้เห็นว่า

“ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” นอกจากนั้นแล้วยังคอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี อยู่ในศีลธรรมที่ดีงาม และยังชวนขวยหัวข้อธรรมที่เพื่อนยังไม่เคยฟังให้ได้ฟังเพื่อส่งเสริมปัญญา ให้เพิ่มยิ่งขึ้น จึงถือได้ว่าเป็นเสมือนผู้ที่คอยชี้ทางสวรรค์ให้เพื่อนอย่างแท้จริง

(๔) มิตรมีความรักใคร่ เมื่อเพื่อนทุกข์ก็ทุกข์กับเพื่อนหรือเมื่อครอบครัวของเพื่อนประสบกับอันตรายก็พลอยเสียใจและวิตกเป็นทุกข์กับเพื่อนด้วย ดูว่าความทุกข์นั้นเกิดขึ้นกับตัวเอง แต่เมื่อเพื่อนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานได้รับความเจริญก็ย่อมแสดงความยินดีกับเพื่อนด้วย เมื่อใดก็ตามถ้ามีคนที่มาฉ้อโกงเพื่อนก็คอยแก้ต่างให้เพื่อนเพื่อป้องกันเพื่อนจากการใส่ร้ายนั้น และเมื่อเพื่อนได้รับคำสรรเสริญก็ย่อมที่จะส่งเสริมและสนับสนุนว่าเรื่องนั้นถูกต้องแล้วดังที่กล่าวอ้าง และชมเชยผู้ที่กล่าวนั้น

ดังนั้น มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำด่าว่าที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ อนึ่ง มิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรนั้น ไม่ได้หมายถึงมิตรผู้มีอายุเสมอกัน หรือมีความหมายเพียงเพื่อนร่วมเรียน ร่วมเล่นเท่านั้น แต่ยังหมายความว่ากว้างออกไปมาก ถึงครูอาจารย์ ผู้ให้การศึกษา สามิภรรยาผู้ให้การแนะนำ เจ้านายผู้ให้การงาน พระสงฆ์ผู้ให้คำแนะนำ บอกทางสวรรค์ให้

๒) **มิตรเทียม** คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบ

(๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คนปกอลอก ล่อลวงเอาของเพื่อน เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ส่วนสิ่งของตนเองนั้นพยายามที่จะปกปิดไว้ หลีกเลียงต่างๆ เพื่อจะไม่ให้ของตัวนั้นตกถึงเพื่อน คิดเอาฝ่ายเดียวโดยไม่คิดจะเสียสละแม้เพียงสิ่งเล็กน้อย จะเอาของเพื่อนให้มากๆ ให้สิ่งของเลวแก่เพื่อน แต่ต้องการสิ่งตอบแทนจากเพื่อนเป็นของดี เพื่อนประเภทนี้จะยอมช่วยเหลือเพื่อนก็ต่อเมื่อตนเองนั้นได้รับความเดือดร้อน เพื่อหวังจะให้เพื่อนนั้นคอยปลดเปลื้องความทุกข์ให้ จึงยอมช่วยเหลือเพื่อน เมื่อตนเองนั้นหมดทุกข์ก็เพิกเฉย เพราะฉะนั้นเพื่อนประเภทนี้จึงคบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเองเป็นใหญ่

(๒) คนดีแต่พูด เพื่อนประเภทนี้มักนำเรื่องที่ผ่านไปแล้วย้อนกลับมาเล่าใหม่ เช่นเมื่อมีลาภสักการะเกิดขึ้น ก็ไม่เคยคิดถึงเพื่อน หลังจากนั้นก็มักพูดว่า คิดถึงอยู่เสมอแต่ตอนนี้หมดแล้ว จึงไม่สามารถที่จะแบ่งให้ได้ หลังจากนั้นจะอ้างสิ่งที่ยังมาไม่ถึงมาปาราคราย เพื่อปลุกปลอบให้เพื่อนช่วยเหลือกิจของตัวเอง หรือเมื่อคราวจะสงเคราะห์เพื่อนก็จะสงเคราะห์ในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ หรือหาประโยชน์จากสิ่งนั้นได้น้อยมาก และเมื่อใดก็ตามที่เพื่อนหวังจะให้ช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ ก็ชอบพูดผิดเพี้ยนเพื่อจะได้ไม่ต้องช่วยเหลือกิจการของเพื่อน

(๓) คนพูดประจบ เพื่อนจะทำชั่วก็คล้อยตาม เมื่อเพื่อนมาปรึกษาเรื่องชั่ว ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าไม่ดีแต่ด้วยหวังประจบก็คล้อยตามและแสดงความเห็นด้วยไปทุกเรื่อง บางครั้งเพื่อนจะทำการกุศล เช่นบำเพ็ญทานรักษาศีล แม้ว่าตนจะไม่เห็นด้วยก็คล้อยตาม บางครั้งต่อหน้าเพื่อนมีแต่ยกย่องทุกเรื่องว่าเป็นคนมีความสามารถ แต่อยู่ลับหลังเพื่อนยอมนินทาเพื่อนให้คนอื่นฟังเพื่อหวังให้เกิดความเสื่อมเสียแก่เพื่อนนั้น ๆ

(๔) คนที่ชอบชักนำเพื่อนไปในทางที่เสื่อมนั้น เรียกอีกอย่างว่า คนชวนฉิบหาย เพราะคอยชักชวนเพื่อนให้ไปข้องเกี่ยวกับอบายมุขมียาเสพติดเป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังคอยชักชวนให้เป็นคนเที่ยวกลางคืนซึ่งเป็นเหตุของการถูกระวางสงสัยจากบุคคลทั่ว ๆ ไป คอยชักชวนเพื่อไปดูมหรสพเมื่อมีการเล่นที่ไหนก็จะต้องตามไปดูไปชม และชอบชักชวนไปในการเล่นการพนันซึ่งเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของชีวิต

จะเห็นได้ว่า มนุษย์เราทุกคนจะไม่เกี่ยวข้องกับใครไม่ได้เลย จำเป็นอย่างยิ่งต้องคบหาสมาคมกับบุคคลทั้งภายในครอบครัวและภายนอก ยิ่งการมีมิตรเทียมเป็นเพื่อน ย่อมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่า “อบายมุข” (ปากแห่งความเสื่อม) มีเพื่อนที่ไม่ดีเป็นผู้คอยแนะนำไปในทางที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายติเตียน ทำให้เสียทั้งประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายภาคหน้า (สัมปรายิกัตถะ) ได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสโทษแห่งการคบมิตรเทียม หรือมิตรชั่วไว้ ๖ ประการ^๗ ได้แก่ (๑) มีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย (๒) มีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย (๓) มีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย (๔) มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย (๕) มีคนโกงเป็นมิตรสหาย (๖) มีโจรเป็นมิตรสหาย อนึ่ง การคบกับมิตรประเภทใด ย่อมได้รับอิทธิพลจากการคบ ถ้าเราคบกับบุคคลผู้ไม่มีศีล ย่อมเป็นผู้ไม่มีศีล เมื่ออยู่กับบุคคลผู้ละเมิดศีล โดยศีลพื้นฐานที่ทุกคนควรประพฤติปฏิบัติ ตามลักษณะนิสัยของผู้ละเมิดศีลหรือระเบียบวินัยทางสังคม เป็นบุคคลผู้ขาดความมีเมตตา มักชอบเบียดเบียนคนอื่น ละเมิดในทรัพย์สินของคนอื่น และมักแสวงสิ่งของมีนเมา มีสุราเป็นต้น ถ้าใครเข้าไปเกี่ยวข้อง ย่อมจะถูกกล่าวว่าเป็นคนชั่วหรือมีเพื่อนชั่ว เพื่อนไม่ดี ดังพระพุทธพจน์ว่า “...ถ้าว่าบุคคลแม้ไม่ได้กระทำความชั่ว แต่ไปคบบุคคลผู้กระทำความชั่วอยู่ไซ้ บุคคลนั้นเป็นผู้บุคคลพึงรังเกียจ ในเพราะความชั่ว และโทษของบุคคลผู้เสพคนชั่วนี้อย่างองงาม”^๘

มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อนประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดา มารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคลที่น่าบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔.๓.๒ มิตรและลักษณะของมิตรในศาสนาขงจื้อ

มิตรในทัศนะของขงจื้อ คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว

^๗ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๒/๑๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^๘ ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒/๔๖๘.

๑) มิตรดี คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนิทสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้ จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัยด้วย มีลักษณะดังนี้ ๑.๑) มิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา พูดต่อหน้าเพื่อนตรง ๆ ไม่พูดอ้อมค้อมหน้ามือเป็นหลังมือ คือ ต่อหน้ากันพูดสรรเสริญ และลับหลังไม่ตั้งนินทา ทำอะไร ๆ ตรงไปตรงมาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตรงต่อเวลาและหน้าที่ ไม่ปิดบังความผิดของตนต่อเพื่อน และเปิดเผยความดีของเพื่อนให้สาธารณชนได้รู้และเข้าใจ เชื่อใจไว้วางใจกัน ไว้วางใจกันได้จึงคบกันเป็นเพื่อนได้ ถ้าไม่ไว้วางใจกันก็ไม่ต้องคบกันฉันเพื่อน ๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง พูดความจริงไม่หลอกลวงเพื่อน ไม่พูดโกหก และกล่าวคำเท็จให้เพื่อนเกิดความเข้าใจผิด เป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ คือในเวลามีความสุขสบายก็ร่วมเสพสุขกัน ในเวลามีทุกข์ก็ร่วมกันต้านทาน ไม่ทอดทิ้งกัน ในยามยาก มีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ไม่ระแวงกัน และ ๑.๓) มิตรพหุสูตร คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมามาก เป็นบัณฑิตมีความรู้สูง มีความเชี่ยวชาญในการงานด้านต่าง ๆ คิดเป็น พูดเป็น วางแผนได้ เข้าใจการงานและมองสถานการณ์ได้ทะลุปรุโปร่ง วิเคราะห์สถานการณ์ออกบอกเหตุการณ์ได้ มีความคิดรอบคอบรอบด้านและประกอบด้วยคุณธรรม การที่บุคคลมีบัณฑิตเป็นมิตรดีกว่ามีคนประเภทอื่น ๆ ทั้งหมด เพราะบัณฑิตสามารถช่วยชี้แนะทางความคิดได้ บุคคลจะมีชีวิตเจริญได้ มีความสุขในความเป็นอยู่ ได้บัณฑิตเป็นผู้มีปัญญาเยียบแหลม พูดจามีคารมคมคาย การกระทำการงานดีดัดขาด ไม่ผิดพลาดเสียหาย สามารถรู้ทันอุบายของฝ่ายตรงข้ามและสามารถทำลายแผนของศัตรูได้ง่าย การคบเพื่อนที่เป็นบัณฑิต เป็นการดี แต่การคบคนพาลนั้นไม่ดีเพราะบัณฑิตกับคนพาลนั้นมีลักษณะต่างกัน ขงจื๊อกล่าวว่า “บัณฑิต มีลักษณะมุ่งหวังหาความรู้ คนพาล มีลักษณะมุ่งหวังทรัพย์สิน”^๙

๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือโทษภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้ หรือคบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย ได้แก่ (๑) มิตรจอมปลอม คือ เป็นมิตรปฏิรูป เป็นมิตรที่คิดไม่ซื่อ เป็นมิตรเทียม เป็นคนดีแต่พูด เมื่อมีภัยมาพึ่งพาไม่ได้ เมื่อมีสุขจึงเห็นหน้า เมื่อมีทุกข์ก็หายหน้าเข้ากลีบเมฆ คือ เป็นคนร่วมได้แต่สุขแต่ร่วมทุกข์ไม่ได้ (๒) มิตรประจบ คือ เป็นมิตรที่คิดกบฏ เป็นคนที่มีปากกับใจไม่ตรงกัน คือ เป็นคนปากอย่างใจอย่าง เป็นคนดีแต่พูด พูดสรรเสริญเพื่อนเฉพาะหน้า พูดยกย่องเพื่อนต่อหน้า ด้วยมีความหวังความปรารถนาที่จะได้ลาภสักการะ ตำแหน่งหน้าที่ และยศฐาบรรดาศักดิ์ เมื่อได้ตั้งใจก็ดื้อถือใจ ถ้าไม่ได้ตั้งใจปองก็เสียอกเสียใจ เมื่อลับหลังตั้งนินทา คือ ยกโทษของเพื่อนมาพรรณนาต่างๆ นานา ให้คนอื่นได้รู้ แม้เมื่อทำดีก็ทำดีเฉพาะหน้า ทำเพื่อเอาหน้า ทำเป็นพักซีโรยหน้า เมื่อลับหลังก็ไม่ทำการทำงาน (๓) มิตรกะล่อน คือ เป็นมิตรที่พูดกลับลอกไปมา เป็นคนเห็นแก่ได้ เป็นคนที่พูดเล่นลิ้น เล่นสำนวนคำพูดเพื่อได้ มีคารมคมคาย จับเอาใจความไม่ได้ พลิกแพลงเอาตัวรอด คือพูดเอาแต่ได้ เป็นคนไม่ควรคบเป็นมิตร

มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบและไม่ควรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคน

^๙ มิสโจ (เจ็จันท์ อธิพรหม), *ขงจื๊อหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน*, หน้า ๑๗๙.

หลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจ
เที่ยงตรง เที่ยงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหูสูตได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติ
ธรรม คือ เป็นคนเก่งทั้งปฐและบัน มีความจริงใจ กับเพื่อนสนิทมิตรสหาย ส่วนคนไม่ดี คือ เป็นคนไร้
คุณธรรม เป็นคนไม่มีเมตตากรุณา เป็นคนชั่วช้า ต่ำทราม เป็นคนกะล่อน คิดคด ททรยศ หักหลัง
เพื่อนของตน เป็นคนร่วมกันได้แต่เวลาสุข ในเวลาทุกข์ร่วมกันไม่ได้ เป็นคนมีใจคอคับแคบ เป็นคน
เห็นแก่ได้ เห็นแก่ตัว เป็นคนถ้อย ไม่ควรคบเป็นมิตร ไม่ควรสนิทสนม ไม่ควรเข้าใกล้ ถ้าคบคนถ้อย
เป็นเพื่อน มีแต่เสียกับเสียเท่านั้น ในหนังสือขงจื๊อหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน ขงจื๊อสอนว่า “ผู้หญิงกับ
คนต่ำช้าใกล้กัน ไร้ใจไม่ได้ ใกล้ก็ละอาย ไกลไปก็โกรธ ใกล้ก็ไม่ได้ ไกลก็ไม่ได้”^{๑๐} ถ้าเราคบคนดีเป็น
เพื่อน เป็นผู้ที่มีคุณธรรม เป็นปราชญ์ผู้มีสติปัญญาอ่อนไว ซื่อตรงจงรักภักดี ไม่มีโลภะโทสะโมหะ มี
ความจริงใจเที่ยงตรง กตัญญูรู้คุณ การคบคนดี มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา มีศิลปวิชาความรู้เป็น
เพื่อน ก็จะช่วยให้ได้ประโยชน์และมีความสุขความเจริญ ความสงบมั่นคงแก่ตนได้ เมื่อยามทุกข์ก็
ได้เพื่อนช่วยเหลือ ร่วมรักสามัคคีกัน ต่อสู้ ต่อต้านกับศัตรูจนกำจัดศัตรูพ่าย เอาชัยชนะมาได้ พวกอริ
ราชศัตรู อมิตรไม่กล้ามาเหยียดหยามรุกรานอีกต่อไป เมื่อมีสุขก็จะได้แบ่งปันซึ่งกันและกัน คือ
ร่วมกันเสพสุข ขงจื๊อกล่าวว่า “พึงยึดมั่นในความภักดีแลสัจจา ไม่คบหาสหายที่ต่ำกว่า ครั้นมี
ความผิดก็ไม่กลัวการแก้ไข”^{๑๑}

จากการศึกษามิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื๊อ
สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความต่างดังนี้

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบมิตรและลักษณะของมิตรในศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื๊อ
๑) มิตรแท้ มีคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่	๑) มิตรดี มีคุณลักษณะ ๓ ประการ คือ มิตรตรง มิตรซื่อสัตย์ มิตรพหูสูต
๒) มิตรเทียม มีคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่ พูด ประจบสอพลอ และชักชวน ในทางฉิบหาย	๒) มิตรชั่ว มีคุณลักษณะ ๓ ประการ คือ มิตร จอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน

จากตารางที่ ๓ พบว่า มิตรในศาสนาทั้ง ๒ มีประเภทและลักษณะเหมือนกัน คือ มิตรที่ดี
และมิตรชั่ว แต่ต่างกันเพียงลักษณะของมิตรที่แยกย่อย โดยในมุมมองของพระพุทธศาสนา มิตรที่ดี
คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ส่วนลักษณะของมิตรดี
ในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ คู่กับการถือสัจจะ มีความจริงทั้งต่อหน้าที่และต่อ
ถ้อยคำ ในส่วนลักษณะของมิตรชั่วในทัศนะของพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมคือคนที่คิดเอาแต่
ประโยชน์ตนเหมือนกับลักษณะมิตรชั่วในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๑๑} อมร ทองสุก, คัมภีร์หลุนอวี่, หน้า ๒๒๔.

๔.๔ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา

๔.๔.๑ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น เป็นหลักธรรมหรือคุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานกันให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลักทศ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สปัจริยธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้เคร่งครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความมัวหมอง และสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิดความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตกบกพร่องในหน้าที่และข้อปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พูดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจาต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัย ด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจากเพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้าเป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน

๔.๔.๒ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ

การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ คือสอนให้คนเรียนรู้หลักคุณธรรมความดี ที่คนต้องประพฤติตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมประจำใจทุก ๆ คน คนดี มีคุณธรรม ประพฤติดีต่อเพื่อนที่อยู่ในสังคมด้วยกันอย่างตรงไปตรงมา ที่จะทำให้เกิดความสุข ความเจริญทั้งต่อตนเอง และเพื่อน คำสอนของขงจื้อ สอนให้อ่อนน้อมแข็งใน คือให้พูดคำสุภาพอ่อนโยน และมีกายนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนให้เป็นคนมีคุณธรรมประจำใจ มีความนอบน้อมต่อเพื่อนที่อยู่ในสังคมเพื่อความเป็นอยู่ด้วยความสงบสุข การคบเพื่อนต้องรู้จักเลือกคนที่จะต้องคบ คือ เลือกคบคนดีเป็นเพื่อนที่มีคุณธรรม และไม่คบเพื่อนที่ไม่ดี ไม่มีคุณธรรมที่เป็นคนชั่วช้า คนถ่อยที่จะให้โทษแก่เราและทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินของเราได้ การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาขงจื้อนั้น เป็นหลักคุณธรรมในการคบหากันระหว่างบุคคลที่มีเมตตาต่อกัน ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน โดยอาศัยหลักธรรม ๓ ประการ คือ กัลยาณมิตรธรรม หลักความซื่อตรง และ สัจจะวาจา ได้แก่ ๑) กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักแห่งไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน ๒) หลักความซื่อตรง ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจ และ ๓) สัจจะวาจา การพูดจา กับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนาะหู คำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสมอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้คนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา

รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใด ๆ ต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน

จากการศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อได้สรุปประเด็นและทำตารางเปรียบเทียบให้เห็นทั้งความเหมือนและต่างดังนี้

ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา

พระพุทธศาสนาเถรวาท	ศาสนาขงจื้อ
หลักทศ ๖	กัลยาณมิตรธรรม
พรหมวิหารธรรม	หลักความซื่อตรง
อคติ	สัจจวาจา
สัปปุริสธรรม	
อริยทรัพย์	
สังคหวัตถุ	

จากตารางที่ ๔ พบว่า การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาทั้งสองนั้น มีจำนวนที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมองถึงจุดใหญ่ใจความแล้ว ทั้งสองศาสนานั้นมองไปที่การสร้างสัมพันธ์ระหว่างมิตรด้วยการใช้ใจเป็นเครื่องประสาน คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความกลมเกลียวเป็นบ่อเกิดแห่งความสมานฉันท์ ซึ่งเมื่อทำได้ดังนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังมหาศาลที่สามารถบันดาลให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุได้ดังหวัง

๔.๕ บทสรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ ในประเด็นความหมายและความสำคัญของการคบมิตร บริบทเรื่องการคบมิตร มิตรและลักษณะของมิตร การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มุ่งถึงการคบหาคนดี คนที่ฉลาดมีความรู้ และเป็นสัตบุรุษ คือ คนมีหลักธรรมของคนดีเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนในทัศนะของศาสนาขงจื้อ การคบมิตรคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลกับบุคคลโดยอาศัยเมตตาธรรมเป็นเครื่องประสาน เช่น เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตร ทั้งสองศาสนามีทัศนะเรื่องการคบมิตรในบริบทเหมือนกัน คือ บริบททางการเมือง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการสร้างมิตรภาพนั้นมีเหตุเกิดจากบริบททั้ง ๓ เหมือนกัน ต่างแต่เป้าหมายที่พระพุทธศาสนามองไปถึงสันติสุขเชิงนามธรรม ส่วนขงจื้อมุ่งสันติสุขเชิงรูปธรรม เช่น การสร้างมิตรภาพระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นประโยชน์ให้เกิดความสงบจากสงครามระหว่างรัฐ เป็นต้น

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในศาสนาทั้ง ๒ มีประเภทและลักษณะเหมือนกัน คือ มิตรที่ดี และมิตรชั่ว แตกต่างกันเพียงลักษณะของมิตรที่แยกย่อย โดยในมุมมองของพระพุทธศาสนา มิตรที่ดี คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ส่วนลักษณะของมิตรดีในทัศนะของศาสนาขงจื้อ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ คู่กับการถือสัจจะ มีความจริงทั้งต่อหน้าที่และต่อถ้อยคำ ในส่วนลักษณะของมิตรชั่วในทัศนะของพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมคือคนที่คิดเอาแต่ประโยชน์ตนเหมือนกับลักษณะมิตรชั่วในทัศนะของศาสนาขงจื้อ

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนา การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาทั้งสองนั้น มีจำนวนที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมองถึงจุดใหญ่ใจความแล้ว ทั้งสองศาสนานั้นมองไปที่การสร้างสัมพันธ์ระหว่างมิตรด้วยการใช้ใจเป็นเครื่องประสาน คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความกลมเกลียวเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคี ซึ่งเมื่อทำได้ดังนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังมหาศาลที่สามารถบันดาลให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุได้ดังหวัง

การคบมิตรเป็นการทำงานที่สำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตของคนเพราะชีวิตจะมีความเจริญหรือความเสื่อม มีสุขและทุกข์ อยู่รอดปลอดภัยได้หรือไม่ อยู่ที่การคบมิตรสหาย ถ้าบุคคลคบมิตรดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ ย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิตความเป็นอยู่ ถ้าคบเพื่อนไม่ดี ไม่มีคุณธรรม เป็นคนพาล ย่อมนำทุกข์มาให้ บุคคลที่จะทำการงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ไม่ว่างานเล็กหรืองานใหญ่ ต้องมีเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจ เป็นมิตรที่เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ และเป็นมิตรที่ไว้น้ำใจเชื่อใจกันได้ ยิ่งการงานใหญ่โต เช่น งานด้านเศรษฐกิจ งานด้านสังคมและงานด้านการเมืองการปกครอง เป็นงานที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อให้การงานเหล่านั้น ได้บรรลุผลตามที่ต้องการ บุคคลต้องมีมิตรดี คือมิตรที่ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ มีน้ำใจและมีใจกว้างขวาง พึ่งพำนักและช่วยเหลือกันได้ พุดจาไพเราะ เป็นคนที่เสมอต้นเสมอปลาย

เป็นเพื่อนแท้ และเป็นผู้ฉลาดในการคิด ในการพูด ในการทำ เป็นผู้รู้กาลเทศะ รู้อะไรควรไม่ควร เป็นเพื่อนที่ดี และเป็นผู้มีความรู้และความสามารถ วางแผนและชี้แนะให้คำปรึกษาที่ถูกต้องได้ เป็นคนที่มีสติปัญญาเป็นเลิศ คือ เป็นผู้ที่มีไหวพริบปฏิภาณ คือดูงานออก บอกงานได้ และทำงานเป็น เป็นคนที่มีคุณค่า หรือค่าของคนอยู่ทำงาน ถ้าคบคนดี เป็นพหูสูตร เป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ในการทำงาน นั้น ๆ บุคคลนั้น จึงบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั้นได้

การที่บุคคลจะอยู่ในสังคมได้ ต้องเป็นคนดีมีคุณธรรม มีสติปัญญาวิชาความรู้ทั้งคดีโลก และคดีธรรม ทำตนให้มีประโยชน์แก่วงศ์ตระกูล แก่มิตรสหาย และประเทศชาติ การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นบัณฑิตผู้มีความรู้ความสามารถในการทำงานต่าง ๆ เพราะนักปราชญ์ผู้ประดุจผู้ช่วยบอก ขุมทรัพย์ให้ ดังนั้น ตลอดชีวิตความเป็นอยู่ บุคคลต้องแสวงหาทรัพย์สองอย่าง คือทรัพย์ภายใน หมายถึงเอาวิชาความรู้และศิลปะวิชาการต่าง ๆ เป็นทรัพย์สินหล่อเลี้ยงจิตใจ และทำให้จิตใจมีพลังและมีสติปัญญา เป็นผู้มีความคิดที่แหลมคมและลึกซึ้ง ประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวิชาความรู้ที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมา และแสวงหาทรัพย์สินภายนอก คือทำการงานหาเงินทองด้วยสุจริตเพื่อเป็นปัจจัยเลี้ยงร่างกาย มีเครื่องนุ่งห่ม อาหารการกินน้ำดื่มน้ำใช้ มีพาหนะสำหรับเดินทาง ยารักษาโรค เป็นต้น ได้เป็นคนดีของเพื่อน และเป็นคนดีมีคุณธรรมของตระกูลและของสังคม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ (๓) เพื่อเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ การวิจัยเป็นการศึกษาเชิงเอกสาร มีผลสรุปดังนี้

ประเด็นที่ ๑ การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า การคบมิตรเป็นการทำงานที่สำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตของคนเพราะชีวิตจะมีความสุขหรือความเสื่อม มีสุขและทุกข์ อยู่รอดปลอดภัยได้หรือไม่ อยู่ที่การคบมิตรสหาย ถ้าบุคคลคบมิตรดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ ย่อมมีความสุขความเจริญในชีวิตความเป็นอยู่ ถ้าคบเพื่อนไม่ดี ไม่มีคุณธรรม เป็นคนพาล ย่อมนำทุกข์มาให้ บุคคลที่จะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ไม่ว่างานเล็กหรืองานใหญ่ ต้องมีเพื่อน คู่คิดมิตรคู่ใจ เป็นมิตรที่เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ ผู้เชี่ยวชาญ มีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ และเป็นมิตรที่ไว้วางใจกันได้ ยิ่งการงานใหญ่โต เช่น งานด้านเศรษฐกิจ งานด้านสังคมและงานด้านการเมืองการปกครอง เป็นงานที่ต้องร่วมมือร่วมใจกันเพื่อให้การงานเหล่านั้น ได้บรรลุผลตามที่ต้องการ บุคคลต้องมีมิตรดี คือมิตรที่ซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจ เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ มีน้ำใจและมีใจกว้างขวาง พึ่งพำนักและช่วยเหลือกันได้ พุดจาไพเราะ เป็นคนที่เสมอต้นเสมอปลาย เป็นเพื่อนแท้ และเป็นผู้ฉลาดในการคิด ในการพูด ในการทำ เป็นผู้รู้กาลเทศะ รู้อะไรควรไม่ควร เป็นเพื่อนที่ดี และเป็นผู้มีความรู้และความสามารถ วางแผนและชี้แนะให้คำปรึกษาที่ถูกต้องได้ เป็นคนที่มีสติปัญญา เป็นเลิศ คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติ คือ ดูงานออก บอกงานได้ และทำงานเป็น เป็นคนที่มีคุณค่าหรือค่าของคนอยู่ที่งาน ถ้าคบคนดี เป็นพหูสูต เป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ในการทำงานนั้น ๆ บุคคลนั้น จึงบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั้นได้

จากการศึกษาได้ผลสรุปดังนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร ความหมายของมิตรนั้นอาจจะแบ่งเป็น ๒ นัยคือ ทางศาสนา หมายถึง คนที่มีไมตรีต่อกัน มีเอื้อเฟื้อต่อกัน มีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน และปรารถนาดีต่อกัน กล่าวคือ เมตตาหรือไมตรีที่เพื่อนที่มีคุณสมบัติเช่นนี้เรียกว่ามิตร แต่ความหมายของคนทั่วไป มิตรหมายถึง เพื่อนเกลอ ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อกันแล้วมีความพอใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ไม่โกรธต่อกัน แต่ถ้าเป็นความหมายทางศาสนามิตรจะมีความหมายลึกซึ้งและเหนียวแน่น และมีธรรมคือเมตตามากกว่ามิตรที่เรียกว่าเพื่อนตามที่เข้าใจกัน เพราะมิตรนั้นตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปอาจจะมิ

ความรักกันก็จริง แต่เมื่อเวลาผ่านไป อาจจะไม่มีความรักและเยื่อใยต่อกัน เพียงคบกันเพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้นไม่ถึงเป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังมิตรที่เป็นความหมายทางศาสนา ดังนั้น การคบมิตรคือการคบคนที่มีเมตตาต่อกัน คู่กันเคย รักใคร่สนิทสนม มีความจริงใจ เอื้อเฟื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ต้องอ่าน ต้องดู เพื่อใช้ในการอุปโลกประจำวัน หรือหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ จึงถือว่าเป็นมิตรที่มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ถ้าได้ทั้งบุคคลเป็นมิตรที่ดีงามและได้สิ่งสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ดีก็ถือว่าเป็นคนที่คบมิตรที่ดี เรียกว่าผู้มี “กัลยาณมิตร”

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท การคบมิตรนั้น มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาบนโลกนี้ พวกเขาก็มีความต้องการต่าง ๆ นานา ทุกอาชีพ ทุกเชื้อชาติ และทุกเชื้อชั้นวรรณะ คือ ตั้งแต่เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินตลอดถึงไพร่ฟ้าประชาชน คนทำไร่นา เป็นต้น ล้วนมีการคบกันเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย คือ ย่อมมีการคบมิตรกันทั้งนั้น ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน แต่เหตุผลที่สำคัญแห่งความเป็นมาของการคบมิตรนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ บริบททางการเมืองการปกครอง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ได้แก่ (๑) การคบมิตรในบริบททางการเมืองการปกครอง การที่จะทำให้ประเทศพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นอยู่เองที่ผู้นำประเทศต้องมีมิตรสหายในทางการค้า การปกครองระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีทางการทูต โดยเฉพาะประเทศใกล้เคียง ควรสร้างสัมพันธ์ทางการทูตที่ดีกว่าการสร้างสงครามดังเช่นในอดีต ซึ่งจะเป็นเหตุให้ประเทศขาดความน่าเชื่อถือ ไม่มีสภาพคล่องทางการลงทุน ประเด็นสำคัญคือ ผู้นำนอกจากจะมีวิสัยทัศน์ ความรู้ความสามารถในการบริหาร การปกครองแล้ว ต้องมีเพื่อนที่ดีโดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่ต้องอาศัยการค้าขายระหว่างประเทศ จำเป็นต้องมีมิตรประเทศที่ดีด้วย (๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม ในเชิงสังคมจำเป็นอยู่เองที่บุคคลที่อยู่ร่วมกัน ต้องมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีมิตรที่ดีคอยสนับสนุนงานของตน ในระดับสังคมปัจจุบัน ๓ ฐาน ได้แก่ ๑) สังคมเกษตรกรรม ๒) สังคมอุตสาหกรรม และ ๓) สังคมสมัยใหม่ เป็นสังคมสื่อเทคโนโลยี ที่ต้องอาศัยการสื่อสารที่เป็นกัลยาณมิตร จึงจะทำให้สังคมอยู่เป็นสุข และ (๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจจะดีกิจการค้าขายจะเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ บุคคลนั้นต้องมีมิตรคอยสนับสนุนในกิจการนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑. เศรษฐกิจระดับครอบครัว ๒. เศรษฐกิจระดับชาติ และ ๓. เศรษฐกิจระดับโลก

๓) มิตรและลักษณะของมิตรในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือมิตรแท้ และมิตรเทียม ซึ่งมิตรแต่ละประเภทมีลักษณะความแตกต่าง ดังต่อไปนี้ (๑) มิตรแท้ คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ มีอุปการะ ร่วมสุขร่วมทุกข์ แนะนำประโยชน์ และมีความรักใคร่ มิตรที่ดี หรือ กัลยาณมิตร ย่อมให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งชีวิตของตนก็สามารถสละแทนเพื่อนได้ ทำสิ่งที่ทำได้ยาก ได้แก่การกระทำที่ทวนกระแสแห่งกิเลส ตัณหา หรือจิตใจที่มักตกไปในทางที่ชั่วร้าย จนกระทั่งสามารถชักนำเพื่อนให้เป็นคนดีได้ ทนต่อสิ่งที่ทนได้ยาก คือ ทนต่อการกล่าวติเตียน หรือคำตำหนิที่ทำให้เจ็บใจ เปิดเผยความลับแก่เพื่อน เพราะว่ามีมิตรแท้ หรือกัลยาณมิตรที่ดีย่อมแสดงความจริงใจของตน เพื่อให้เพื่อนไว้วางใจ ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาความลับของเพื่อนไว้ได้ ยิ่งเมื่อเวลาที่เพื่อนประสบภัยพิบัติ มีความทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย เพื่อนตกต่ำไรที่พึ่งพำนักไม่ดูหมิ่นเพื่อน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือเสมอ (๒) มิตรเทียม คือบุคคลที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ประการคือ ถือเอาแต่ประโยชน์ตัวเอง ดีแต่พูด ประจบสอพลอ และชักชวนในทางฉิบหาย บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นย่อม

ก่อให้เกิดความทุกข์และความเดือดเนื้อร้อนใจ ต่อบุคคลที่คบหาสมาคมด้วย มิตรเทียมทั้งหมดนั้น เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่มีความจริงใจ มักคิดว่าชีวิต ผลประโยชน์ตนสำคัญกว่า ยิ่งเวลาที่เพื่อน ประสบภัย อันตรายมักคิดว่า ชีวิตตนเท่านั้นที่สำคัญ ดังนั้น บิดามารดา ครูอาจารย์ เวลาสอนศิษย์ ให้คบมิตร พึงแนะนำให้บุตร ธิดา หรือศิษย์ให้หลีกเลี่ยงจากมิตรเทียมทั้งหมดนี้ เพราะจะเป็นบุคคล ที่น่าบุตร ธิดา ไปสู่ความฉิบหายในที่สุด

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา การคบมิตรเป็นหลักธรรมหรือ คุณธรรมที่เชื่อมโยง ประสานให้เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ยกมา ๖ หลักด้วยกัน ได้แก่ หลัก ทิศ ๖ พรหมวิหารธรรม อคติ สัปปริสธรรม อริยทรัพย์ สังคหวัตถุ บุคคลที่เป็นมิตรสหายกัน ต้องมี จิตสำนึกในหน้าที่หรือข้อปฏิบัติต่อเพื่อน ยึดถือในหน้าที่ คือความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนให้ เครื่องครัด เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องได้ ถ้ามีความขาดตกบกพร่องก็จะทำให้ความเป็นมิตรมีความมัว หมองแล้วสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนได้ คือไม่มีความเชื่อใจต่อกันอีก และเกิด ความเข้าใจผิดระหว่างกันและกัน ต้องระมัดระวังไม่ให้ความสัมพันธ์ขาดตกบกพร่องในหน้าที่และข้อ ปฏิบัติต่อเพื่อน คือต้องมีเมตตาต่อกันและกัน มีความคิดดีต่อเพื่อนด้วยเมตตา พุดกับเพื่อนด้วยเมตตา กระทำกับเพื่อนด้วยเมตตา คือปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตใจ ซื่อตรงต่อเพื่อน ต้องปฏิบัติ ต่อเพื่อนอย่างตรงไปตรงมา ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือไม่พลิกแพลงหน้ามือเป็นหลังมือ มีสัจจะวาจา ต่อเพื่อน ในยามมีภัยช่วยเหลือเพื่อนด้วยความจริงใจ ให้เพื่อนได้ปลอดภัยด้วยไม่คิดสิ่งตอบแทนจาก เพื่อน ด้วยยกเอาธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาผลประโยชน์เป็นใหญ่ หรือเอาทั้งธรรมและผลประโยชน์ ถ้า เป็นไปได้ คือต้องซื่อตรงในคุณธรรมที่ทำให้เป็นมิตร คือ ทำให้มีความไว้วางใจ เชื่อใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้มีน้ำใจต่อเพื่อน

ประเด็นที่ ๒ การคบมิตรตามหลักคำสอนของศาสนาขงจื้อ พบว่า การคบมิตร คือ การ ยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มีดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ใน จิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่ เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชากรวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็น ความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็น ความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือ ความจริงใจ ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนา ประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และ ไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่าง หนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกอบรมตนให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อย ทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และ ให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย”

จากการศึกษา พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร การคบมิตร คือ การยอมรับนับถือคนดีเป็นมิตร หมายความว่า เลือกเอาคนที่มดีเป็นมิตร คือคนที่มีคุณธรรม ความดีอยู่ในจิตใจ เพราะธรรมทำคนให้เป็นคนดี หรือคนดีได้เพราะธรรม ดังคำกล่าวของขงจื้อที่ว่า “ธรรมต้องอยู่เหนืออื่นใด เหนือฟ้า เหนือดิน เหนืออนาคต เหนือกฎ ประชากรวมใจเป็นหนึ่ง ไม่ว่าเป็นหรือตาย นี่คือการอยู่รวมกันอย่างสามัคคี” การคบมิตร คือ การมีเมตตาระหว่างคนกับคน คือ เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตรตามโลกทัศน์ของศาสนาขงจื้อ ตั้งแต่มนุษย์เกิดมาบนโลกใบนี้ การคบมิตรก็มีตามมาเพราะต่างคนต่างปรารถนาประโยชน์ตนและประโยชน์เพื่อน จึงมีการคบมิตรกันขึ้น มิตรนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในโลกนี้ทั้งใกล้และไกล คือมีทั้งผู้ที่รู้จักกันและไม่รู้จักกัน ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นคนดีมีคุณธรรม มีประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งและเราต้องการคบกันเป็นเพื่อน เราต้องฝึกรบมิตรให้เป็นบัณฑิตและให้เป็นคนสุภาพเรียบร้อยทั้งกายและวาจา มีความเข้าใจและเชื่อใจต่อกันและกัน ขงจื้อสอนว่า “ฝึกตัวเอง ดูตัวเอง จริงใจ และให้เกียรติกันและกัน หากอยากเข้าใจคนอื่น ต้องทำให้คนอื่นเข้าใจเราก่อน อยากให้คนอื่นเข้าใจเรา เราต้องเข้าใจเขาก่อน บัณฑิต ต้องเรียบร้อย มีระเบียบ มีวินัย” การคบมิตร มีวัตถุประสงค์หลายอย่าง แต่ในที่นี้หมายถึงการคบมิตรใน ๓ บริบท เช่น การคบมิตรในบพทางการเมือง การคบมิตรในบริบททางสังคม และการคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ เป็นต้น ดังนี้ (๑) การคบมิตรในบริบททางการเมือง (Political) ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศต้องเป็นผู้ฉลาดในการดำเนินกลยุทธ์เพื่อกำหนดนโยบายการปกครองรัฐหรือประเทศของตนให้มีความเจริญมั่นคงและความสงบสุขแก่ราษฎร ขงจื้อให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ทั้งยังได้เสนอหลักจริยพันธะทางสังคมขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ ๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร ๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา ๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง ๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน (๒) การคบมิตรในบริบททางสังคม (Social) ในศาสนาขงจื้อเป็นศาสนาที่สั่งสอนคนให้คลุกคลีอยู่ในสังคม คือให้คนอยู่ในสังคม สอนคนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม สอนให้คบคนดีเป็นมิตรสหาย และให้เป็นคนมีสัจจะวาจาระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่อยู่ในสังคม และ (๓) การคบมิตรในบริบททางเศรษฐกิจ (Economical) เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเลี้ยงชีพของคน (๓.๑) เศรษฐกิจของครอบครัว คือ รายได้จากผลผลิตทางการสิกรรม ทำไร่นา ทำการค้าขายเป็นลักษณะครอบครัว (๓.๒) เศรษฐกิจของประเทศ คือ มีรายได้จากการเก็บภาษีอากรต่าง ๆ จากพวกชาวไร่ ชาวนา และจากพวกพ่อค้าพานิชที่ซื้อขายของภายในประเทศ “ควบคุมรายจ่าย ประหยัดเงินทอง” (๓.๓) เศรษฐกิจของโลก การคบมิตรดีมีคุณธรรม เป็นพหุสูตร สามารถให้คำปรึกษา ชี้แนะหนทางในการทำมาหากินกับธุรกิจต่าง ๆ ที่ได้กำไรดี “คนทั่วไปทำเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ชีวิตดีขึ้น แต่บัณฑิตทำเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น”

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในทัศนะของขงจื้อ คือคนที่รักใคร่กัน เคารพนับถือกัน มิตรมีหลายประเภท แต่ย่อลงมามีอยู่ ๒ ประเภท คือ มิตรดีและมิตรชั่ว ได้แก่ (๑) มิตรดี คือ มิตรทางคุณ ที่บุคคลควรคบ ควรสนทนสนม ควรเข้าไปหาแล้วนั่งใกล้จะได้เป็นเพื่อนกัน และพูดจาปราศรัย

ด้วย มีลักษณะดังนี้ ๑.๑) อันมิตรตรง คือ มิตรที่พูดตรงไปตรงมา ๑.๒) มิตรซื่อสัตย์ คือ มิตรที่ซื่อตรง ๑.๓) มิตรพหุสูต คือ มิตรผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมามาก (๒) มิตรชั่ว คือ ส่วนมิตรที่ให้โทษ ก็มีอยู่ ๓ คือ มิตรจอมปลอม มิตรประจบ และมิตรกะล่อน คือมิตรทางโทษแล มิตรทั้ง ๓ จำพวกนี้ บุคคลไม่ควรคบเพราะจะนำความเสียหายหรือภัยมาถึงตัวได้ ไม่ควรเข้าหา ไม่ควรนั่งใกล้คบกันเป็นเพื่อน และไม่ควรเจรจาด้วย มิตรทั้งสองประเภทนี้ บุคคลควรละเว้นมิตรชั่วและเสพคบมิตรดีเท่านั้น เพราะการคบมิตรดี เป็นเหตุทำให้เราได้รับประโยชน์หลายอย่าง คือ ได้รู้จักคนและสังคม ได้รู้จักคนที่เราควรคบ และไม่ควรคบเป็นเพื่อน ได้เรียนรู้จากคนที่เราคบกันเป็นเพื่อน การคบคนดี มีคุณธรรม เราได้รู้จักคนหลายประเภท คือ ทั้งคนดีและคนไม่ดี คนดีเป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ซื่อตรง ซื่อสัตย์ สุจริตใจ เทียงตรง เทียงธรรม เป็นคนมีสติปัญญา มีการศึกษา เป็นพหุสูตได้เรียนรู้มามาก ทั้งคติโลกและคติธรรม

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาขงจื้อ ขงจื้อได้จัดความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไว้ ๕ ประเภท พร้อมทั้งหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน โดยอาศัยหลักธรรม ๓ ประการ คือ กัลยาณมิตรธรรม หลักความซื่อตรง สัจจวาจา (๑) กัลยาณมิตรธรรม เป็นหลักแห่งไมตรีจิตมิตรภาพ เป็นคุณธรรมของคนดี มีคุณค่าแก่การคบกันเป็นมิตร การมีกัลยาณมิตร คือ มิตรดี มีเมตตาธรรมต่อเพื่อน เป็นผู้เสียสละความสุขของตนให้แก่เพื่อน ด้วยไม่คิดถึงความลำบากของตน (๒) หลักความซื่อตรง ในการคบมิตรนั้น ต้องปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความซื่อตรง ความซื่อสัตย์สุจริตใจ ด้วยความประพฤติดีทั้งสาม คือ ประพฤติดีทางกาย ประพฤติดีทางวาจา และประพฤติดีทางใจ และ (๓) สัจจวาจา การพูดจากับมิตรก็ต้องพูดคำที่ดี คำพูดที่ฟังแล้วไพเราะเสนาะหู คำพูดที่ฟังแล้วเบิกบานใจ ยิ้มแย้มแจ่มใสให้เพื่อน แสดงอาการนอบน้อมถ่อมตนต่อเพื่อน เป็นผู้เสนอต้นเสมอปลาย ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเก่า แม้นคนที่อยู่รอบข้างตัวเราและที่อยู่ในสังคมกับเราด้วยความจริงใจ ต้องปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยเมตตากรุณา รักใคร่และความหวังดีต่อพวกเขา ไม่ควรทำตามอารมณ์กับเพื่อน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดต้องมีความอดทน อดกลั้น มีความซื่อตรง ซื่อสัตย์สุจริตใจต่อเพื่อน

ประเด็นที่ ๓ เปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ พบว่า

๑) ความหมายและความสำคัญของการคบมิตร การคบมิตรในทัศนะของพระพุทธศาสนามุ่งถึงการคบหาคนดี คนที่ฉลาดมีความรู้ และเป็นสัตบุรุษ คือ คนมีหลักธรรมของคนดีเป็นวัตรปฏิบัติ ส่วนในทัศนะของศาสนาขงจื้อ การคบมิตรคือการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลกับบุคคลโดยอาศัยเมตตาธรรมเป็นเครื่องประสาน เช่น เมตตากับพ่อแม่เป็นความกตัญญู เมตตากับพี่น้องเป็นความผูกพัน เมตตากับสามีภรรยาเป็นความรัก เมตตากับลูกเป็นความหวังดี เมตตากับราชาคือความภักดี เมตตากับสหายคือความเชื่อใจ และเมตตากับคนอื่นคือความจริงใจ

๒) บริบทเรื่องการคบมิตร ทั้งสองศาสนามีทัศนะเรื่องการคบมิตรในบริบทเหมือนกัน คือ บริบททางการเมือง บริบททางสังคม และบริบททางเศรษฐกิจ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายของการสร้างมิตรภาพนั้นมีเหตุเกิดจากบริบททั้ง ๓ เหมือนกัน ต่างแต่เป้าหมายที่พระพุทธศาสนา

มองไปถึงสันติสุขเชิงนามธรรม ส่วนเชิงจื๋อมุ่งสันติสุขเชิงรูปธรรม เช่น การสร้างมิตรภาพระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นประโยชน์ให้เกิดความสงบจากสงครามระหว่างรัฐ เป็นต้น

๓) มิตรและลักษณะของมิตร มิตรในศาสนาทั้ง ๒ มีประเภทและลักษณะเหมือนกัน คือ มิตรที่ดี และมิตรชั่ว แตกต่างกันเพียงลักษณะของมิตรที่แยกย่อย โดยในมุมมองของพระพุทธศาสนา มิตรที่ดี คือ มิตรที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งด้านกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ส่วนลักษณะของมิตรดีในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ ต้องเป็นคนที่มีความรู้ คู่กับการถือสัจจะ มีความจริงทั้งต่อหน้าที่และต่อถ้อยคำ ในส่วนลักษณะของมิตรชั่วในทัศนะของพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมคือคนที่คิดเอาแต่ประโยชน์ตนเหมือนกับลักษณะมิตรชั่วในทัศนะของศาสนาขงจื๊อ

๔) การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนา การคบมิตรตามหลักคำสอนในศาสนาทั้งสองนั้น มีจำนวนที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมองถึงจุดใหญ่ใจความแล้ว ทั้งสองศาสนานี้มองไปที่การสร้างสัมพันธ์ระหว่างมิตรด้วยการใช้ใจเป็นเครื่องประสาน คือ การมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน อันก่อให้เกิดความกลมเกลียวเป็นบ่อเกิดแห่งความสมานฉันท์ ซึ่งเมื่อทำได้ดังนี้ ย่อมก่อให้เกิดพลังมหาศาลที่สามารถบันดาลให้กิจการงานต่าง ๆ บรรลุได้ดังหวัง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื๊อนั้น มีประเด็นควรเสนอแนะ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. ควรให้มีการศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรเป็นหลักวิชาการมากขึ้น
๒. การจัดให้มีการทำวิจัยหลักคำสอนการคบมิตรในเชิงเปรียบเทียบเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ครั้งต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาต่อไป

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรในพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาขงจื๊อในเชิงพื้นที่
๒. ควรศึกษาเรื่องเปรียบเทียบการใช้หลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตระหว่างศาสนาทั้งสอง
๓. ควรศึกษาเรื่องเปรียบเทียบหลักคำสอนการคบมิตรของพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอื่นๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี – ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระสิริมังคลาจารย์. มงคลดิลกทีปนี ทุติโย ภาโค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. มงคลดิลกทีปนี (ปรโม ภาโค). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ และเอกสาร:

จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต, ศ.พิเศษ. ปรัชญาประยุกต์ ชุตจิน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, รองศาสตราจารย์ ดร.. ปรัชญาจีน. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๘.

บุญมี แท่นแก้ว, ผศ.. ปรัชญาศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๘.

บุญสืบ อินสาร. คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๔๕.

_____. คู่มือแปลมงคลทีปนี ภาค ๒ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๔๕.

ปาน จันทราบุต, พ.อ.พิเศษ. ศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองรัตนการพิมพ์, ๒๕๒๑.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (บรรณาธิการ). อารยธรรมสมัยโบราณ-กลาง. กรุงเทพมหานคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

เผิงอว่หลัน, ศาสตราจารย์ เขียน แปลโดย ส.สุวรรณ. **ปรัชญาจีนจากขงจื้อถึงเหมาเจ๋อตง.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๓.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **กิริ ดั่งได้สดับมา ๒.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๕๑.

_____. **โปรสาท คนกินคน.** กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงช้าง, ๒๕๕๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ.** กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____. **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of Buddhism.**

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. **จาริกบุญ จาริกธรรม.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____. **ธรรมบุญชีวิต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____. **การศึกษาวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๑.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธรรมจิตโต). **เพื่อน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร (เจนทร). **มนุษย์นิยมในปรัชญาขงจื้อ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **บทสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น แปลไทย ฉบับสวนโมกขพลาราม ไซยา.**

นครศรีธรรมราช : ธรรมทาสพานิช, ๒๕๓๐.

_____. **โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแด่..ยุวชน.** นีราลัย รวบรวม และเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

_____. **ทศธรรม การไหว้ทิศอย่างอารย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา, ๒๕๑๔.

_____. **ภาษาคน ภาษาธรรม.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.)

_____ **พื้น ดอกบัว. ปวงปรัชญาจีน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๕.

_____ **มิสโจ (เจื้อจันท์ อัจฉรณ).** **ขงจื้อมหาปราชญ์แห่งแผ่นดิน.** กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

_____ **ศรีวารี. ระเบียบภาพ ๗๒ ศิษย์ ของขงจื้อ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ค. ศ. ๑๙๙๑.

_____ **สุเทพ พรหมเลิศ. คัมภีร์มawangศ์ ภาค ๑.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____ **สุรีย์ มีผลกิจ. พระพุทธประวัติ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมฟอร์ม จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ **เสฐียร พันธรังษี, ศาสตราจารย์พิเศษ. ศาสนาเปรียบเทียบ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

เสฐียร โพธิ์นันทะ. **เมธีตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔.

อมร ทองสุก. **คัมภีร์หลุนอวี่**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ชุมหวีตร จำกัด, ๒๕๕๓.

อองสุก รจนา แพลโดย อธิคม สวัสดิ์ญาณ. **ขงจื้อ ฉบับปราชญ์ชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, ๒๕๕๓.

อุดมพร อมตธรรม. **ยอดคุณธรรมของขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๓.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นิรมล วิจิต. “ศึกษาทัศนคติในการคบมิตร : กรณีศึกษานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตการศึกษาที่ ๒ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูประโชติโพธิธรรม (ไชยรัตน์). “ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของ คนพาลกับบัณฑิตในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระจะจุ ญาณวิชัย. “การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาศรี ชุตโก. “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาสุภวิชัย วิจารณ์. “การศึกษาเรื่องกัลยาณมิตรตามหลักพุทธจริยศาสตร์ทัศนะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายของโรงเรียนวัดปากน้ำ และโรงเรียนสุวรรณพลับพลาพิทยาคม กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕.

พระมหาไสว สนมโน (ฤทธิ์วิชัย). “การศึกษาเปรียบเทียบการคบมิตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

มนสภรณ์ วิฑูรเมธา. “การพัฒนาระบบกัลยาณมิตรเพื่อส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของนักศึกษาพยาบาล”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มาศโมฬี จิตวิริยธรรม. “คุณธรรมที่ส่งเสริมการเป็นกัลยาณมิตรของผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

ยุภาติ ปณะราช. “การพัฒนาลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยราชภัฏ”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	: VEN. KIM YI YOU
เกิด	: วันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๑
สถานที่เกิด	: บ้าน ภาษีโกรก ต.ภาษีโกรก อ.มงคลบุรี จ.บันเตียเมียนเจย (ประเทศกัมพูชา)
อุปสมบทเมื่อ	: ๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๑ พระครูอินทคง เป็นพระอุปัชฌาย์
วุฒิทางธรรม	: พ.ศ.๒๕๓๘ น.ธ.เอก สำนักเรียนคณะจังหวัดจันทบุรี : พ.ศ.๒๕๕๑ เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดลพบุรี
วุฒิสามัญ	: พ.ศ.๒๕๕๔ ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต คณะมานุษยศาสตร์ (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ปัจจุบัน	: วัดวรจรรยาวาส ถ.เจริญกรุง ๗๒ แขวงวัดพระยาไกร เขตบางคอแหลม กรุงเทพมหานคร
ศึกษาชั้นปริญญาโท	: พ.ศ.๒๕๕๕ สาขาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
จบการศึกษา	: พ.ศ.๒๕๕๘